

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A MILLENNIUM ÉVE – TITEL

ÁCS KÁROLY VERSEI
MÉREY KATALIN, GOBBY FEHÉR GYULA, IVAN IVANJI
ÉS JOVICA AČIN PRÓZÁJA

HARKAI VASS ÉVA NAPLÓJA

SZENTELEKY-NAPOK 2000

DOKUMENTUM – A NOBEL-DÍJAS
ÚJVIDÉKEN

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2000

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXIV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- A millennium éve – A titeli prépostság pecsétje
Kalapis Zoltán: Titel: középkori műveltségünk egyik nagy
központja 897
- Ács Károly* versei 900
Mérey Katalin: Humbug – helyzet – haza (próza) 902
Gobby Fehér Gyula: Haragod rám nehezedett (próza) 909
Csonka Margaréta: Vers prózában 932
Bóka Mária versei 939
Szűts Zoltán: S Krisztus összeköt önmagában (vers) 942
Ivan Ivanji: Barbarossa Frigyes zsidója (regényrészlet, II.) 945
Jovica Acín: Találkozom a haverommal (novella) 965
Harkai Vass Éva: Iskola, véragyzás, Balašević . . . – Béke és
rezignáció (napló) 969

A MILLENNIUM ÉVE

A titeli káptalan pecsétje az 1457. évből. A pecsét belkörében látható ülő alak Jézust ábrázolja. A körirat: „S.(igillum) Capituli Tituliensis Ecclesie”.

TITEL: KÖZÉPKORI MŰVELTSÉGÜNK EGYIK NAGY KÖZPONTJA

A honfoglalás korában, Anonymus regényes gesztája szerint, a Duna–Tisza köze Salán (Zalán) vezér kárpát-medencei bolgár tartományának része, amelynek székhelye a folyóköz alján állt, „azon a helyen, amelyet Titelnak mondanak”. A birodalom bukását, „Párduczos Árpád” győzelmeit és „fejedelmi Zalán” futását Vörösmarty Mihály örökítette meg

eposzában a Névtelen Jegyző leírásai alapján, amelynek valóságértékét sem az írott források, sem a régészeti leletek nem igazolták. A bolgár–görög jelenlétre azonban a titeli Isteni Bölcsesség (görögül: Hagie Sophia) templom elnevezése utal.

I. László király, a déli országhatárok általános rendezése során – egy kalap alatt –, a keleti egyházi befolyást is korlátozta azzal, hogy a görög szerémségi püspökséget a kalocsai érsekség alá helyezte, az érseki székhelyet pedig a központi fekvésű Bácsba tette át. Vagy ő, vagy öccse, Lampert, megalapította a titeli társaskáptalant is, meghagyva az Isteni Bölcsesség nevet, de most már annak latin változatában (Sapientia Dei).

A titeli vár keletkezésének időpontja ismeretlen, alighanem a tatárjárás után emelték, falai az ősi társaskáptalant övezték. Szabályos vízivár volt, az egyik oldalát a Tisza, a másikat réti mocsár óvta. A Hunyadiak korában erősítették meg.

A káptalan alapítása, mint már volt róla szó, a XI. század második felére tehető, de írott okmány csak a XII. századból hitelesíti létét; 1138-ban Lőrinc titeli kanonok volt III. Béla káplánja.

Világi papi, azaz kanonoki testület volt, a kor vezető egyházi személyiségei alkották, élén prépost állt. Egyik legfontosabb feladata a papképzés volt (vidékünkön egyébként öt ilyen iskola látta el ezt az oktatási tennivalót: a csanádi, a bácsai, a kői [Bánmonostor, Bánostor], a hájszentlőrinci [elenyészett település Bezdántól északkeletre] és a titeli). Hiteles helyként is jelentős: egyfelől a birtokosok megkeresésére, másfelől királyi parancsra közhitelű okmányokat állított ki Bács, Szerém, Keve és Torontál megye közönsége részére.

Igen sok nagy műveltségű egyházi személy élt falai között, közülük nem egy lett főpap, államsérffi, diplomata, híres tudós és író. Öten királyi fő- és alkancellárok lettek. A titeli prépost címét viselte egy időben Janus Pannonius meg Bakócz Tamás is, a későbbi bíboros és pápajelölt. Ezt a tisztséget töltötte be 1223–26 között Kaboli László, aki utóbb zágrábi püspök, kalocsai érsek lett. Ő volt az első név szerint ismert gyógyász a mi tájainkon: egy 1225-ben keltezett okirat az orvostudomány professzorának és a király kezelőorvosának nevezi.

A középkorban az egyik legvonzóbb stallum a titeli prépostság volt, mivel nagy jövedelmet biztosított a cím viselőjének. Ennek alapját a hatalmas birtoktestek adták, de övéké volt a forgalmas titeli rév is: a

szegedi polgárok a titeli prépostnak fizettek vámot minden hordó szerémségi bor után.

A török 1526 őszén vette be Titelt, s ezzel nemcsak egy hadászatiilag fontos vár veszett el, hanem odalett középkori műveltségünk egyik fontos góca, a korabeli tudomány fellegrára, az oktatás jelentős központja. Elpusztult a társaskáptalan felbecsülhetetlen értékű irattára, könyvtára, köztük a régi görög és arab orvosszerzők művei, továbbá műkincseinek gyűjteménye is.

Maga a citadella még csaknem két évszázadig állt, de amikor 1718-ban Belgrád felszabadult a török alól, az ottani, hadászatiilag fontosabb erődítmény újjáépítéséhez dereglyékkel szállították az épületanyagot a titeli várból, s ennek tégláiból emelték a sajkás zászlóalj helyi kaszárnyáját is. Dudás Ödön 1878-ban még leírhatta, hogy „öt helyen kőfalmaradványok, a sáncok és várudvar alakjai szemlélhetőek”, de a XX. század hatvanas-hetvenes éveiben motelt építettek a romok fölé, lehetlenné téve az esetleges ásatásokat . . .

KALAPIS Zoltán

ÁCS KÁROLY VERSEI

A LÉT ÖRÖME

Jó lenni. Itt lenni vagy ott lenni.
Nem lenni is jó. Mindenütt lenni.

(Köln, 2000. V. 29.)

A BALTI-TENGEREN

Vad szél cibálja
a szép mediterrán fákat.
A hullámok is sírnak
mint a sirályok. Fáznak.

(Timmendorfer Strand, 2000. VI. 26.)

CSAKAZÉRTSE-VERS

Nem adunk a negyvennyolcból!
Csak több lehet,
most már csak több lehet.
Évekből több,
életből több,
gondból kevesebb.

A gond java már mögöttünk,
a többi száz

nem számít: ráadás.
Így, apránként,
félteglánként,
nem dől ránk a ház.

Amit mi ketten megéltünk,
folytatható,
de nem fokozható.
S ha véget ér
– mert véget ér –
eb ura fakó!

(Köln, 2000. VIII. 12.: házassági évfordulónkon)

72.

Kicsit csapzottan, félájultan,
Ezen a lécen még átbújtam.
Szégyenszemre, bár akaratlan,
Néhány nagy költőt is lehagytam –
No, én sem leszek halhatatlan . . .

(Budapest, 2000. X. 2.)

HUMBUG – HELYZET – HAZA

MÉREY KATALIN

*Ős patkány terjeszt kórt miköztünk;
a meg nem gondolt gondolat,
belezabál, amit kifőztünk,
s emberből emberbe szalad.
Miatta nem tudja a részeg,
ha kedvét pezsgőbe öli,
hogy iszonyodó kis szegények
üres levesét hörpöli.*

József Attila

HUMBUG ÉS AMI MEGVAN MÉG BELŐLE

Olcsóbb-e a sacharin, mint a cukor? Lehet, hogy nem, de alkalmasabb. Kézenfekvő csempészáru a piacon.

Piac. A tartalma állandóan változik; fejlődik, sorvad a korrallal együtt, és híven tükrözi minden idők fonákját, a neve pedig mint valami szociográfiás helyzetkép a népi szemléletről és a nyelvi leleményről árulkodik. Hívták lengyel piacnak, románnak, kínainak; Szabadkán Bolhapiac, Újvidéken Nejlon, Zomborban egyszerűen csak Ócskapiac a neve.

Látom az anyámat, ahogy a randa papucsban slattyogó szomszédasszonnyal kárál. Látom, ahogy odateszi, visszaveszi, rakja ide-oda a használhatatlan ruháinkat, a hordhatatlanul magas sarkú amerikai szandálokat. Melyiknek lehetne levágnatni a sarkából? Mit is mondott a suszter? És érdemes-e? És kifizetődik-e? A szomszédasszony harminc

százalékot kér, kemény harmincat, az anyám húszat alig adna. – A nagyságos asszony nem állna oda ötven százalékért sem, de sajnálja . . . Az anyám elhallgat, nem kárál már, mert igaz. Ő nem állna oda. Inkább megint összeveszik az apámmal, mert sose elég semmi, mert minden drága, mert a pénz . . . mert a háború . . . mert . . .

Összekulcsolom a kezem. Szorosan kulcsolom, egészen kifehérednek a bütkeim. Olyan a kezem, mint az apámé. Egyre olyanabb. Látom az apámat, látom az arcát, hallom a hangját. Hallom, ahogy az anyám mesterkedéseire, magyarázkodásaira azt mondja: humbug. Mert csalt itt-ott egy kicsit az anyám. Csak egy kicsit és csak itt-ott. Egy kis kölnire, szagos szappanra vagy valami másra, apróságra. A valami más pedig mindig bővli volt. Látom az apám szemét, ahogy villan, látom a száját, ahogy mondja.

A siránkozás humbug volt, és humbug volt minden csalás, üres látvány, hazugság, duma. A műrostos aszalterítőt, a faggyúszagú szagos szappant elintézte egy bővlival. A humbug több volt. A bővliről mindenki tudta, hogy mi, tele voltunk háborús bővlival. Volt, aki f-fel ejtette, volt, aki v-vel, a nagynéném egyenesen rövid o-val, i nélkül, p-vel és f-fel, valahogy úgy, hogy: pofl, de hogy mit jelent, azt mindenki pontosan, világosan tudta. A humbug már nem volt ilyen egyszerű. Ő élt, változott, hol bővült, hol szűkült a jelentése. Egyszer az apám rosszkedvében a vasárnapi prédikációra is rámondta. A nagymama akkor három napig imádkozott bűnbocsánatért, mert az ő számára nem az volt, hanem szentbeszéd. Rejtett magában a humbug valami baljóslatút, lenézést, lebecsülést, be- és elzárkózást. Jelentett bölcs belátást és felsőbbrendűséget. Azt sugallta, hogy az embert nem lehet csak úgy félrevezetni, bolonddá tenni, nem lehet légvárakkal, üres szavakkal, holmiféle ígéretekkel, átlátszó hazugságokkal, kézzelfogható és csak egyetlen egyféleképpen értelmezhető dolgokkal becsapni – szomjasan átvezetni a víz fölött, mondják itt újabban. Ez viszont szerintem humbug és szellemi bővli a javából minden rá vonatkozó magyarázkodással együtt.

Az Ócskapiacon és az üzletekben bővli lehetett kapni, az újságokban, a rádióban humbug harsogott. Humbug volt az is, ami a városháza előtti térről egész hozzánk hallatszott. A míting. Zengett tőle az udvar, elnyomta a harangszót, fölkaavarta az egész várost. Kötelező volt, kényszer, időrabló üresség. Amolyan nesze semmi, fogd meg jól. Gyerekkoromban rengeteg mítinget tartottak. Új szó volt ez és új forma. Nem tudtuk,

honnan jött, hogyan kell írni. Volt, aki hosszú i-vel ejtette, volt, aki áhítatosan, volt, aki leplezetlen utálattal. Kirendelték az iskolásokat, odaterelték a képző, a gimnázium diákjait, odaparancsolták a vállalatokat gépirókisasszonyostul, igazgatóstul, mindenestül. Mi az első mellékutcában, a nyolcas szám alatt laktunk, négyháznnyira tehát a saroktól, a tértől. Ha akartuk volna, otthonról hallgathattuk volna a szónokokat, de nem akartuk. Az apám se hallgatta őket, inkább hazasomfordált.

Meghonosodott azóta a míting. Le tudjuk írni, megszoktuk, vígan ragozzuk, képezzük, már egész otthonos, mindennapos ő is, a tartalma is. Szinte megszerettük, hiszen velünk él, változik.

A nagymama nem szerette. Se a meetinget, se a humbugot. A maszlagot használta helyette, azt beadni, megetetni, bevenni, lenyelni szokták. Pedig jó szó volt a humbug. Vaskos, sokatmondó. Megkímélte az embert, hogy nevén nevezzen valamit; kímélt, de állásfoglalás volt mégis. Színt vallott vele az ember. Bélyeg lehetett vagy kitüntetés, ahogy vesszük. Érzelem, értelem, indulat, legyőzöttség és felülkerekedés bujkált benne. És benne foglaltatott az ellenszegülés, az ellenállás, az egyenruhába bújtatott gondolatok megvetése.

A nagymama nem szerette a humbugot, kitartóan maszlagnak mondta, de én jobban emlékszem az apám szavára. Látom az apámat, és látom az arcát, értem az arckifejezését, és értem, hogy mit gondol, hallom a hangját, és hallom, ahogy tizenöt év távolából csendes fölismeréssel ideszól: ne törődj vele, humbug.

HELYZET

„A történelem csöbrök és vödrök váltakozó sora, ez a természete . . .”

Harmonia caelestis

Éjszaka van, és hosszú az éjszaka.

Az éjszaka hosszú, és csípnek a szúnyogok. Érzik a vesztüket, mondaná a nagymama, de nem mondja, mert már rég nincs. Jobb is!

Ezek a szúnyogok egész éjjel csípnek, érzik a vesztüket. Akkor mégsem örökkévalók, mint a nyomor, a piszok meg a sötétség! Akármerre fordul az ember, akárhogy, ott vannak. Micsoda lények! Csípnek, támadnak, az ember tudja, hogy jönnek, de hova menjen a nagy éjszakában.

Rendes szúnyog nem csíp éjszaka. Nappal se, csak alkonyatkor. Ez nem ül el kilenc óra tájban. Éjjel-nappal fönn van, nem hagy pihenni, nem hagy nyugodni. Úgy látszik, éjszaka is lát, és jó neki a sötét. Az éjszaka az otthona. Telhetetlen, ráveti magát az ember védtelen arcára, lezárt szemére, szorosra csukott szájára.

Szúnyogok mindenütt vannak, mindenhová befolytak, mint élő kis torpedók zúgva támadnak. Résen kell lenni, figyelni kell, és tartani tőlük. Az ember szinte úgy érzi, hogy fölfalják. Nyüsztene, lapulva, lapítva menekülne, de csak vakarózik a piszkos körmével.

Meddig tart egy ilyen éjszaka?

Az ember tudja, ha farkasokkal van, együtt kell üvöltenie velük. És ha szúnyogokkal van? És ha kannibálokkal, piócákkal? Az ember eljárt-szik a lehetőségekkel. Várja a reggelt, hallgatja a szúnyogokat, és gondolkodik. Kénytelen. Sok minden az eszébe jut, sok mindent gondol . . . át, ki és meg.

Ki kellene nyitni az ablakot. Tiszta levegőt kellene beengedni. Talán egy kis világosság is beszűrődne. De nem lehet. Ajtó, ablak zárva. Én is be vagyok zárva. A négy fal közé, az álmatlanságba, a följajzott aludni vágyásba, a sötétségbe, a szúnyogok közé. És mi lesz, ha van köztük ős szúnyog? Ős szúnyog terjeszt kórt. Kolerát, pestist, maláriát, himlőt vagy leprát, valamit, ami az embernek nem a testét támadja meg. Kergeemberkórt . . .

Kerge . . . ember . . . kór . . .

Kerge ember, kergeember, emberkór, kergekór, KERGEEMBER-KÓR.

Legyek is vannak. Nagy, kövér, fekete legyek meg zöld potrohú undok terhes példányok, amik majd mindent beköpnék. Mindig így mondta a nagymama: A legyek mindent beköpnék.

Igy mondta a nagymama, és újságpapírosra szórt kristálycukorral csalogatta a legyeket meg a szúnyogokat meg a mindenféle kártékony rovar a légyfogó üvegbe. Nem azt a randa, ragadós vacakot használta, amit odarajszögeztek a szemöldökfára, és amin napokig zúgtak, züm-mögtek. Csak kitette a hasas légyfogó üveget a cukor fölé, a legyek meg a cukorról fölszállva bennrekedtek, s addig röpködtek körbe-körbe, míg el nem szédültek, és bele nem fulladtak az üveg aljába öntött ecetes vízbe.

Ecet . . . a régi házunk . . . a nagymama . . . mindent ecettel tisztított, gyertyatartót, rézüstöt, petróleumlámpát . . . a legyeket is azzal . . .

Már azt hittem, megvirrad, de megint alkonyodik. A sanyarú Föld csak fordult egyet keserű levében, és éjszaka után alkonyt szült már megint. Most minden megtörténhet, ez a korlátlan lehetőségek éjszakája. A szúnyogok óriásira nőttek, a legyek mindent beköptek, a nagymama kitette a légyfogó üveget; most lesés van és leskelődés; lapulok, sunyítok, várok és változom.

Már egész más vagyok. Kicsi, a kis fűszálnál is kisebb, másmilyen és fölösleges: egy pillanat vagyok a történelem agyonkoptatott kerekasztalán.

Csőbőr és vödör.

De melyik itt a csőbőr, és melyik a vödör?

Az éjszaka sötét, az örök világosság fényeskedik, nyugodjunk békében.

HAZA

*Otthon,
ház, haza, házak,
haza, hazák . . .*

Nem akarok én máshova, csak haza!

Nem tudok én másképpen, csak így.

Nem tudok másképpen szeretni, másképpen gyűlölni, másképpen lélegezni, másképpen beszélni.

Roppanva, nyomorítva, meg-megállva; tétován, tévelyegve; vergődve és vágyódva. Nem másképpen, csak így.

Sem látni, sem hallani, sem mondani, sem gondolni. Sem mást, sem másképpen. Az ember az anyanyelvén gondolkodik.

Mindennap meghal valaki, mindennap kevesebben értik, amit és ahogy . . ., de mégsem tudok másképpen. És nem akarom, hogy mindig meghaljon valaki!

Nem akarom, nem akarok. Nem!

Nem akarok másképpen beszélni azokkal, kik még vagyunk. Akikkel veleszületett birtokos személyrag, a múlt idő hosszú t-je és a tárgyas ragozás, akikkel egyformán foggal képezzük a biztos jövőt, akikkel egyformán járjuk a régi város régi útjait közös szavakat keresve, akikkel

egyformán sóvárogva, áhítva, kívánva, szeretve, nem szeretve, érte és nem érte ismeretlen hangok, ismeretlen arcok, ismeretlen házak között együtt kutatunk ismerős hangok, ismerős arcok, ismerős házak után.

Nem akarom, hogy meghaljunk. Keresem azokat, akik még vagyunk. Akik vagyunk még. Örülök nekik, utánuk fordulok, ha meghallom őket, elkísérem őket, ha elmennek, elébük megyek, ha visszajönnek. Eléjük megyek, és odaadom nekik, amim van, az otthoni estéket, az alkony szagát, ami éles és lágy, jó és rossz, fáj és boldogít, és elmúlt. Odaadom nekik, hogy megtartsák, hogy megőrizzék. Ha csak egyszer megértik, ha csak egyetlenegyszer megérzik, meg fogják tartani. Akkor nem fog mindenki meghalni, nem lesz múlt, ami elmúlt.

Odaadom az esőszagú otthoni délutánokat, az apró kis kiszűrődő hangokat, a falak éjszakai neszezését, az orgonafák illatát és a Körútról odaérződő hársakat, a fanyar őszi leveleket, az először befűtött cserép-kályháktól széngázos téli napokat, a cirmos péter-páli alma észbontó zamatát, a nagybátyám oltotta csodagyümölcsöket, a kecskeméti piros barackot, amit az apám nyesett, az árpaéró körtét, amit az anyám szeretett, a nővérem porcelán színű futórózsáját, a nagymama bódító jázminbokrát, a nagyapám örök élő emlékét . . .

Szeretném fölmarkolni legalább egy töredékét annak, amit nagyanyám szavai fenntartottak, megőriztek, megtartottak. Szeretném két kézzel osztogatni ezeket a százszor szép szavakat, szeretném, ha a nagyszerű örökségből, amit elhoztam múltba tűnő házunk falai közül, másoknak is jutna. Legalább egy hang, egy szó, egy fogalom.

Jusson azoknak, akik szeretik és vállalják, és merik szeretni, és merik vállalni. Jusson azoknak, akik ismerve keresik, ismeretlenül fölismerik, akik ki tudják és ki merik ejteni furcsa magánhangzóit, szokatlanul hosszú képzett szavait.

Jusson belőle unokatestvéreimnek, a szétszéledteknek és az otthon levőknek, akiknek apái ott születtek, ott éltek, azokban a szobákban, amelyekben az én apám.

Jusson az unokáknak, az eltávozottaknak és az itt levőknek, akik lassan már elfelejtik vagy kényelemből nem használják a város magyar nevét. Azét a városét, ahol születtek, ahova egyszer vagy testben vagy lélekben, de mindenképpen vissza kell térniük, hogy élhessenek, beszélhessenek, és emberek maradjanak.

Jusson a dédunokáknak. Annak a kevés kiválasztottnak – mert a kiválasztottak mindig kevesen vannak – aki még érti, érzi, tudja, akarja és nem szégyelli. Jusson nekik, mert ők részesültek a Kegyelemben. Jusson nekik, nehogy föladják, jusson nekik, hogy még jobban tudják: érdemes és megéri, nekünk ez az egyetlen, bennünk él, és mi őbenne.

Jusson azoknak is, akik nem értik. A dédunokák között bizony ők vannak többen, ők, akik nem értik, és fájnak. Ők, akik nem értik, pedig apáik öröksége őket is megilleti. Nem tehetnek róla, hogy számukra elkallódott, hogy a történelmi véletlenek törvényszerűsége folytán ki-maradtak belőle. Ők vannak többen, az önhibájukon kívüli vesztesek. A régi ház az ő számukra hiába őrzi a dédapák szavát, az egyetlen anyanyelv hiába álmodja számukra a dédunokák álmait.

Mi gazdagok vagyunk az élő anyanyelvben, ők szegények az elfelejtettben. Kiváltságosok vagyunk. Lefordíthatjuk a szavakat, a mondatokat. Lefordíthatjuk a vágyakat és az álmokat is, lefordíthatjuk akár az egész világot, csak az egy anyanyelvet nem fordíthatjuk le soha.

HARAGOD RÁM NEHEZEDETT

GOBBY FEHÉR GYULA

Élt Újvidéken egy ember. Fontos állami tisztséget töltött be, tulajdonképpen szabómester volt, igazából cukrász, valójában a párt katonája, de azt is lehetne mondani, hogy néptanító. Akkoriban híres és nevezetes király uralkodott az országban, messze földről jöttek hozzá alázatos tisztelői, hogy csodálják udvarának fényét és politikai bölcsességét, amellyel országot kormányozta. Vagyis a párt elnöke alázatos és szerény ember volt, aki nem is tagadta, hogy minden gondolata a nép szolgálata, a néptől csak a munkásosztály volt előtte fontosabb, de hát azt már a múlt század közepétől tudjuk, milyen szerepet tölt be a munkásosztály a nép életében. Aki ezt nem tudja, abból a világ ezen táján nem is válhatott se cukrász, se szabó, de állami tisztségviselő se.

Nem nagyon értettem, miért lázadoztak a minisztériumi tisztviselők, mikor kineveztek a fejlesztési minisztérium élére. A fejlesztés mindig szívügyem volt, s ha a párt megbízhatott valakiben, hogy szívvel-lélekkal végzi ezt a szolgálatot, akkor az én voltam. Hallottam én, hogy a hátam megett cukinak becéznek, ezzel gyalázva egykori önmagamot, ami voltam. Nem is tudta közülük senki, hogy cukrásszá nem sikerült kiképeznem magam, a mesteri oklevelet egyszer ajándékba adta nekem a szülővárosom munkásegyletemének igazgatója, mikor annyira berúgott a tiszteletemre adott fogadáson, hogy már nem tudott kitalálni semmilyen megfelelő ajándékot számomra. Megkérdezte nagy nyáladzás és hátbaveregetés közepette, hogy mi a kívánságom. Megmondtam neki rögtön, tetszenek nekem az általuk kiadott mesteri diplomák. Melyiket

akarod? Kérdezte. Ma este legyen cukrász. Mondtam neki, s úgy lett. Elmentünk az irodájába, elővette a szekrényéből a megfelelő és kellőképpen díszített oklevelet, elővette a pecsétet, de azt már rám bízta, hogy a fekete tusostollal beleírjam az adatokat, mert annyira szédült, hogy képtelen lett volna egyenes vonalú betűket rajzolni. Aláírta, lepecsételte, bevezette a nagykönyvbe, hogy nyoma maradjon, és hiába akartam elkerülni, menthetetlenül összecsókol, miközben a táskámba helyezte. Így lettem cukrász.

Ami pedig nem voltam valójában, mert a harmincas években csak négy hónapig tanultam a szakmát. Még akkor élt édesapám, ő szerzett be a mesterhez nagy nehezen. Nagy rangot jelentett, ha valaki a város egyik leggőgösebb cukrászához bekerült. Igyekeztem is veszettül, jól is éreztem magam, nem mondom, a tudás akkoriban könnyen ragadt rám, az édességet kedveltem, ha odafigyeltek, akkor kibírtam nyalakodás nélkül. Úgy tűnt, jó segéd válik majd belőlem. A baj akkor kezdődött, mikor a mesterné asszony észrevette a hátsó szobában, hogy könnyen engedelmeskedem minden szavának. A cukrászda a város központjában volt, a mester háza meg a párhuzamos utcában. Nem tarthattunk minden szükséges alapanyagot benn az üzletben. Hamar megtanultam, hogy az egyik leggyakoribb feladatomban, testileg a legnehezebb is az volt, nekem kellett hordanom a félkész vagy elkészített termékeket a háztól az üzletig. S amíg az üzletben a mester volt az úr, otthon nem állhattam ellen a mesterné parancsainak. Tulajdonképpen sohasem voltam rá képes, hogy a főnökséggel szembeszegüljek. Nehéz ezt elismerni, de mint a legtöbben, én is inkább hallgatagon engedelmeskedtem a parancsoknak.

Az a nagyszájú legény belebámult a blúzomba. A hátsó szoba kulcsát mindig a kötényem zsebében hordtam, mióta észrevettük, hogy az inasok lopnak. Úgy döntöttünk, hogy csakis én engedhetem be őket a műhelybe, én ellenőrzöm rakodásukat, én zárom be utánuk az ajtót, nehogy meglopjanak ismét bennünket. Nem igényelt ez se különösebb erőfeszítést, se túl sok időt, ha nem volt a Jóska otthon, én ezt elvégeztem dalolva is. Az új inas is jött, ráraktam a kerékpárra vagy a hátára, amit kellett, távozott. Nagydarab legény volt, úgy tűnt, fáradhatatlan, mindig nevetős, az a vastag szája, a hatalmas fogai csak úgy villogtak. Azt hittem, jól tette Jóska, hogy megfogadta. A szemére akkor figyeltem föl, mikor a krumplicukros teknőt akartam a hátára segíteni. Könnyű blúz volt

rajtam, ahogy lehajoltam, kibukott belőle a bal mellem. A legény szeme fölizzott, akár a zsarátnok. Akaratlanul is a nadrágjára néztem, s a nadrág eleje előremeredt. Szótlanul visszahelyeztem bal mellemet a blúz anyaga mögé, de nem voltam rá képes, hogy elfelejtsem a legény szemét. Se a nadrágját. Akkor a második fiunk már kilenc hónapos volt, én úgy képzeltem, ideje elválasztani, de Jóska azt mondta, szoptassam még, hadd erősödjön. Ahányszor elővettem a mellem, mindig láttam az új legény száját. Talán az volt az oka, hogy Jóska kímélni akart, igen elhanyagolt, s bár nem gondoltam, hogy az eladónőkkel heteg, hiányzott nagyon a törődése. Talán meg is hatott az új fiú maflásága, egyszerűsége, engedelmissége. A teste már felnőtt férfit mintázott, de a szemei, az arca, a viselkedése inkább gyerekes maradt. Úgy tekintett rám, mint egy istennőre. Mikor kilógott előtte a mellem, elpirult, s azt hittem, a következő percben elájul.

Ó, ti hivatalos tekintélyben vagy egyenruhában járók, nézzetek fel egyszer a csillagsugáros éjszakába, s akkor talán megtanultok látni, és megtanuljátok megérteni semmisségünket. Mert gondoljátok csak el, ma már nem hihetünk antik mitológiákban, a tehénszavú Íriszben, Héliosz ragyogó szekerében, ma már elhaladtunk Ptolemaiosz naiv bolygórendszere mellett, amely a Földet teszi meg középpontnak. Nem hintázunk az olasz rinascimento bájosan balga eszmevilágában, mely az egész világegyetemet egy sárga szakállas öregúr kezébe adja, és Mózesnek a teremtésről szóló könyvét úgy olvassuk, mint egy kötet tündérmesét. Kepler lényegtelen porszemmé degradálta a földet, és Darwin lerántotta az embert az istenség trónusáról. Semmik vagyunk:

Gondoljátok hát el, ti büszke és fontos emberek, hogy a tudomány a végtelenséget, a határtalanságot vallja, hogy Földünk lényegtelen pont a Naprendszerben, s ki tudja, talán Naprendszerünk is porszem távoli, megismerhetetlen és elképzelhetetlen napokhoz viszonyítva. És ki tudja, hova megyünk, merre haladunk az ijesztő űrben? Talán az Arcturus felé, és felperzselődünk annak melegétől, talán egy üstökössel kereszteződik a pályánk, és Földünkön egy pillanat alatt megsemmisül minden élet. És akkor mi lesz a fontos hivatalból, a gondosan ápolt tekintélyből? Hová lesz a szigorúan összeráncolt szemöldök, az érdes, goromba hang?

Legközelebb ráparancsoltam, hogy vesse le az ingét, mert belelógthat a tésztába. Engedelmeskedett, de még a felsőteste is belepirult a tekintetembe. Halovány, sápadt bőre volt, mintha napot sose látott volna. A

melle bimbója meg előremeredt, sötétvörös lett, a nyálam elcsordult, hogy harapdálni kezdjem. Szidtam magam, kétgyermekes anya létemre egy fiatal gyerek még éretlen testét bámulom. De másnap azt parancsoltam neki, hogy vegye le a nadrágját, mert különben belisztezi. Gyöngécske hangon próbált tiltakozni, hogy majd kimossa az anyja, de rászóltam, nem szégyelli magát, az anyját akarja munkára fogni. Levette hát a nadrágját is, és libabőrös testtel állt előttem, nagy, kajla legény, félig megzavarodva. Harmadnap akarattal olyan rövid háziruhát öltöttem, hogy amint előrehajoltam, a szőrzetem kilátszott belőle. A legény gatyája megfeszült, egyszerűen hátat fordított nekem, különben el sem tudta volna takarni felgerjedt állapotát. Ha Jóska csak egyszer is közeledik hozzám, talán elkerülhető lett volna az elkerülhetetlen, de ő vagy a cukrászatával vagy a fiai jövőjével volt elfoglalva, alvatlanul és elégedetlenül keltem föl mellőle reggel. A legény meg mindennap jött. A fehér testével, az erős karjával, a könnyen ingerelhető mivoltával. Azzal a málé szájával. Egész nap azzal foglalkoztam, hogy igaz-e az a mondás, hogy akinek nagy az orra, annak nagy az a bizonyos alkatrésze is.

A következő hétfőn elhatározásra jutottam. Két pokrócot cipeltem a műhely sarkába, és gatyára vetkőztettem a legényt. Addig forogtam, hajolgattam előtte, amíg lihegni nem kezdett. Akkor eléje penderültem, és megfogtam a szerszámát. Abban a percben telis-tele lett a tenyerem izgalmanak eredményeivel. Már-már elszégyelltem magam, de az ő izgalma egy pillanatra sem lappadt, talán még fokozódott is. Így aztán a pokrócokra vontam, és meggyőződtem róla, hogy igen tehetséges, mert ott se maradtam szárazon sokáig, de tevékenységét abba se hagyta, pihenésre sem gondolt, addig mozgott rajtam, amíg le nem fejtettem magamról. Amilyen együgyűnek látszott, olyan szorgalmas volt.

Attól kezdve mindennap foglalkoztam vele, mert akármennyire szilárdan is elhatároztam, hogy erkölcsös életet élek, buta kedveskedése, átlátszó kedveskedése mindig fölingerelt, lassacskán jobban kedveltem, mint a férjem közeledését. Mondhatom, azokból a pokrócokon eltöltött percekből órák, az anyagszállításból napról napra várt alkalom keletkezett. Valószínűleg az idő múlását vette észre Jóska is, mert egy hónap múlva megjelent, félreérthetetlen helyzetben talált bennünket, ordítva követelt igazságot magának. Én szótlánul félreálltam, a legény kapott néhány pofont, aztán magára vállalta a vádat, hogy erőszakkal esett nekem, s a jövője, úgy tűnt, ezen a vidéken, örökre lezárult. Később

csak úgy tudtam elélezni, ha az ő fehér testét, ha a vastag száját, ha a szerszámát képzeltem magam elé.

Később túl nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a gazdám kidobott. A kapitalista üldözésnek voltam kitéve. A pártkrónika szerint. Ha az osztályharc csupa olyanfajta gyönyörűséget hozott volna másoknak is, mint nekem, akkor a hősök és harcosok a vártnál nagyobb számával kellett volna számolnunk. Én akkor nem tudtam, hogy osztályharcot gyakorolok, de azt nagyon hevesen csináltam. És még szívesen gyakoroltam volna tovább. Nemcsak a mestertől, apámtól is kaptam néhány pofont, amiért a cukrászatot abbahagytam. Ezt később sokan a kispolgári lételem megnyilvánulásának tartották, és megtiltották, hogy ezekről a pofonokról akár említést is tegyek. Pedig én úgy éreztem, hogy alaposan megérdemeltem őket. Meg kellett volna tartóztatnom magam, akkor is, ha a mesterné gömbölyűsége meghaladta minden képzelőerőmet, s akkor is, ha a többiektől hallomásból ismert gyönyör sokkal nagyobb volt, mint amennyit józan ésszel akármelyik parasztgyerek kibírt volna ismétlés nélkül.

Sokan azt mesélték, hogy a fejlesztési minisztériumot külön az én számomra találták ki. Csupáncsak azért, hogy jusson minisztérium még egy darab magyarnak a tartományi kormányon belül. Ezt több okból sem fogadhattam el. Először is, engem akárhová megtehettek volna igazgatónak. Voltam már a villanygazdaság élén, voltam a társadalombiztosító élén, voltam a szerencsejáték vállalat alapítója. Sehol sem toltam el a dolgot, a vezetésem alatt sehol baj nem történt. Másodszor, adhattak volna valami pártfunkciót is, ami semmiféle anyagi kiadással nem járt volna. Mégis fejlesztési miniszter lettem, akinek döntő beleszólása volt elég nagy összegek befektetésébe, a tartomány jövőjének meghatározására. Nem tulajdoníthattam másnak a kinevezésemet, mint az irántam való bizalom és elismerés megnyilvánulásának. Jólesett nagyrabecsülésnek tekinteni a gesztust akkor, mikor annyian kétségbe vonták a párt politikájának helyességét, az itteni magyarok becsületességét, a káderek minőségét. Mert annak ellenére, hogy a nép gyarapodott, az élet minősége javult, sokan idegen eszméket kezdtek követni. Saját fiammal veszekedtem, mikor egy este előállt azzal a mesével, hogy mi visszahúzzuk a társadalmat, megakadályozzuk a demokrácia fejlődését. Nem tudtam vele szemben sok érvet felvonultatni, mert hiszen őt külön egyetemen tanították a tudományra, de nagyon elegendő lett a filozófia-

jából. Egész este, majd a következő napokban is egy számomra idegennek, sőt ellenségesnek tűnő elméletet magyarázott.

A társadalmak pusztulása nagyon egyszerű és megmásíthatatlan folyamat, akárcsak az emberi élet megszűnése. A társadalmak formái és alakulásai éppúgy meghalnak és elpusztulnak, mint a tiszavirág, vagy az elhagyott kastélyok díszkertje. Ó, van ebben fájdalom, mint a pusztulás, az elbúcsúzás minden jelenségében, ez a gondolat mindig idegen, keserű és borzongtató marad, mint a ködös őszi éjszaka, mégis ezen sajnálkozni, siránkozni éppoly céltalan, mint keseregni azon, hogy ős hajszálak villapnak fel a hajunkban. Valahogy meg kell barátkoznunk azzal, hogy az élet születés és halál, tavasz és ős, vágó és csalódás. A szép és mosolygós percek nem merevedhetnek meg, és semmi, még a társadalmi formák, a tömegeket mozgató erők sem örökkévalóak, sőt olykor nem is öregebbek az embernél. Ezt sohasem szabadna elfelejteni annak, aki valamilyen jelszóval, zászlóval vagy hazugsággal harcra indul, és tömegeket akar uszítani.

Elég sok fáradságomba került, mire szabót faragtam a gyerekből. Azért vettem föl inasnak, mert csupa jót hallottam róla. Fiatal özvegy voltam, a munka rám maradt, segítség meg sehonnan. Egy segéd, akivel beszéltem, nyíltan a szemembe röhögött. Minek jönne el engem szolgálni, mikor önállóan sokkal kifizetődőbb az élet. Mondta. Még nőket is olcsóbb találni, mint özvegyasszonyokat, akiknél szolgálni kell. Mondta. A gyerekről meg azt hallottam, hogy becsületes, egyszerű, és igen szorgalmas. Az egész szomszéd város mesélte, milyen nem várt, de mégis nagy szolgálatokat tett a régi mesterének. Ilyenfajta veszély nálam nem fenyegette. A szabóság új lehetőségeket kínált neki, nekem meg ő kínálhatott új lehetőségeket, ha igazak voltak a pletykák.

Elég sok időmbe került, mire beidomítottam. A mesterség érdekelte, a tüvel, cérnával, ollóval, anyaggal óvatosan bánt, de tőlem úgy félt, akár az ördögtől. Hónapokig háltam vele egy ágyban, mire rávettem, hogy kikezdjen velem. Olyan ártatlanul feküdt éjjeleken át, mint egy csecsemő. Eleinte nem is akart mellém feküdni. Azt állította, hogy jó őneki a földön is. Erről nem annyira az esdeklésem, inkább a hideg tél szoktatta le. Mikor megfázott, és tüszögni kezdett, tetőtől talpig levetkőztettem, lemostam, pokrócba csavartam, forró teával itattam. Akkor mellettem maradt. Aztán hozzám szokott. A mesterséget is eltanulta, lassan rá lehetett bízni a fércelésen kívül mást is, lassan megbízhatóan

lemérte a kuncaftokat, lassan nem kellett félni, hogy a szövet helyett a keze fejét varrja oda a gombhoz. Az ágyban igyekezett elhúzódni tőlem, nem kérdeztem meg, miért, tudtam, a szavak ilyenkor néha fölöslegesek, néha meg több bajt okoznak, mint amennyi hasznot hoznak. Elég volt mellette aludnom, nemsokára már éreztem, hogy a melegem fölizgatja, s hajnal felé meg már egyre korábban kelt fel, hogy eltakarhassa ágáló férfiasságát. Egyre jobban izgattam magam én is, alig vártam, hogy áttörjük a köztünk levő gátat. Már éppen elég ideje nélkülöztem a szerelmet. Végül egy reggel fölhúztam magamon a hálóinget, és addig fészkelődtem, amíg ráültem a rúdra. Akkor aztán már nem kellett győzögetnem az urat semmiről. Alig akart lemászni rólam, s mivel szégyellte hirtelen napvilágra került igazi természetét, mikor kiszaladt vizelni a ház mögé, úgy kellett becsalogatnom a reggelihez. Jó segéd vált belőle. Szorgalmas volt, és ha magunkra maradtunk, és megkívántam, hát éppen nekem való. Csak a szakszervezetbe járt be akaratom ellenére, de hát minden férfinak kell hogy legyen valamilyen mániája, úgy tekintettem, hogy a szervezkedés meg a munkásság sorsának jobbításáról szóló beszédek az övé. Ebben meg is egyeztünk sokáig.

Néha megtörtént, hogy engem is be akart vonni a szakszervezetbe, vagy legalábbis ismertetni szerette volna velem elveit meg terveit, de sohasem vitatkoztam vele, csupán széttettem a lábamat, és megmutattam neki, mivel és hogyan ütközzön, ha már ellentétekről meg harcról meg erőkről beszél. Idővel mindig nekem lett igazam.

Ha pedig ezeket az ellentétes ismétlődő erőket észrevettük, próbáljuk megkeresni a holnap formáit, a valószínűségeket, a következményeket, az erők eredőjét, melynek iránya, nagysága már ismeretes. Azt hiszem, mindnyájan azt érezzük, hogy ennek a bomlási folyamatnak még nincsen vége, még sok mindennek kell történnie, mert így nem pihenhetnek meg a társadalmak. Mindenki érzi a bizonytalan talajt, a süppedős átmenetet. A centrifugális erők nem fáradtak még el. A borzalmas, zavaros gazdasági helyzet, a lelki meghasonlások, az erkölcsi kuszaságok, a fájdalmas osztályellentétek melegítik az erjesztő erőket, és lázítják a kenyeret kereső és történelmet csináló tömegeket.

A történészek szerint a Vajdaságban elég nagy tömegű és történelmi céljaiért határozottan kiálló munkásosztály alakult ki. Apám azt mondta, hogy ők inkább szórakoztak az összejöveleteken, mintsem harcoltak volna. Bár, mint néha bemutatta, az énekeik valóban harcokról, a

szabadságról meg a jövőről szóltak. Apám elég szépen énekelt, hatalmas tüdeje, kellemes baritonja erre képessé tette. Később megtanulta Jugoszlávia valamennyi népének legszebb dalait, akármerre járt, ha kellett, a történelmi vacsorákon be tudott kapcsolódni a késő estig tartó danolásba. Szerették is az elvtársak ezt a szokását nagyon.

Apám magas volt és jó kiállítású férfi, ennek ellenére a család sorsát tulajdonképpen anyám irányította. Ha nincs mellette, apám sohasem vállalja el igazgatói kinevezését. Félt a felelősségtől, azt tartotta, hogy jobb, ha képzetlenebb emberek állnak a posztokon, maga megelégedett volna szerényebb állással is, de anyám keményen kézben tartotta, segített is neki, meg családi összeköttetésekkel, ahogy otthon mondtuk: a partizánokkal mindig tudta, merre kell fordulni, hogy szélirányban legyen az ember.

Apám akkor találta magát szembe komolyabb bajokkal, mikor meghalt anyám. Nagyon megviselte anyám halála, elmaradoztak körülé a partizánok is, a rokonság is megöregedett, aztán az elbizakodottság, ami lassan ráragadt, a kényelem, amely évtizedekig körülfogta, a valódi harc hiánya puhánnyá tette az öreget. Egyedül nem maradhatott, de sem én, sem testvéreim nem értünk rá vele foglalkozni. Lehet, nem is hagyta volna, mert bennünket még felnőttkorunkban is apró gyermekeinek tekintett.

A kormány palotája fehér márvánnyal borított épület volt. A két világháború között épült egy Dragiša Brašovani nevezetű építész tervei alapján. 1939. szeptember 25-én adták át rendeltetésének, vagyis akkor járták végig a fekete csuhás pravoszláv papok, hogy minden helyiségét beszenteljék. Éppen három teljes éven át dolgoztak rajta, négymillió téglát került bele, s az oszlopai meg a tetőszerkezete hatszáz tonna építővasat nyelt el. Azóta már sokféle hivatalos neve volt, de Újvidéken mindig is Báni Palotának fogják hívni, mert a bánok számára készült. Az akkor éppen folyamatban levő átszervezésben a király úgy gondolta, hogy lenyugszik a soknemzetiségű és sokszokású ország, ha bánságokat alapít. Nem volt igaza.

A bán kifejezés a bajan mongol vagy török szóból ered. Az volt a jelentése, hogy az illető gazdag, tehetős ember. A bizánciak ezeket bojánoszoknak, némely források szerint beanoszoknak nevezték. A délszláv népeknél, főleg a horvátoknál, a bán meghatározott feladatkört végrehajtó magas állami méltóság volt. Amikor az Árpád-háziak a horvát

trónra kerültek, a báni méltóság nem szűnt meg. Ők is kinevezték Horvátország, Dalmácia és Szlavónia területére saját bánjaikat. Ezt újította fel a jugoszláv király. 1941 áprilisában az egész rendszer összeomlott, és vele együtt a régi társadalom maradványa, a báni méltóság is megszűnt. De megmaradt a Báni Palota.

Az épületben 569 terem van. A minisztériumok mégis veszekedtek, egyiknek sem jutott elég hely. Végül azt a megoldást találták jónak, hogy közfalakat húztak a termekbe, átjárókat nyitottak a kisebbre fogott szobák között, csakhogy elférjen az egyre szaporodó tisztviselők hada. A fejlesztési minisztériumnak kilenc szoba és egy miniszteri terem jutott az osztozkodásnál.

Nem is értettem, miért cukkolnak a szobák ügyével. A helyettesem is, meg a főtanácsos is mindjárt első nap lerohantak a helyhiány problematikájával. Azt ajánlották, hogy kérjek külön kihallgatást az elnöktől, és tisztázzam vele, bennünket miért hoztak megalázó helyzetbe. Szerintük a szobák száma pontosan tükrözte azt a viszonyt, amelyet majd a Tartományi Végrehajtó Tanács a minisztériumunk iránt felvesz. A fizetésosztáskor, a munkahelyek növelésénél és főleg az évi költségvetés kiszabásánál. Szerintük, mikor teret követelek, akkor a tartomány fejlesztéséért küzdök. Nem én választottam őket, hinni se tudtam nekik, de a tekintélyem megalapozása végett elsétáltam az elnökhöz egy pohár whiskyre. Kaptam még egy szobát a folyosó végén, aztán megbeszéltük azt is, győz-e a csapat vasárnap a rangadón. Vérmes szurkoló volt, hamar rájöttem, hogy a székvárosi csapatnak a következő négy évben nem lesz sok anyagi gondja.

Ha körülnézünk a mai eszmékben és gazdasági zűrzavarban, akkor csak egyetlen kiutat találhatunk: a jövőt. Meglehet, hogy a mai káosz lecsapódik, az ég kitisztul, az ember jobb lesz, a lélek újjászületik, és az alkotómunka új életre fog kelni. Napjainkban csak ellentéteket, ellentmondásokat és szenvedélyes pusztító erőket látunk, amelyekből a logika éppen úgy hiányzik, mint ahogyan a szeretet és az emberi. A dugig telített élelmiszer- és gabonaraktárak mellett emberek éheznek, a túlméretezett árutermelés mellett hiány mutatkozik áruból. A leszerelési konferenciák mellett a fegyverkezés egyre fokozódik, az államok olyan nyomorúságos állapotba jutottak, hogy a legeslegszükségesebb beruházásokat sem engedhetik meg maguknak, ám milliárdokat és milliárdokat pazarolnak ágyúra, fegyverre, hadihajókra, tengeralattjárókra és harci

repülőgépekre. Valamennyien érezzük, hogy ez így nem mehet tovább. Az emberiség zsákutcába jutott. Kémleljük a holnap horizontját, a vonuló és egymásra tornyosuló felhőket, a reggeli pirkadatot, amely oly halványan villan az arcokon, mint az elillanó lidércfény.

Apámnak nagyon jó emlékezőtehetsége van. Inaskorában ugyan nem jutott sok könyvhöz vagy folyóirathoz, de rendszeresen olvasta a bácskai magyar sajtót, s kedvenceit, például a korán elhunyt Szenteleky Kornél írásait, sokszor idézte fejből. Néha még saját magát is meglepte, hogy amit beszél, az nem saját szava, idézet volt a Bács megyei Naplóból, a Vajdasági Írásból vagy a Hídből.

Apámnak az is jó tulajdonsága, hogy nem kapkodós. Anyám, a megboldogult, sokszor vádolta azzal, hogy lassú, mint a csiga. De inkább mindig meggondoltan cselekedett. Ezáltal megbízhatóbb lett.

Apám elmulasztott iskoláit munkával igyekezett pótolni. Mikor ők kerültek hatalomra, ez divattá változott. Még évekig éhezett az ország, de az iskolákat mindenütt igyekeztek beindítani. Az új hatalom biztatta az embereket a tanulásra. Persze, a beállítottság, a társadalmi nézet, az eleve adott volt, a marxizmus hazai változata sérthetetlen volt, ám érdemes volt tanulni, mert a végzettségtől függött a kereset. Sokan tanultak, sokan diplomákat vásároltak, de a fejlődésben mindenki szilárdan bízott, s ez büszkévé tette apámat, fontos munkahelyre került. Nekiült, és a területével összefüggő könyveket tanulmányozott, én meg mosolyogtam, mert ugyan majd idézni fogja őket, de a gondolatai még mindig Szenteleky gondolatai lesznek.

A miniszternek nemrég halt meg a felesége. Jól megnéztük magunknak a bemutatkozáson. Korán őszülő fajta volt, fehér hajkoronája teljesen öregurassá tette a kinézését, pedig az orcája még ragyogott. Akkor huszonhatan dolgoztunk a hivatalban, állítólag csupa szakértő meg tudós, úgyhogy kapásból kibírtunk egy képzetlen öregembert. Valaki így gondolta, aki idehelyezte. Két özvegyasszony, két elvált asszony meg négy idősebb hajadon volt köztünk. Elég sokan indultunk kihorgászni az öreget.

Ahhoz képest, hogy hivatalosan szabómesteri diplomával rendelkezett, gyorsan megtudtuk, hogy titokban van neki cukrászi képesítése is, meg biztosan befejezett valamikor valami pártiskolát. A lényeg az volt, hogy be lehet fűzni, a helyettes meg a tudós tanácsosok szemmel láthatóan törték is már a fejüket, hogyan használhatnák ki tudatlanságát

meg a jóakarátát, amiről az elején biztosított bennünket, mi ügyeletes nők meg azon gondolkodhattunk, milyen az ízlése, ki tudja letolatni vele a gatyát elsőnek. Semmilyen félrelépéséről nem hallottunk, de ami késik, nem múlik. Úgy gondoltuk, ez csak a befektetett munka mennyiségétől és minőségétől függ majd.

Nem minden beosztott juthat be egyformán gyakran a miniszterhez. Elméletben az osztályon dolgozók közül legtöbbünknek soha nem kellett volna bejárni hozzá az irodába. Hiszen csak zavartuk munkájában. Legtöbbet a titkárnője látta, de ő nem versenyzett a kegyeiért, mert úgy tudtuk, boldog házasságban él. Mi többiek különféle helyzetben leledztünk, mert az osztályvezetők, a két elvált asszony osztályvezető volt, minden héten részt vettek a heti kollégiumon, a területi szakértők meg szükségeltettek, mikor egy-egy szakterület került szóba, ők tehát legalább havonta láthatták a legfőbb urat, ők is ketten voltak. Mi többiek furfanggal kellett hogy éljünk, ha látni akartuk őt. Kivétel az volt, ha ő jött le hozzánk szakmai kérdésekkel. Vagy látszólag szakmai kérdésekkel. Erre kellett rávenni valamiképpen.

Sokat beszélnek manapság a technikáról, az új kor műszaki vívmányairól, és való igaz, a műszaki tudományok döbbenetes gyorsasággal haladnak előre. Ha pusztán az elmúlt évtized műszaki vívmányait vesszük szemügyre, akkor is immár a csodával határos, hirtelen és csodálatos fejlődést kell konstatálnunk. Gondoljunk csak a repülési technika tökéletesítésére . . . Egészen természetesnek tartjuk, hogy Briand beszédeit az elhangzás pillanatában ebédlőnkben, Genftől több ezer kilométerrel hallhatjuk, hogy éjnek idején ágyunkban fekvé jut el fülünkbe a londoni Szent Pál-katedrális harangjainak kongása . . . Hogy olyan képeket láthatunk, melyeket még néhány évvel ezelőtt két-három napig készítettek, ma viszont az angol királyt ugyanabban a pillanatban láthatjuk, amikor megnyitja a „Rond-table-Konferenzt”, a kerekasztal-értekezletet. Vagy nem nagyszerű vívmánya-e a technikának, hogy egy öt-hat millió lakosú várost harminc-harmincöt perc alatt gázbombával maradéktalanul megsemmisíthet úgy, hogy ott egy közönséges tetű sem élhet tovább.

Tanulni kezdtem ismét. Tulajdonképpen isteni ajándék volt, hogy tanulhattam, ha valami félreeső helyen unatkozom, belehalok. Nagy veszteség volt Kaća halála, ha eszembe jutott, szememet előntötte a könny. És mindennap és szinte minden órában eszembe jutott. Mert

reá emlékeztettek a tárgyaim. Reá emlékeztettek a ruhadarabjaim. A táskám, az órám, a kezelógombok. Ha problémával találkoztam, az jutott eszembe, vajon ő mit tenne a helyemben. Ha szép nőre néztem, az jutott eszembe, olyat mint ő volt, már nem található. Ha otthon a legkisebbik fiamra néztem, csak reá emlékezhettem, mert sok vonását örökölte a gyerek. Kissé picsogós lettem, de ebbe bele kellett törődnöm, visszacsinálni a múltat nem lehet. Az új munkahelyemen különben is a jövőt bízták rám.

A fejlesztést irányítani nagyon szép dolog lenne, ha annyi sok érdek nem ütközne benne. De ütközik. Minden eszközt felhasználnak a városok, régiók, tartományok, köztársaságok, hogy előnyhöz jussanak. És még rengeteg érdekelt van. A gyáróriások, az igazgatóik, a helyi politikusok, a támogatóik, a mindenáron újítók, a tudósok, akik mániákusan kitartanak felfedezéseik mellett, a bankok, a különböző testületek. Ellentétbe került az országos érdek a helyivel, ellentétbe az öngazgatás minden formája a központi erővel. Ellentét keletkezik a városi és helyi tanácsok és a pártfórumok között. Közben pénzek forognak, kímélet nincs, emberek hullnak el a küzdelemben. A fejlesztés szép, de sok bajjal jár. Ezt már megtanultam pártbizottsági tagként is, vállalati igazgatóként is, most csőstül zuhant rám a sok kíváncsóság, és csőstül a sok ellenkíváncsóság. Közben ismerkedtem az adott körülményekkel, új kollégáimmal, új jogosultságaimmal, és igyekeztem kifürkészni a majdan várható megtorlások irányát is.

Mindig kihasználtam, hogy butának tartanak. Ha ügyes az ember, nem árt neki egy cseppet sem, hogy butának tartják. Szabadon kérhet tanácsot, szabadon dönthet saját véleménye szerint, még hivatkozhat is rá, hogy azért keveredett bajba, mert hát, ugye, talán, a körülményeket figyelembe véve, no meg aztán, ismerjük el, egy kicsit nem érthet mindent. Édes istenem, más hibák is vannak a világon. Nem az a legnagyobb szerencsétlenség, ha egy picit bugyuta az ember. Ha mégis megkérdezik, hogy akkor miért vállalt el felelős tisztséget, elég a legnagyobb tisztségviselőre utalni. Az is, ugye, vagyis az se, ugye, talán mégse ért mindenhez. De erre nemigen kellett hivatkozni. Nem kérdezett rá senki. Nem kevés élvezetet okozott a beszélgetés a helyettesemmel meg az osztályvezetőkkel. Ők kivétel nélkül a tudományok doktorai voltak, kivétel nélkül irigyek a pozíciómra, kivétel nélkül úgy érezték mind külön-külön, hogy tízszerre okosabbak nálam. Bizonyos szakterü-

leteken így is volt. Talán nekem több élettapasztalatom volt, talán eléggé megáldott az ég természetes és józan ésszel, és jóval több összeköttetésem volt bármelyiküknél. Ám, ha nem a párt kíván mindenáron döntéshozóként fellépni, az biztos, hogy nem én, hanem közülük ül valaki a bársonyszékbe. Ami különben műanyag borítású, egyszerű szék volt az irodámban. Élveztem izgalmukat, mikor hétfőnként szembeültünk egymással, élveztem kínjaikat, mikor megkíséreltek meghódítani, vagy valamilyen kérdésben szembeszállni velem. Jól szórakoztam ezen. Igazi állóháborút folytattak egymással és velem is. Adtak és kaptak ütések meg sebeket. Nem tudták, vagy nem gondolták át, hogy én már több háborún átestem, több háborút megúsztam szerencsésen, mint ahányban ők még részt fognak venni.

Végül tisztán látjuk, hogy nincs szent cél, nincs magasabb érdek, nincs nemes jelszó, nincs nemzeti eszmény, és nincs lövészárók-Krisztus, csak mézszárlás van, gonoszság van és igazságtalanság. A háború csak gyalázat és ostobaság. A rabulisztika, a szónoki ravaszság logikát keres ebben az állati ostobaságban, a jelszavak üres és hamis rakétái talmi fényt adnak az engedelmes csordának, amely napkeleti csillagnak nézi a rakétát, a papi szofisztika a legtisztább krisztusi ígéket összhangba hozza a rablás, gyilkolás és gyűlölet legaljasabb bűneivel. Ez hát a háború, ezért hát a sok parádé, harci induló, kokárda, tábori mise, nagyképű és nagyhangú szónoklat? Végre meglátjuk pucéran, bamba ürességében ezt a díszes, dölyfös Molochot, mely előtt milliók térdepeltek, tömjéneztek, s mely milliók vérért itta, milliók húsát, agyát és lelkét zabálta.

Jelena teljes erőből bedobta magát a minisztervadászatba. Hétfőn még én is meglepődtem, amikor megláttam, hogy egy majdnem teljesen áttetsző lila ruhát húzott magára, s alatta csipkéktől fodrozódott minden holmija. Azzal dicsekedett, hogy máris elérte, Szép Helénának szólítja a főnök. Vigyázz magadra. Mondtam neki a toalettben, amíg a hajával volt elfoglalva. Ha ilyen öltözékben sétálsz a palota folyosóin, valaki megerőszkol. Fölényesen nevetett. Elég nekem a bán. Mondta. Éppen elég. Persze már bánnak nevezte a minisztert. Hálából a Szép Heléna címéért. Aztán magyarul tudsz már? Kérdeztem. De erre is nevetett, megrántotta a vállát. A felesége is szerb volt. Mondta. Ezt se hallottad? Bólogattam, amit hallani lehetett, gondolom, kifüleltem mindent. De az magyarul beszélt otthon. Mondtam. Állítólag a gyerekekkel is mindjárt magyarul gagyogott. Jelena kilibegett a teremből. Az ajtónál még

megfordult. Azt hiszem, ahhoz a dologhoz nem fontos magyarul tudni. Mondta. Vagy gondolod, anélkül nem lehet józúen csinálni? Azzal otthagytam a tükör előtt. Jelena a zomboriakat képviselte minden lépésében. Akármilyen terv merült föl az osztályon, hamar megtanultuk, első lépésben azt kell megvizsgálni, mennyire felel meg a zomboriak érdekeinek. Körülbelül mindnyájan ismertük egymás köreit. Nem titkoltam soha, hogy Kikindáról jöttem, s mások is előbb-utóbb színt vallottak, honnan valósiak, hova nőültek, házasodtak be, hol vannak rokonaik. Meg aztán kifigyeltük egymás postáját, telefonjait, látogatóit. Ismertük az erőviszonyokat, sokat jelenthetett volna, ha a bán valamelyik csoport iránt elkötelezi magát. Valamit nekem is ki kellett találnom. Abból indultam ki, hogy a minisztériumban én voltam a szakszervezetis. Valamikor a miniszter is elkötelezett szakszervezeti dolgozó volt. Hirtelen aktivizáltam magam a jó ügy érdekében. Kihallgatást kértem tőle a szakszervezet nevében.

Színfeketébe öltöztem, mint egy holló. Nyakig gombos, zárt blúzt vettem föl. Különbözni akartam Jelenától meg a többiektől, akik mutogatták előnyeiket. Azt szerettem volna elérni, hogy énrám kíváncsi legyen. Frissen mosott hajkoronája úgy vette körül pirospozsgás arcát, mint egy ezüstkeret. Komolyan meghallgatta mondanivalómat, aztán rámkérdezett. Most nincs más dolguk, mint ilyen háziünnepségeket szervezni? Kérdezte. Meg a télirevalót kell beszerezniünk. Mondtam. Nem nagy dolgok, de széppé tehetik az emberek életét. Mondtam. Közben a titkárnő kihívta. Jól gondoltam, a szakszervezet csip-csup ügyei érdekelték. Nyakig húztam a szoknyámat, úgy tettem, mintha a harisnyatartómmal bíbelődnék. Egy csöppet se jött zavarba a vén kujon. Úgy láttam, elégedetten nézte végig a combomat meg a kifehérlő alsót, de elfordult. Valami baj van? Kérdezte. Igyekeztem elpirulni. A harisnyám. Mondtam a kapkodástól lihegve. Egyszerűen leszakadt a harisnyám. Mikor elcsendesedtem, visszafordult hozzám. Majd beírom a munkanaplómba a kirándulást. Mondta. Természetesen én is a tisztviselőkkel tartok. Egy ilyen együttes élmény közelebb hozza egymáshoz az embereket. Bevette a szakis dumát. Kezdehettem szervezni az élményt.

Azt mindenki tudta, hogy nem az öregem múlik a jövő évi költségvetés. Még nem. Ha megmarad és beletanul, akkor egy év múlva már több beleszólása lesz. Bár mindenki előtt világos volt, hogy a lényegi harc, a döntés végeredményben a párházban dől el. Persze, azért nálunk is

volt tét. Koncot a minisztériumnak is hagytak. És otthon, Kikindán sok ember élete függött attól, mit sikerül nekem elérnem a fekete ruhámmal meg a fehér bugyimmal. Vagy nélküle. Ebbe, a nekünk hagyott maradék sorsába szólhatott bele az öreg. Esetleg a nagyobb tétekbe is, ha jó kapcsolatai voltak odaát. Nos, Jelena már megindította a vetélkedést, én is biztattam magam, lássuk, ki jut a döntőbe.

Ez a föld mindig a materiális jólét földje volt, az emberek nagyon fontosnak tartották az anyagi jólétet, és ezért sokat foglalkoztak vele. Ebben a tekintetben ez az ország rész sokban hasonlított Hollandiához. Az emberek sokat ettek, ittak, a vagyonról beszéltek. Az örömük, élvezetük, a vágyódásuk reális volt és maradt, eszményük egyedül a jólét, a vagyon, a föld, ezért tulajdonképpen minden eszményük reális, földhöz kötött. Itt soha senki sem vágyott a föld fölé, a fellegekbe, a holnapokba, a mesékbe, tarka álmodozásokba.

Mindig szerettem olvasni. A mesterasszony, aki mellett éjszakákon át olvastam a kölcsönkönyvtárból kihozott könyveket, úgy becézett, hogy kicsiny könyvmolyom. Ha elkezdte, hogy én csak két dolgot tudok csinálni egész nap, vagy olvasok, vagy pedig varrok, akkor már tudtam, hogy mire vágyik. Három a magyaré. Mondtam neki, és letettem a könyvet. Csak ne hengegjünk előre. Mondta ő, és még kényelmesebben elhelyezkedett a dunna alatt.

Nem volt túl sok könyv a városi könyvtárban. Inkább csak az első világháború előtti kiadványok. Néhány vajdasági kötet a születőben levő kicsi irodalomból. Ezeket többször is elolvastam. A szakszervezetben köteleztek bennünket, hogy Gorkijt olvassunk meg Zolát. A munkásmozgalomról kellett volna valamit tudnunk. A Hidat vettük később közösen. Nem került túl sokba, közösen vettük, mert így mozgalmibb jellege volt az akciónak. De én rendszeresen vettem újságokat is, nem sajnáltam rá a pénzt, később a könyveket kezdtem gyűjteni. Büszke voltam rá, hogy szaporodik a polcon a könyvek sora. Volt egy idő, mikor csak a kis méretű, piros fődélű marxista kiadványokat olvastam, a gyors-talpaló kiképzéseken csak az előírt ún. szakirodalomra futotta. Figyelemmel kísértem azonban saját irodalmunk születését. Drukkoltam az íróknak. Olyan volt újságok nélkül, írók nélkül létezni, mint az árvaság. Nem volt ez nacionalizmus, ahogy egyesek elnevezték volna azt, hogy mi többen kiálltunk saját irodalmunk mellett. Attól sokkal természetesebb vágy volt bennünk. Anyanyelven hirdetni az igazat. Tudatlanabbak

voltunk attól, hogy saját gondolatainkat fejezzük ki, de öntudatosabbak attól, hogy szó nélkül elveszítsük önérzetünket.

Többször vállaltam védnökséget a fiatal írók fölött. Akkor is segítettem útjukat, ha nem kérték. Nem is kívántam, hogy erről tudjanak. Hasznosabb is volt, ha nem fecsegték erről. A politikában minden kapcsolatnak vannak előnyei, de vannak hátrányai is. Hamar megtanultam, hogy óvatosnak kell lenni, mert már az első időkben jöttek a leváltások, a cserék, a csapat átcsoportosítása. Igaza volt annak a részeg újságírónak, aki egyszer nekem támadt, hogy az irodalommal csak szórakozom. Másra nem futotta a tudásomból. Csak azzal védekezhettem volna, hogy jóakarattal teszem. Őt akkor elrángatták mellőlem, nehogy megsértsen, és én bosszút álljak rajta. De azt se álltam meg, hogy ne törődjek velük, mert féltettem őket.

A kisebbségi lélek ragaszkodik nyelvéhez, kultúrájához, de élesen szembehelyezkedik a többség legtöbbször türelmetlen asszimilációs törekvéseivel. De védelmi harcában nem használhat erőszakot, hiszen ez a többség legkegyetlenebb elnyomását vonná maga után. Tudatában van annak, hogy az erőszakot, a jogtalanságot nem lehet erőszakkal és jogtalansággal legyőzni, hanem helyette a szellem erejét, a jog és béke tiszteletét helyezi a többség asszimilációs törekvéseivel szemben. Ezért becsüli, szereti a kisebbség a jogot, a békét, ezért várja a jobb jövőt egyedül ezektől. Mivel saját bőrén érzi a kisebbségi sors szomorú következményeit, érdeklődéssel fordul minden olyan egyesülési terv, államreform felé, amely a kisebbségi sorsot egyszer s mindenkorra kiküszöbölné. A kisebbségi lélek szemlélődő, sóvárgó, a problémákban jobban elmélyedő lélekké válik, ezért érthető, hogy a kisebbségek a legtöbb reménnyel, érdeklődéssel és hittel szemlélik, sőt támogatják azokat a mozgalmakat, melyek a határok ledöntésére, az etatizmus eltüntetésére s Európa népének egyesülésére törekcsenek.

Szarajevóba szerveztem kollektív kirándulást. Volt benne hivatalos találkozó a köztársasági minisztérium tagjaival (este fogadás, közös vacsora az Európa Hotel éttermében), volt benne séta a hegyekben (este közös vacsora a turistaszállodában), volt benne fél nap a Bascsarsin (olcsó vásárlás a piacon). Benne volt a titkos tervem, hogy megfőzöm az öreget. A titkárnő szerint lekéstem, mert Jelena már intézkedett. Vagyis többször is tárgyalt a bánnal zárt ajtó mögött. Gondoltam, majd kiderül. A fényképezőgépet föltöltöttem új tekercs filmmel, a hajamat

rendbe hozattam, manikűröztem. A költségvetés készült, mint a Luca széke. A zomboriak új fémipari negyedre áhítoztak, számításba került egy olajfeldolgozó is meg egy ételgyár terve is náluk, az enyéme meg a kerámiagyárat fejlesztették volna, aztán erősen bizonygatták, hogy egy hatalmas vegyi kombinátot kellene kiépíteni, az egész ország felendülne tőle. A háború nem babra ment. Tétje volt, emelte harci kedvemet. Elhatároztam, hogy az öregnek be kell feküdnie az ágyamba.

A hotelban a mellettem levő szobában helyeztem el. Vacsora közben észrevettem, hogy fáradt, mert az üdvözlőbeszédét eléggé vontatottan mondta el. Biztosan itatták is a boszniai miniszterrel egymást. De itt nem a teljesítményéről volt szó, itt a befektetett állami tőke megszerzéséről volt szó. Az én jövőmről volt szó. Jelena úgy viselkedett, mintha igazi feleség lett volna. Megigazgatta a sálját, megkérdezte tőle, hogy nem vágja-e a hátát a huzat, ő nézte át a beszédet, hogy ne legyenek benne nyelvi hibák. No, gondoltam, a beszédet csak nézegessed, majd én mást veszek kézbe. Ejjélig táncolt a társaság, akkor már egyesek kidőltek, mások eláztak, harmadikak eltűntek. Az öreg többünkkel is táncolt, majd miután a vendéglátók is elszivárogtak mellőlünk, kijelentette, hogy ideje lepihenni. Amíg búcsúzkodott, én már levetkőztem a szobámban, frissítőt fújtam szét, elkészítettem a fényképezőgépet, és vártam a megjelenését. Attól tartottam, hogy vele lesz a Szép Helénke is, akkor új tervet kellett volna kieszelnem, de szerencsére egyedül érkezett. Csak azt vártam meg, hogy becsukja maga mögött az ajtót. Már loholtam is a nyomába. Visítanom kellett volna. Klasszikus filmekben úgy csinálják. De akkor összejön az egész folyosó. Még egyórás általános bratyzás keletkezik. Így viszont egy mozdulattal mellette termettem, és már rángattam is. Jöjjön át, kérem. Mondtam. Egér van a szobámban. Az ősz haj alól tiszta tekintetű, kék szemek ragyogtak rám az Európa Hotel éles fényű lámpája alatt. Mintha nevettek volna. Lehet, csak én véltem, hogy mosolyog rajtam. Pedig nemigen volt min mosolyognia, mert pongyolát viseltem ugyan, de alatta nem volt semmi. És a pongyoláról is levettem az övet. Ne túl sok időt veszítsünk a késő éjszakában. Egér. Mondta. Mintha még gondolkodott volna a dolgon. Félttem, hogy letelefonál a portásnak, intézkedjen. Vagy másfajta jó kifogást talál. Megrángattam a karját két kézzel, hogy a pongyola két szárnya lebegjen. Úgy jött át, mint aki tudja, hogy ott is fog maradni. Szótlanul. Gondosan bezárta maga mögött saját ajtaját. Aztán lehasalt,

hogy megnézze az ágy alját, mert szerintem ott ugrált valahol egy egérke. Egér. Mondta. Selymes kis állat. Ártatlan rágcsgáló. Úgy beszélt, mint aki bolondja az egereknek. Egerek és emberek. Mondta. Ezen még én is nevettem, hiszen én is olvastam a regényt. Steinbeck. Mondta, mire én megkontráztam. Késik a szüret. Mondtam. Mire bólintott. Szereti az irodalmat? Kérdezte. Mire én azt mondtam: Kedves csirkefogók. Mosolygott. Jó cím. Mondta. Talán ránk is vonatkozik. Főlnézett. Bár ez a Vén Európa cifrábbakat is látott már. Elgondolkodtam. Martin du Gard. Mondtam. Igen. Helyeselt. A Thibault-család. Maga, kislány, valóban olvasó ember. Azzal olyan tekintettel egyenesedett föl, amelyen láttam, hogy már szemébe ötlött az egér. Hirtelen elszégyelltem magam, összerántottam volna a pongyolámat, de addigra a karjába vett. Most keressük együtt. Mondta. Jó? Elég régi ágy volt az a vén Európában, mert olyan csikorgást csapott, hogy elriaszította volna még a macskákat is, nemcsak az egereket a szobából. De ez a nyikorgás az én győzedelmem zenéje volt, engem nem zavart. És nagy csodálatomra, meg is ismételtük a számot. Akkor is mosolygott, mikor lefényképeztem az ágyban. Szinte megsajnáltam, hogy kiteszi magát a kedvemnek, de még voltak terveim vele, nem kímélhettem.

Aztán megint csodálkoztam az irodájában, hogy nem riadt meg saját mezítelen képeitől. Amilyen nyugodtan fogadott, ugyanolyan nyugodtan hallgatta meg kissé dadogásra sikeredett mondandómat is, hogy hát egy kis segítségre volna szükségem, mert a kikindai befektetések ügyét egyesek el szeretnék mismásolni ebben a minisztériumban. Van valami összefüggés a segítség meg a fotók között? Kérdezte mosolyogva. Nem kell okvetlenül lennie. Mondtam neki. Közben a Vén Európa meg az Egerek és emberek járt az eszemben. Vegye úgy, hogy ez csak egy csínytevése a Kedves csirkefogóknak. Mondtam. Mire azt válaszolta, hogy neki is van egy meglepetése számomra. Azt hittem, valamilyen ajándékkal kíván meglepni, és ismét sajnáltam, hogy zsarolnom kell. De a dobozka, amit elővett, egy kis diktafont tartalmazott, és mikor az intésére közelebb tettem a fülem, akkor nemcsak a régi ágy csikorgását ismertem fel, hanem saját hangomat is, amint könyörgök. MÉG MÉG MOST MOST! Ezt hajtogattam, meg néha sikkantottam is. Látja. Mondta. A fiamtól kaptam az út előtt. Most nem kell némán nézegetnünk a fényképeket. Van hangbéli aláfestésünk is. Mosolygott. Hol volt ez? Kérdeztem. Ott volt a székre vetett zakómban. Mondta. Mikor

kikapcsolta, megkönnyebbültem. Elég hosszan sikoltoztam ott Szarajevóban. Utólag unalmas voltam magamnak. Olyan egyhangúnak tetszett a hangbéli aláfestés. Véletlenül bekapcsolva hagyta? Kérdeztem. Eléggé keserűnek tűnt a hangom. Saját beszédemet fölvételeztem. Mondta. Ezek a kisméretű szalagok több órás programot képesek fölvenni. Akarja hallani az egészet? Kérdezte. Tiltakoztam. Nem kérem. Mondtam. Ismerem a szöveget. Ismerem. Csak mosolygott. Akkor is, mikor arra céloztam, hogy a fényképek mindenesetre sokkoló hatásúak lehetnek. Azt felelte, csupán azért, mert ritkán közölnek öregemberekről ilyen képeket. Sokkal nagyobb a sikere a sima bőrű fiatal embereknek. Mondta. De hát néha az idősebbeket is meg kell örvendeztetni valamivel. Azt hiszem, magára gondolt, mikor elégedetten dörzsölte az orrát, és égből pottyant ajándékról beszélt. Pedig nem is az égből pottyantam, és rengeteg időmbe meg erőmbe került, hogy megszervezzem neki az emlegetett kis örömet.

A mi tarisznyánkban sohasem volt arany, kincs, súlyos emlék, amit kidobálhattunk volna. Mi csak most kötöttük fel üres tarisznyánkat, nekünk csak jelenünk van, azért járunk könnyen, kötetlenül. A tradíció és emlék nélküli emberek progresszívak, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messziséget keresi, és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönüléseken. Az általános emberit látják, érzik, fürdetik. Látókörük széles, de persze nem oly éles, mintha szűk szögbe szorítanák, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messzi horizont mindig elmosódottabb, mint a faluvégi erdő távlata.

A feleségem vette észre, hogy az öreg esténként gyakrabban elmaradozik, mint azelőtt. Nőt talált a vén kujon. Mondta. Még a végén új feleséget hoz a házhoz. Nem izgattam magam rajta, de az asszony igen-igen. Az új nő a családban kialakult viszonyokat fölborította volna. Aztán meg vagyoni jogi kérdések merültek volna fel, a feleségem meg már elkönnyvelte, hogy a villa ránk marad majd. A testvéreim vidéken dolgoztak, nekik volt lakásuk, természetes megoldásnak látszott, hogy ezt a villát mi örököljük. Apám erről nem beszélt, de valahogy feleslegesnek is látszott ezt vitatni.

Apám az írókhoz jár. Mondtam az asszonynak. Szeret sakkozni az öreg Gál Lacival, vagy kártyázni Bogdánfiékkal. Ámbátor az asszonynak igaza volt. Én is láttam rúzsnymot apám ingjén, nemcsak ő. Nem félttem egy új házasságtól, de attól már igen, hogy valami vereség éri. Anyám

mindig gondoskodott róla, körülvette a gondoskodással, mint valami pólyával. Nem is nőtt soha. Még belekeverik a bajba a nők.

Bízni lehetett apámban. Ha valamire a szavát adta, azt be is tartotta. Éppen ezért féltettem. Ha elcsábítják, tévútra vezetik. Meg is kérdeztem tőle, mikor kettesben olvastuk a vasárnapi újságokat, nincs-e túl sok gondja az új munkahelyen. Pislogott rám a nyitott lapok fölött. Hallottál ilyesmit? Kérdezett vissza. Nem hallottam, csak azt vettem észre, hogy egy kicsit idegesebb a szokottnál. Mondtam. Apám hallgatott. Minden rendben van, fiam. Mondta. Zajlik az élet körülöttem, de még mindig jobb, mintha a nyugdíjasklubba járnék egy kis beszélgetésre, hogy örömem legyen. Ezt a szót használta. Örömem. Irigyen néztem ezüstös haját. Anyám férfitestvérei kopaszok voltak, és volt egynéhány jele, hogy én anyámra ütöttem. Ha megérem a korát, akkor se leszek ilyen ezüstös. Ezt gondoltam akkor, meg még azt is, miért ne ficáncolna egy kicsit, mielőtt valóban nyugdíjba megy.

A kifejezetten pacifista életszemlélet majdnem minden kisebbségi író írásában fellelhető. Ma már a kisebbségi írók között nincsenek Déroulédek, hasonlóképpen idegen számukra Barrés harcos nacionalizmusa is. A kisebbségi írók sokkal inkább hajlanak az általános emberi felé mint a többségiek. Nemcsak Barrés nacionalizmusától állnak távol, hanem annak szélsőséges individualizmusától is. A kisebbségi írók között nincsenek gögös, zárkózott egyéniségek, akik számára közönyös lenne a tömeg élete, vágya és gondolatvilága. Számukra elmosódnak a társadalmi határok és megkülönböztetések. Az osztályozás csak a többség szükségessége és szenvedélye lehet. A kisebbségeknél az előítéletek szinte maguktól omlanak le, az út az embertől az emberig, egy néptől a másikig egyre kurtább és egyszerűbb lesz: a kisebbségi lélek kollektív lélekke szélesül.

Belezöttentem a bőrgarnitúra izzasztó és alacsony tömegébe. Soha sem szerettem itt üldögelni. Nemcsak azért, mert főleg számomra kelemetlen beszélgetésekre került sor a pártbizottságban, inkább csak azért, mert egyfajta folyton ismétlődő Canossa-járássá vált számomra ez az üldögelés. Tudtam, hogy a titkár elvtárs el fog ítélni, tudtam, hogy meg kell hallgatnom dorgálását, csak éppen azt nem tudtam még, hogy milyen ítéletet hozott kerek, erős fekete hajzatú koponyájában. De akármilyet is hozott, majd előadja. Nem is teketóriázott sokáig. Azt mesélik, összeverekedtek az irodámban a szeretőd. Mondta. Bizonyta-

lanul bólogattam. Ketten. Mondtam. Ketten összeverekedtek. Meglepetten nézett rám. Azt mondod, csak ketten? Kérdezte élesen. Hát hány szeretőd van ott a minisztériumban? Három? Négy? Öt? Nem válaszoltam a kérdéseire. Mindenképpen hagyni kellett, hogy kidühöngje magát. Sokkal könnyebb lesz vele a beszélgetés, ha előbb kiönti a mérgét. Különb en csodállak. Mondta. Ha hallaná a feleségem, ő megállapítaná, hogy irigy is vagyok rád. Nem egész három hónap alatt sorra döntögetted a nőket az egész minisztériumban, nem kis teljesítmény ebben a korban. Miért is nem mentél nyugdíjba? A kérdése nem érintett váratlanul. Ez volt az egyik lehetséges döntés. Menjek nyugdíjba, a nők meg verekedjenek az új főnök körül. Nem is ellenkeztem volna, ha ez a végső határozat. Tudod, miért nem mentél nyugdíjba? Kérdezte ismét. Eléggé fenyegető hangszúllyal. Már-már elszóltam magam, de kiderült, mégis csupán szónoki kérdés volt, mert válaszolt is saját kérdésére. Azért, mert úgy gondoltam, rád ott szükség van. Mondta. Meg voltam győződve róla, hogy a higgadtságod meg a tapasztaltságod legyőzi az ott tapasztalható ellentéteket. Megvakarta a fejét. Ezt a naivságot. Már mint az enyémet. Mondta. Nem csillapítótól le senkit, hanem növelted a feszültséget. Az egész tartomány rajtam röhög. Odaküldtelek, hogy objektív vezetés legyen, te meg végighergelted a tisztviselőnőket. Közben folynak a veszekedések, ha összehívom a bizottságot, kiderül, hogy a palánkaiak nem beszélnek a hódásákkal, a kikindaiak gyűlölik a becskerekieket. Ha így folytatjuk, kitör az anarchia. Éppen az én vezetésem alatt tör ki a tartományban az anarchia. És éppen azért, mert bíztam benned.

Valami jópofaságot akartam mondani, hogy oldjam a hangulatot, de csak az jutott eszembe, amit a plébános úr mondott az Istennek gyerekkoromban, mikor egy kicsit fölöntött a garatra. Haragod rám nehezedett, Uram. Azon törtem a fejem, hogy is hangzik ez a mondat szerbül. Többféle megoldása is lehetett. Közben a titkár elvtárs ismét gerjesztette magát. Az ő haragja szerencsére mulandóbb volt, mint a plébános úr följobbvalójáé. Éppen azon mérgeződött, miért nem tett inkább a kiadóház élére. Mindig tudtam, hogy jobban tudsz bánni azokkal az éhenkórász értelmiségiekkel, mint én. Mondta. Bár csak oda küldtelek volna közéjük, hogy ott élvezkedj velük. Különb en nem tudom, mit eszel az irodalmukon, hiszen, ha nincs egy önfeláldozó szerb orvos, az a Kornelije Stanković, akkor most nincs irodalmatok se. Remélem,

legalább ennyit tudsz a dologról. Mondta. Nagyon büszke volt rá, hogy Szenteleky valójában Stanković volt polgári nevén. Legyintettem. Ismerem ezeket a dumákat. Mondtam. Hogy Petőfi valójában Petrovics volt, meg hogy minden valamirevaló magyar író vagy szerb vagy zsidó. Ennek a szövegnek ebben a házban nincs helye. Fölkapta a fejét, úgy látszik, keményebben reagáltam kisdéd játékára, mint várta. Nem ez a téma. Mondta. Igazad van. Az a téma, hogy mit kezdesz most a sok egymásra fújató macskával a házadban. Hol találsz kandúrra számukra. Nem válaszoltam erre a kérdésre, egyrészt azt gondoltam, hadd furdalja a kíváncsiság még egy kissé, másrészt magam sem tudtam rá a helyes választ. Megdöböntett, hogy a szexi játékokból komoly botrány kerekedett. Mindenesetre nem én zargalásztam a nőket, akik később egymás ellen fordultak, ők kívántak trófeának az ágyukba. Azt hitték, nem hallottam, hogy maguk között bánnak neveznek. Meg azt hitték, el tudják majd választani a zsarolást a szerelmi életüktől. És még azt is hitték, hogy a szerelem csak egy fogás a tisztviselői ranglétrán való közlekedésben. A titkár csak mondta a magáét, de végül megkérdezte tőlem, hogy el tudom-e simítani a nőekkel támadt zűröket. Úgy tettem, mint aki ezen nagyon mélyen elgondolkodik. Érdemes ezen dolgozni? Kérdeztem. Hiszen az ellentét nem is annyira személyes. Nem személyes? Háborodott föl. Érted verekszenek, és azt állítod, hogy az ügy nem személyes. Mosolyogtam. A költségvetésen verekedtek össze. Mondtam. Ne csinálj úgy, mintha nem tudnád. Nálad verekszenek a főnökeik és irányítók. A zomboriak meg a palánkaiak, a kikindaiak meg a becskerekiek, akik beillesztették a minisztériumi apparátusokba a küldötteiket. Ezen a szemléleten ő is mosolygott. Szóval, tudod, hogy nem a szépségéért feküdtek le veled? Kérdezte. Bólogattam. Láttam, hogy elégedett. Akkor te csak éltél az alkalommal? Kérdezte. Bólogattam. Még mindig ügyes gyerek vagy. Mondta. Hangosan is nevetett. Ez az ellentét viszont megoldhatatlan. Mondta, és már a gondolatra is elkomolyodott. Eljött az ideje, hogy fordítsak a dolgon. Nem egészen igaz. Mondtam. Csöppnyi szünet után rákérdezett: Akkor hogy is van? Beszélni kellene az elnökömmel. Mondtam. Ha a költségvetési keretemet emelné tízmilliárddal, akkor kompromisszumot ajánlanék a zombori ételgyár meg a kikindai metanolgyár között. Ide is, oda is jutna kezdőtőke, és mindkét fél elégedett lehetne. Jövőre megint oszthatnánk pénzt a többieknek. Bólogattam. A politika kompromisszumok kérdése. Mond-

ta. Meg pénz kérdése. Mondtam. Hirtelen fölrohögött. És akkor mi fizetnék a te kettyentéseidet. Mondta. Nem mosolyogtam. Csak úgy lehettem meggyőző, ha komoly pofát vágok. Ha megoldjuk a pénzelosztás kérdését, a magánsérelmek maguktól eltűnnek. Mondtam. Együtt törtük a fejünket a lehetőségeken egy ideig. Végül is elfogadta a javaslatomat, hogy áthívhatja a kormányelnököt, és meggyőzi a kötendő kompromisszum hasznos voltáról. Így mindenki győzelemmel fejezi be saját hadjáratát. Mondta elégedetten, mintha ő találta volna meg a helyes megoldást. Aztán furcsállva nézett rám. És nem bántja a csőrödöt, hogy azok az asszonyok nem a szép szemedért versenyeztek? Kérdezte. Akinek tetszek, az majd jelentkezik nálam. Mondtam. Nyújtózkodott, ezzel is jelezvén, hogy a kihallgatás véget ér.

Azért én vigyáznék a jövőben. Mondta. Egyszer véletlenül nem egymás felé nyújtják a karmaikat, hanem majd a te arcod felé. Bólogattam. Közben a szemem elé villant az átlátszó lila selyem alól kibukkanó csipkék szemmel nem követhető gazdagsága, a sárga pongyola alól kibukkanó selymes szőrű kisegér átváltozása, az íróasztal szélének támaszkodó fehér comb hullámzása, a színfekete blúz alól lassan kihámozódó felsőtest gömbölyűsége, a felém nyúló tenyerek rejtett puhasága. Miközben bólogattam, előttem táncolt az utóbbi hetek élményeinek tarkasága. Az élet különféle veszélyeket tartogat számunkra. Mondtam búcsúzáskor. Azért te mégis sokat tanultál az irodalomtól. Mondta. Nem véletlenül olvastál olyan sokat. És lehet, hogy nem véletlenül harcolsz olyan kitartóan, hogy jusson pénz az újságaitoknak meg a tanáraitoknak. Odafigyelek. Intett az ujjával. Nehogy azt higgyed, csak az intim kalandjaidat tartom számon. Az értelmiségre is nagyon odafigyelek. A végén még egy Stankovičból teremtetek magatoknak új Szentelekyt.

A vajdasági magyar irodalom csak most keresi életformáit, éppen ezért költészetének nélkülöznie kell még a bizonyosságot, a végleges talajt, az egységesebb világszemléletet. Még nem vertünk mély és biztos gyökeret a szikes, száraz talajban, a vetésünk még csak zölden és tétován zsendül, még csak ígéretet ad. Fogunk-e valaha szárba szökkenni, és fogunk-e duzzadt kalászokat termelni a költészet sugaras földjén? Talán jobb erre választ nem keresni.

VERS PRÓZÁBAN

CSONKA MARGARÉTA

Lángzöld rongyokba pólyáltan a város szíve alig rebben.
Csönd és ájulás. Fojtott zümmögés a jázminfényű égen.
Avítt szirénák rekedt jajgatása eget verő hullámverés.
Idecsattog a hajnali vonat. Szűz Mária a tenyerébe néz.
Május-szép erdőben bombák csicseregnek.
Pillám alatt elhagyott kertemben
rendekben bőbiták remegnek.
A szomszédban szirénázni kezd a kutya, szörnyet szült sze-
gény . . . Májusi gyilkos csattanás. Zihál a csönd. Vacogó ké-
pek a falon. Kriptává mélyül a lakás. Vészscsengők, félre-
vert harangok tremolója fejemben szüntelen. Jönnek . . .

Sarokbaszorított
hazátlan siralom
én hazám, én otthonom!

Tépett csönd pólyáiban a város szíve alig rebben.
Ne nézz május kékfajansz egére! Jönnek, jönnek . . .

Szabadka, 1999. május 12.

ELUTAZÁSOK

A túloldalon állt a vagon,
egy asszonyt láttam
az ablakában, az ablakon,
lehajtott szobor fejét
mély sötét vette körül,
ez a nő tán sosem örül,
december volt és tizenegy,
Budapest – örülj,
intettem neki boldogan,
visz az élet, feldobott,
mint csillagot az est.
Nem mozdult, sűrű hajában
fésű zöldellett lágyan,
ó, sötét, messzi Bukarest!

Én magam voltam akkor ott,
messze túl, a túloldalon,
ki soha meg nem érkezik
s mindig mindentől távolabb.

Budapest, 1992. december 11.

BESZÉLGETÉS RIGOBERTÁVAL

Jó reggelt, mama, ez az első, amit mondok reggel, ezután, még mindig csukott szemmel, megkeresem Rigobertát. Apró kezeit mindig ölelésre tartja, szeme lehunyva, szája összecsuicsörítve, talán még alszik, vagy csak úgy tesz, mintha aludna? Mindenesetre magamhoz szorítom az én hallgatag beszélgetőtársamat. Látod, mondom, újra nagyon hamar beállt a tél (a hideg mindig túl korán érkezik, mint sokszor a halál), ma már az első hó is leesett, ó, én szeretem ezt az elvarázsolt világot. Te ilyen még úgysem láttál, mert ott Núbiában, ahonnan jöttél, nincs havazás. Visszavágyakozol oda? Azért vesztetted el a szavaidat? Majd holnap magammal viszlek, jól bebugyolállak a báránka prémjébe, vagy a vadnyúl közelebb áll hozzád? Tudod, kicsi koromban (akkor még nekem is szüntelen ölelésre állt a karom) Szűcsék laktak a szomszédban, ugyan-

abban a házban, mi a gang utca felőli végében, ők a közepén. A mi szobánkban mintha mindig be lett volna spalettázva, szétolvadtak a bútoraink a sötétségben, míg az ő konyhájuk – középen a hatalmas szűcsasztallal, a halványzöld mosdóval s fölötte a falon az esztergályozott ráámájú kerek tükörrel – konyhájuk a reggeli nap fényáradatából tündöklük ide. Az irhabőr jó szaga (nekem ez jó szag!) összefonódva az akácméz illatával – a méz a fehér üvegtányérka szivárványos képeire csurgatva, elém téve minden reggel – a legkorábbi emlékeim közé tartozik. Péter bácsi, a szűcs, vörös hajú ember volt, erős karján csak úgy lángolt a sok szeplő a sűrű szőr között, ahogyan a bundákat szabta. Felnőttkoromban hallottam, hogy életben maradását, mint az apám is (akiről semmilyen képem nem maradt) a tyúktól padlásán töltött téli éjszakáknak köszönhette.

Később elkerültünk abból a házból egy másik gangos házba (apám sehol sem találta helyét), ahol három asszony lakott együtt, három generáció, a férjeiket isten tudja, hová sodorta el a háború. Egy napon kórusban sírni kezdtek, mintha egy láthatatlan szörnyeteg karmester beintett volna ébenfa pálcájával, sírtak, zokogtak és csomagoltak a karmester csapkodásaira. Menniük kellett. Elővezették jó lovukat, fölpackolták szekerüket, végül, a kapu kulcsát ránk bízva, ők is föl-kászálódtak nagy nehezen. Csodálatosan megnőttek, vastagok és merevek lettek, mert nyári ruhájukra felöltötték az őszit, meg a télit is. A kövesúton bekapcsolódtak a gyászos lassúsággal vonzóuló kocsiláncba. Ettől kezdve, esténként, elalvás előtt öltözködni kezdtem. Minden létező ruhácskámot magamra öltöttem, s félttem. Rigoberta, nem győztél csodálkozni a múltkor – láttam, hogy titokban kilestél pilláid alól – amikor egymás után szedegettem ki a hátizsákból meg a fekete utazótáskából a legfontosabb dolgaimat, az ollómat, a gyógyszereimet, a piperémet, kedvenc kanálkáimat, a gyapjúzoknit . . . te jó isten, akkor is bokavédőt viseltem a klumpában! Mi lenne a képekkel a falon, a csipkés lámpáimon fészkelő kínai madarakkal, a koffernyi fotográfiával, könyveimmel, szürke rózsás mokaécsészéimmel, anya arany keretes ifjúkori képeivel, tükrös szekrényeimmel, melyek a kelő nap sugarait küldözgetik egymásnak, és a tuskóimmal, borostyánfenyőmmel a kertben és szárnyas kis lakóival mi lenne? Színes kavicsaimról, gyöngyeimről nem is szólv. Négykilós írömasinámtól hogyan tudnék búcsút venni? Rigoberta, mondd meg, hogyan tudnék elszakadni e földtől, ahová sok éven át

visszavágytam? Ott azt mondtam, tanya, és láttam a hólepte szántók végén a pici házakat sárga pontablakkokkal. Azt mondtam, tiszavirág, és hallottam a jegenyék szüntelen sóhajait a folyóparton, ahol őseim halásztak, láttam a hajnal arcát fölsejleni a folyó fekete fényű vizén. Azt mondtam: halászkirály, és máris előttem ült a szoboreMBER, csónakjával egybeforrvá, arcán a vízről visszaverődő fényhullámok táncoltak. A ponyván hevertem, a nádfüggöny mögött, a felhőket kísértem, az elúszó madarakat, és borzongtam a gyümölcsök áldott illatától a forró szélben. Majd ha nagy lesz a hó, szánkózunk igazi nagy csengős szánkóval, a lovak prűszkölnek, talpunk alatt forró téglas nagy subákban ülve átkiált hozzám a szoboreMBER, túlzengve a nádas beszédét. Ezért szeretem a telet. Az ígélet szétfoslott, mint őszi köd a déli órákban, de én akkor boldog voltam . . .

Rigoberta, eltéptek anyádtól, mindentől, ami természetes és kedves volt neked. Ezért nem akarsz rám nézni? A tüzes sivatag helyett havas buckákat kínálgatok neked. Ne félj, majd én melegítelek. Akiről elneveztelek, nem fekete bőrű volt, mint te, hanem indián. Számúzték hazájából, családját kiirtották, de ő kedves, vidám, nevetős arcával járja a világot, és beszédeket mond népéért. Rigoberta Menchū-ra gondolok.

Amikor kicsomagoltam, olyan volt, mintha visszakaptam volna ezt a házat, ahol régóta vendégségben élek. Visszakaptam a várost fényes és sötétlő napjaival, a folyókanyarban nyugvó halász őseimet. Mintha szülőfalum ismert templomszobrai is felém lépkedtek volna, a harangkongást uszályként vonszolva maguk után. Mintha a mama fejfája is újra az enyém lenne a borostyánkoszorúval és a vöröslő méccsessel. Vissz tértem, de a honvágy nem múlt el . . .

Majd holnap kiviszlek az örök-álm kertjébe. A bundám zsebében, vagy jobb szeretnél a gelebemben? Ilyet még úgysem láttál, nálatok másmilyen a halottak városa. Minálunk a kőrózsák és a harsonás kőangyalok remegnek ilyenkor a Pannon-tenger havas hullámaiban.

Szabadka, 1998 októberében

RÓZSAFA VIRÍT . . .

Az óvóhely fala kormos, benn félhomály. Apró asztalkán néhány bögre, egy csomag Frank kávé, a falipolcon három pléhdoboz áll. A

falon „ivóvíz” felirattal kicsi csappal bádogtartály. A petróleumlámpa fényétől tán egy árnyalattal sötétebb lesz a homály. Egy plakáton aligpiros betűkkel fáradt útmutatás, hogyan és mit kell tenni e helyen. Egyik sarokban batyuba rakott pokrócok, vacogatók a nappalok és éjszakák az ilyen szobácskában. Valahonnan régi-szép szerelmes dalok hullámanak, reszkető hangon énekelve szól a gramofon: „Ez lett a veszünk . . .”, „Rózsafa virít . . .” Milyen kevéske kell a túléléshez vagy a túl nem éléshez. Összerándul a gyomor, remeg a plafon, dobog az ember sarokba szorítva; magához húzza gyermekét, csicsíjja-bubújja, megjön az apuka, minden újra jóra fordul, a szirénák zenélnék, s hallod? Szól a gramofon . . . Hogyan mondja? Fogyni szeretne asszonyom? Jöjjön át hozzánk egy kevéske idegcsiklandozó háborús turizmusra. Ó, nálunk csöndesek a Nemzetközi utak, mint az ötvenes évek elején, amikor egy-egy jármű olyan sokáig zengett, mint a megpendített húr, szordínóval persze, s közben hallani lehetett a pipacsok nyílását a kora nyári szélcsöndben . . . Mihelyt friss erővel fölsírnak az avított szirénák, föltámad a vihar előtti csönd és a bibliai sötétség, amibe, ha nem vigyáz, beleütheti a homlokát. A gyomra zöldszilva lesz, nem létezik papucsmozi, mert a feszültség és az elektromagnetizmus csak az emberben kering, nincsen gramofon, ami túlbőghetné a szirénák mulatozását, nincsen meleg Frank kávé vagy forró teácska, amit megkísérelhetne lenyelni . . . Három nap elegendő lenne a fogyókúrára, a hamuzöld arcszínt ingyen mellékeljük, közben elszórakozhatna a füle csengésével, vészcsengői egyfolytában szólnának, ez ellen az Ohropax sem segít, mert úgyszólván a belső, a legbelső füléről van szó . . . Arról hallgat a prospektus, hogy mifelénk kimentek a divatból az óvóhelyek, különösen a kormos falúak. Önöknél is csak a múzeumban mutogatják ezeket. Láthatna derékba tört hidacs-kákat a vén, radioaktív folyón, ami különben passzív marad jó időre, mert nem hajókázható, egy kevéske szerencsével a lövedékek villámlását is láthatná a szomszéd ház fölött, történelmi pillanat! És a nagy csattanásokat el ne szalassza! Találkozhatna a sárgabarack és tavaszöld arcú anyákkal, akik igencsak jól megkarcsúsodtak fiaik megégettetése hírére! A kollektív büntetés autentikus áldozataival kerülhetne szembe útonútfélen. S minden reggel a rózsás újjú hajnal ébresztené szirénabúgással felár nélkül. De füle, a legbelső, a vészcsengők és félrevert harangok ellenére azonnal regisztrálja az újabb, mély zümmögést, úgy is mondhatnánk, iskolázott lett . . . a hallása hihetetlenül kifinomult e néhány

nap alatt, s azonnal jelzi a közeledő veszélyt, jóval a légiriadó előtt. A körmét együtt rághatná a gyermekével.

Természetesen akadnak szép számban fenegyerekek, akik gyakorlottak és edzettek a háborús veszélyben, kártyapartiznak, körülúszkálják a tóban Csipkerózsika álmát aluszó bombáskát, habos kávét szürcsölnek a baldachinok hűvösében (na, nem Frank kávét!), moslékzenét ordíttatnak, amennyiben a feszültség engedi . . .

Megtudhatja, asszonyom, a pléhkoporsók titkait, mert a beígért hősi halott a temetése másnapján hazatelefonál, anyám, jövök haza . . . Áll a bál, mire hazatalál, asszonyom, karcsú lesz és sudár, és új, veszélyes kalandra kész . . . Otthon majd az erkélyen ülve a lány esti légben elromantizálhat, dúdolgatva az óvóhelyen hallott bunkerzenét: „Rózsafa-virít-az-ablakom-alatt,-néked küldöm-minden-levelét . . .”

GYEREKKORI EMLÉK NAGYANYÁMRÓL

Nagyanyám kézen fog – mindig meleg volt a keze –, gyere velem, mondja, mutatok valamit. Köténye apró fehér pöttyökkel hintett, ez volt a legvidámabb ruhadarabja. Kendermagos, mint a tyúkokcsáí. Vezet a széles falusi utcán, meleg por száll föl lépteink nyomán. Minden sarkon kút csacsog, én olykor beleállok a folyókába, iszunk a tenyerünkből. Vastag szemüvegére ráillesztette sárgászöld napüvegét, melyen át barnák lettek a fellegek, a fák.

Az állomásnál átvágunk a síneken; hirtelen sietve lépdél; az akácok zöld-szürkén porosodnak; elhagyjuk a márványpalotákat a gesztenyefák alatt; egy hím madár dobol valahol; apró halmok között bukdácsolunk; nagyanyám fullad. Jaj, Márika, Mihályka, Lukácska, Ellácska! De meg köllött venni a rojtos, sötét virágos kendőket, mákhajszín ládikókat! Csontocskáitok közel egymáshoz; titeket keresgéllek majd utolsó órán. Fürgén tépdesi a füvet a kicsi halmokról, egyiktől a másikig siet, én segítenék neki, bogáncs, vadmuhar szaggatja ruhácskám, a madár még hangosabban pergeti dobját; vastag nyelvű gyíkok futkosnak a fákon, alattuk kazlakban ág-alom, nagyanyám keze csupa piros, a száraz gallyakra rogy . . . Itt vannak az én kicsikéim, de hol az én szép fülüm, íves szemöldöküm, dús, sötét hajúm? Hol az én szelíd agami madaram, akit fölneveltem, hol nyugszik, mely fénytelen földben, megsiratlan hantban? Nagymamam, menjünk, szomjas vagyok, húzom köténye szé-

lét, de nem hallja, zsebében keresgél, aztán a blúzába nyúl, kettébehajtott levelezőlapot húz elő, halványcímet színűt, tizenhat fillérest, zöld bélyegűt, halovány tintával írottat. Az ágacok száradó lombja mögött skarlátra vált az ég, a levelek csörögnek, nagyanyám nem is néz az írásra, nem is látná, mert öreges arcán (csak most vettem észre, hogy már nem fiatal) egyfolytában csordogálnak a könnyek, fönnhangon deklamálja, mint a régen tanult iskolás verseit szokta. Kedves szüleim, kelt Battonya, 1944. évi február hó 26-án. Tudatom magukkal, hogy a küldött csomagot pénteken este megkaptam. Egy napot késett, a születésem napja után kaptam meg, de így is jókor jött. A pénzt is, a tizenöt pengőt megkaptam, vagyis a csomagból nem hiányzott semmi sem. – Nagyanyám áhítattal mondja tovább. – Nagyon köszönöm, hogy küldtek csomagot. Nem is kérek, csak egy hónapban egyszer. Most meg is kérném magukat, hogy József-napra küldjének újra, de úgy adják fel, hogy a nevem napjára megkapjam. Ha tudnak, süssenek egy pár darab fánkot. Úgy megkívántam már egy kicsit, mivel a többi katonák is kaptak farsangra. És mákos patkót és rétest is többet küldjének mint most. Itt még mindig nagyon hidegek vannak. Előreláthatólag húsvétra megyek haza, előbb nem. Most már nem is tudok mit írni. A hegedűmre vigyázzanak. Sokszor csókolja magukat fiuk, Jóska . . .

Nagymamam, ne sírjon, menjünk, és húzom, vezetem ki a tüskéből, pedig nem is tudom, hol van az a Cserkész utca három. Zsebébe nyúl, mákos kiflit ad nekem, csodálkozik, mert péter-páli almát gondolt a zsebében . . .

BÓKA MÁRIA VERSEI

HALOTT MADARAKNAK

Halott madár a nyár
nem csattog a hangja,
porba hulló tollát
a köd betakarja.

Elhangzó énekét
a visszhangra bízza,
amit a szélárnyék
többé nem hoz vissza.

Olyan mint a dalnok
szótlan áhítata,
akinek örömét
a nyár sem akarta.

Újraálmodik egy
hosszú forró nyarat,
ahol híve lehet
halott madaraknak –
akik itt maradtak.

Palics, 2000 szeptembere

VALÓS ÉG ALATT

Látod, megint az este
lila bársonyra festve,
olyan, mintha csizmába
macskaköveken járna.

Látod, megint elfáraszt,
lámpák alatt mi támad,
felém nyúl éles karma –
látásomat akarja.

Látod, ezek nem álmok,
valós ég alatt állok,
a tág szembogarakra
savat ereszt, mint hangya.

Látod, megint az este
lopakodik szemembe,
valómat kitakarja,
Téged vetít falakra

lila színű bársonya.

Palics, 1999 októbere

RÉS

Egy rés, amelyben földet ér
ki nem égő szókép – világ,
egy tó, ahová bűvös éj
belopja minden csillagát.

Résnyi csupán a tekintet,
hol a csend otthonra talál,
és talányok tengerébe
ejtheti cseppnyi önmagát.

Egy rés, ahol angyal éned
démonit űzni síkraszáll,
és nem tagadja meg tőled

a szép szavának mámorát –
többet ennél nem ígérhet,
csupán a résnyit, amit ád.

Palics, 2000 augusztusa

S KRISZTUS ÖSSZEKÖT ÖNMAGÁBAN

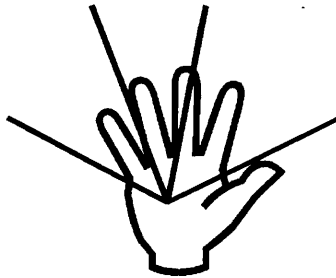
SZŰTS ZOLTÁN

s hogy ugyanazok
a mélységek nyílnak meg,
s hogy ugyanazok a zuhanások
ismétlődnek meg
ma is,
ahogy fáradtan megjön
a humorérzésem,
felemelem a nehéz kagylót
s már úgy érzem, az utolsó
pillanatok vannak,
s már kimondanék mindent,
ahogy József Attila
szeretetre vágott,
Pilinszkyre rászáradt
az izzadt kabát,
Juhász Gyula elfutott Annától,
szedem össze magamat
tekintetekből, tettekből, emlékekből,
kötöm össze magamat
másnak adott
darabokból,
(melyekről, mint gyermek,

ki kiejtette kenyerét,
lefújom a koszt,
hogy tisztább legyen)
ragasztom össze magamat
holnapokból,
hol napokból, hol percekből,
szakítana szét idegesség,
kétség, vétség,
de csomózom össze magamat
szemekből és kezekből,
szavakból és vacsorákból,
állítom össze magamat
versekből és imádságokból,
s Krisztus
összeköt
önmagában,
megtanít
várni, mint
Mária

(mint édesanyám, ki engem vár[t]), várni a sötétségben,
várni a Szent Test súlyával nyelvemen, szavaimon
várni egyedül is, várni a 7 millió abortusszal,
várni moslékba
fojtott gyermekek
szeretetre éhes
kitartásával,
várni életünkkel
tanúskodva,
várni fehér
falak és egy
(e)mesebeli
őszinteségre
kényszerítő
mosolyával,

idegességével
várni, amikor
csak csend van,

Kecskemét, 1996. január 21–22.

BARBAROSSA FRIGYES ZSIDÓJA (II.)

Regényrészlet

IVAN IVANJI

A délnek vezető országutat, amely most a hátára vette hosszú-hosszú menetoszlopunkat *Strata publica Bulgariaenak* nevezték. A régi rómaiak építették ki, hadi útként használták *Via militaris* néven. Az út mentén vendégfogadók, *Mansiones*, sorakoztak, valamint postakocsi-állomások, *Mutationes*, ahol az egyszerű utasok kocsit, lovat válthattak. Előőrseink, természetesen, megfelelő szálláshelyről gondoskodtak a császár és a legelőkelőbb uraságok számára. Béla magyar király egy kisebb lovascsapatot adott mellénk, amely jól ismerte az országot. Olyan szép idő járta, hogy legtöbbször csupán a köpönyegemmel betakarózva háltam valamelyik fa alatt. Akárcsak Németországban, itt is különösen a terebélyes tölgyek voltak szépek.

A balkáni viszonyokról, amelyek ráadásul szüntelenül változtak is, véleményem szerint nem tudunk eleget. Pillanatnyilag éppen Szerbiában tartózkodtunk. Múlt év decemberében Stefan Nemanja zsupán küldöttsége járt császárunknál, s nemcsak arra nézve tett ígéretet, hogy könnyítésekkel segíti kereszties hadjáratunkat, hanem mézesmázos beszédekkel szólt arról is, mennyire örvend az uruk, hogy a császár őfelsége ekképpen megtiszteli országukat. Az ám, de ha katonáink közül valamelyik lemaradt, vagy lovával elszakadt a derékhadtól, azon nyomban meglesték, megtámadták és kifosztották. Sohasem tudtuk meg, kik voltak a támadók, útonálló betyárok-e, vagy a zsupán katonái.

Egy észak felé tartó és a Dunába torkolló folyó völgyében indultunk el, vagyis a folyón fölfelé lovagoltunk, mégpedig délnek. Csupa sűrű

erdővel borított, dimbes-dombos tájék tárult a szemünk elé. A helybeliektől Nišnek hívott Naissosban kellett volna találkozunk az ország uralkodójával, Stefan Nemanjával, akit itt nagyszupánnak tituláltak. Ellenséges viszonyban állt Bizánccal. Ezt tudtuk. A szerbek meg a bolgárok szövetségesek voltak, és ellenszenvvel viseltettek Magyarországgal meg Béla király iránt, holott mi a legnagyobb barátságban váltunk el Bélától, a Rőtszakállú valóban otthagytta neki a dunai flottát. Királyi ajándék, meg kell hagyni. Tudta ezt Nemanja? Ha igen, aligha fogadott bennünket valami nagy lelkesedéssel.

Elégedetten állapítottam meg, hogy a lovaglás nem fáraszt el túlságosan. Persze a lovagokhoz viszonyítva nem festettem valami szépen. Biztosan kinevettek a hátam mögött. De hát én nem tetszelegni akartam bárkinek is, hanem hogy minél könnyebben gyűrjem le az akadályokat, amelyeket az Úr bölcsessége állított elénk. Néha megéheztem, megsomjaztam, ámde mindig akadt egy darab lepény, hogy beleharaphassak, és lassan elmajszoljam. Vízben nem szenvedtünk hiányt. Beletörődtem, hogy ezen az úton az étkezés nem ingyenkedés, hanem egyszerűen táplálékfelvétel, amiből éppen csak annyi kell, hogy a test engedelmeskedjék a léleknek és az akaratnak. Amidőn beesteledett, jól leplezett elégedettséggel állapítottam meg, hogy jobb formában vagyok, mint azok a piperkőc nemesurak. Nekik ezüstkancsóiban az inasok és apródok hordták a vizet a folyóból, idegen kéz mosdatta őket, és csapkodta le róluk az út porát, én viszont fűgén lefutottam a folyópartra, levetkőztem, és fejest ugrottam a hideg folyóba, melyet Moravának neveztek.

Egy este, a nap már az előttünk magasodó dombtetőig ereszkedett le, a vízben váratlanul szemtől szembe kerültem Frigyes császárral. Egy kissé elcsodálkozva ismert fel:

„Fürdesz, zsidó?”

„Felséged szíves engedelmével, de hát mért ne?”

„A körülöttem lebzselő urak többsége nemigen törődik a testedzéssel . . .” Víz ellen úsztunk egymás mellett, egy pillanatig nem úgy, mint egy császár és a zsidója, hanem mint két pucér öregember.

„Mért nem látlak gyakrabban?” – kérdezte Frigyes két prüszkölés között.

„Ezer bocsánat, felség, de hát nem hívtott!”

„Ja, vagy úgy? Hát jól van. Mit tudsz te erről a Szerbiáról meg a zsupánjáról?”

„No, hát azért tudok ezt-azt . . .”

„Meghívlak vacsorára. Utána jelentést teszel . . .”

Frigyes kiúszott a partra, itt már várta a kíséret törülközőkkel, boroskorsókkal, gyümölcscsel és a lovakkal. Úgy törölgették, mint egy gyereket. Hogy ne lássam közléről, illendően a vízben maradtam mindaddig, amíg el nem távolodott, azután pedig magam is partra evickéltem. Időközben teljesen besötétedett, néhány katona azonban égő szövettel a kezében mindaddig ott maradt, amíg föl nem öltöztem, és a lovaimhoz léptem, amelyek egy fűzfához kikötve legelésztek.

A bíbor sátorban terítettek vacsorához, Orthlieb főpohárnok pedig kiadta az utasítást:

„Ófelsége úgy óhajtja, hogy a közelében üljél.”

Éppenséggel vaddisznópecsenyét hoztak ki, édesgyökeret meg zöldséget. Mindenki engem figyel, fedeztem fel meglepetten. Frigyes is. Mi ez, egy fajta próbatétel? Istenem, te mindent látsz! Nem lennék életveszélyben, ha csak a kenyérhez és a borhoz nyúlnék, de kinevetnének. Az, amit a rabbi mondott, hogy akár döggeszelyű húsából is ehettek, ha életveszély fenyeget, jelen esetben nem volt érvényes. De hát mi az élet? Csak annyi, hogy lélegzünk, vagy az is fontos, *hogyan* élünk? Egyfelől milyen isten az, akinek legfőbb gondja, hogy teremtményei mit esznek meg abból, amit az erdő-mező gyümölcseiből nekik felkínált? Másfelől, avagy vajon nem tiltotta-e meg Ádámnak, hogy egyen egy bizonyos gyümölcsből a paradicsomban? Mit akar? Megkísérteni a népet, miként azt Ábrahám ősapánkkal tette, amidőn megparancsolta neki, hogy áldozza fel, és ölje meg egyetlen fiát? Akad-e emberfia, aki kételkedne az Úr akaratában? Övemből elővettem a kést, és hozzáálltam. A sertés nem vala túlságosan zsíros. Mennyei ízek! Hát ettől legyen eltiltva? Miért, Uram?! Frigyes felém bólintott.

A vacsora végeztével a császár jelt adott, hogy kövessem. Egy szép tölgy alatt vasállványokba dugva fáklyák lobogtak. Bőrtámlás székek voltak odakészítve. Fejével biccentett, hogy üljek le. Majd miután a sötétség irányában intett a kezével, kancsót és két serleget tettek elénk. Személyesen töltött nekem a borból, s csak ennyit mondott:

„Hallgatom!”

Röviden próbáltam szólni. Stefan Nemanja nagyzsupán úgy tartotta, hogy hatalma egyenesen Isten kegyelméből való, s valamennyi szerb föld egyesítésére törekedett. Ennek az Adriai-tengermellék felé eső részét a római vallást követő emberek népesítették be, mi több, jómaga is a nyugati, nem pedig a keleti rítus szerint vette fel a keresztséget. Több ízben háborút viselt Bizánc ellen, nem egy súlyos vereséget szenvedett, egyszer kötőfékkal a nyakán, a bűnbánók pendelyében térdepelt az ottani császár előtt, és rimázkodott kegyelemért meg az életéért. Ezt sohasem felejtette el, de Mánuel császár halála után, olyan tíz esztendővel ezelőtt, függetlenítette országát. Számunkra fontos lehet, nem csak hogy ne akadályozza átvonulásunkat, hanem az is, hogy keresztényként egyenesen támogassa keresztes hadjáratunkat.

„Keresztényként? Politikai értelemben gondoldod?”

„Igen, felség.”

„Ok nélkül nem kell ujjat húznunk ezeknek a népeknek a fejedelmeivel” – bólintott Frigyes. „Változnak az idők. Más szelek fújnak, nem úgy van, mint amikor fiatal koromban részt vettem Konrád keresztes hadjáratában, s errefelé jártam. Na, és a bolgárok?”

Jelenttem a császárnak, hogy Naissosba várhatjuk Péter Aszen kenéz küldöttségét. Ő maga egyébként hol szultánnak, hol pedig császárnak nevezi magát.

„Vannak, akik dohognak, miszerint disznóság, hogy ez a te Nemanjád nem lovagolt elébünk, hanem az isten háta mögötti Naissosban vár be engem, mikéntha valami nyomorúságos kérelmezők, nem pedig a császárság és az egész világ megszemélyesítői lennénk. Mit tartasz efelől?”

Egy kis ideig gondolkodóba estem. Mit vár el tőlem?

„Mivel kegyesen kérdéseket tesz fel, remélem; nyíltan beszélhetek akkor is, ha netalán furcsállja majd véleményemet, nemde?” – Igyekeztem előre biztosítani magam, s csak azután folytattam, hogy a császár ismételten bólintott. „Ahogy van, úgy van, felség. De minthogy felségednek nem áll szándékában büntetni őt, mert az elvonná a figyelmet a fő céltól, azaz Jeruzsálem felszabadításától, másrészt pedig veszteséggel járna időben, emberben és anyagban, legjobb úgy viselkedni, mintha minden rendben volna. Mint a világ ura, felséged oda és arra megy, ahová kedve tartja, nincs szüksége semmiféle útikalauzra. Kegyesen meglátogatja, akit akar. Ha így tekintünk a dolgokra, minden a legnagyobb rendben van, és felséged óhaja szerint történik.”

„Ravasz vagy. Arra ott hátul van valaki, aki ezt hallja?” – kérdezte fennhangon a császár.

„Van, felség!” – Egy ismeretlen vitéz lépett elő a sötétből a meleg nyáréjszaka ellenére talpig páncélban.

„Akkor hát tessék így kezelni az ügyet, világos? Mondjad tovább!” – fordult újra felém Frigyes. „Hallom, jól megülöd a lovat, hm?” – Velem valahogy mindig más hangot ütött meg, nem azt, amelyet a nemesurakkal való érintkezésben használt. Ahogyan hozzám fordult, abban több humor, közvetlenség volt. Nagyra becsültem ezt az embert. Egy uralkodót nem lehet szeretni, ám ha nem úgy gondolok rá, mint a császárra, hanem – mondjuk – úgy, mint aki egy nagy vállalkozás vezére, márpedig a keresztes hadjárat az volt, nagyon nagy vállalkozás, majdhogynem azt mondanám . . . Hogy is fejezzem ki magam? Mindenesetre, annyit mondhatok, hogy ő közelebb állt szívemhez, mint általában az ilyen figurák lehetnek a hozzám hasonló emberek szívéhez.

Lovagolni, lovagolni, aludni. Ez ismétlődött nap nap után. Szerencsére az időjárás jól szolgált. Hogy mindebből mire emlékszik az ember? Ritkábban, bár mégis előfordul, hogy az álmait tartósabban megjegyzi, mint azt, ami a valóságban lejátszódott. Néha egészen jelentéktelen, látszólag véletlenszerű pillanatok vésődnek emlékezetünkbe. Derékig érő fűben heverészek, hangyák, méhek, sáskák mocoognak a szemem előtt. Az ing ragadósan tapad az izzadt testhez, elhessegeted a gondolatát is annak az órának, amelyet az alvásra szánt időből kell majd lecsípned, hogy kimossad a fehérneműdet, sabbath napján is lovagolunk, elfeledkezünk a kalendáriumról, nem tudod, milyen nap van ma, nyeregben ülve imádkozol.

Azután befutottunk Naissosba, s Nemanja nagyzsupán díszvacsorára invitált bennünket. Ekkora fényűzést itt senki sem várt. Minden egyes vendég előtt gyöngyberakásos aranyserleg állt, közben megsúgták, hogy egyszersmind ajándék is, ki-ki elviheti. A késeknek díszes, gyönyörű nyelük volt. Minden tányér mellett háromágú különös szerszám hevert.

„Jé, ez is van nekik!” – ámult el Frigyes. Nem tudtam, mit kell vele csinálni.

„Meglátjuk, hogyan használják majd a házigazdáink . . .”

„A feleségem az én udvaromban is be akarta vezetni . . .”

Nemanja zsupán – akit nagyzsupánnak mondanak, a mi fogalmaink szerint pedig nagyherceg lehetne – kitűnően beszélt görögül. Nem is

hozott magával tolmácsot. Pohárköszöntőjét nem is fordították anyanyelvükre. Ez vagy azt jelentette, hogy a kíséretében levő urak mindannyian tudtak görögül, vagy azt, hogy nem is érdekelte, megértik-e mondókáját. Egy szót sem szólt a saját országáról vagy a mi birodalmunkról, nehogy kénytelen legyen megemlíteni a két ország közötti viszonyt. Ehelyett a keresztes hadjáratot dicsőítette, az egyetemes kereszténység dicséretes erőfeszítéseit, hogy felszabadítsa a Szent Sírt, ehhez az égiek segedelmét kérte nekünk. Igyekeztem gondosan fordítani, ilyen-olyan politikai cselet szimatoltam, amelyek fölött a fordítás esetleg észrevétlenül átsiklik.

A hosszadalmas beszéd után mindannyian türelmetlenül lestük, hogyan fogja Nemanja használni a háromágú szerszámot. Végül is, szívélyes mosollyal az arcán, a bal kezébe vette, a kést pedig a jobbáiba. A három szurdancot a pecsenyébe dőfte, a húst a késsel ügyesen körülnyeste, éppen akkorára, amekkora egy szép falat, majd a szájához emelte. Figyelmesen elnéztem hatalmas, egyébként feltűnően fehér és jól ápolt kezének mozdulatait, közben mellékesen megállapítottam, hogy jócskán előrehaladott kora ellenére még minden foga megvan. Az én császár uramnak azonnal sikerült úgy használnia ama műszert, ahogyan kell. Könnyen eligazodik ő bármi legyen is az, csak fegyverre emlékeztessem.

„Neptunus háromágú szigonya kicsinyített alakban” – súgta fülembé. „Emberi használatra méretezve. Te mit gondolsz?”

„Itt már Keleten vagyunk. Ők egyszerűen előkelőbbek . . .”

„Eszerint mi már neked nem vagyunk elég előkelők? Ostobaság! Én mint vendég megengedhetem magamnak, hogy szemrebbelés nélkül elfogadjam buta szokásaikat, amiképpen megadóan iszom ezt a lórét, amit ők bornak hívnak. Nekem azonban nem ízlik a hús, ha nem foghatom két kézre, hogy beleharapjak. Emígy nem érzem az ízét. Alávetem magam, zsidó, az idegen szokásoknak, de pusztá illendőségből. Máskülönben pedig . . . Eh, elég volna csak pattintani egyet az ujjammal, hogy eltöröljem a föld színéről ezt a nevetséges országukat!”

Váratlanul dühbe gurult, de hát miért? Abból vettem észre, hogy haragszik, hogy újból zsidónak titulált. Itt talán nem érezte magát kellő biztonságban? Ahhoz, hogy letarolja ezt az országot, bizonyosan nem lett volna elég egy ujjpattintás.

A bankett sokáig elhúzódott. Hála istennek, nem fulladt súlyos ivászatba. Nagyvégtére a házigazda felkelt az asztaltól, megértően kijelen-

tette, hogy talán fáradtak vagyunk, erre aztán a Rótszakállú is felemelkedett a helyéről. Amikor Nemanja nagyzsupán kikísérte a császárt, felfigyeltem rá, hogy ők ketten termetre is a legmagasabbak a teremben, két, egyenes tartású, öreg ember. Az én uram mindenképpen erőteljesebbnek, egészségesebbnek látszott, jöllehet a szerb nagyúr is szálfegyenesen és igen méltóságteljesen tartotta magát.

A császár elindult magánlakosztálya felé, s én odáig követtem őt. Ott néhány szolga várta friss fáklyákkal. Meg egypár fiatalabb asszonyszemély. Az inas egyenként megvilágította őket, mindannyiszor kérdő pillantást vetve urunkra. Noha közel járt a hetvenhez, ő egy pillanatra megingott, észrevettem. Rajtam kívül csupán a belső szolgálatra rendelt inasai voltak jelen, miattunk igazán nem volt miért restellkednie. De hát, úgy látszik, az évek vagy a törődöttség mégiscsak súlyosabban estek latba. Vagy pedig az óvatosság. A császár vállat vont, legyintett, hamiskán rám mosolygott búcsúzóul, majd visszavonult lakosztályába.

Frigyes császár minden bizonnyal hiú ember volt. De hát miként rójam meg önimádataért, amikor ez nekem is jellemhibám? Hiszen mi másért volnék olyan büszke, amikor hercegek, grófok, bárók csüggnek ajkamon, és lesik minden szavam, amit kiejtek, mert nélkülem nem tudnák megértetni magukat? Vagy amikor csak egy lépéssel maradok le őfelsége mögött, s olybá tetszik, mintha a neki szánt ajándékok engem is megilletnének?

Tudtam, nehezen jön álom a szememre. Tágas, nagy szobát kaptam a belső udvarra nyíló, két szép ablakkal, fekete-piros fonallal kivarrt kelimékkel, medvebőrrel letakart, széles nyoszolyával. De amiképpen Belgrádban sem tudtam elaludni a zsidó hitközség elöljárójánál, bizonyosra vettem, hogy a fene nagy kényelem itt is jobban zavar majd, mint hűséges köpönyegem alatt, a puszta földön töltött éjszaka nyugalma. Az éjszaka túlságosan is érdekfeszítő volt ahhoz, hogy álomba meneküljek előle. Frigyes császár mondogatta magáról, hogy amikor csak akar, azonnal el tud aludni, hogy ez, egyszerűen, önfegyelem dolga. Könnyen beszélt, ha egyszer ilyen jó természete volt. Nos, itt most egy füledt nyáréjszakának néztem elébe, így hát a hallgatag őrszemek mellett megindultam egy hosszú folyosón, ki az erősséget övező várfalra.

A sűrű, sötét erdők felől érkező hűs fuvallat végre némi felfrissülést hozott, noha a kőkockákból még áradt a nyári nap melege. A tornyok

között sétálgattam le-föl. Váratlanul egy emberalak árnyéka bukkant fel. Abból ítélve, ahogyan mozgott, fiatal ember lehetett.

„Kér egy pohár bort? Bizonyára szomjas . . .”

Meglepetten köszöngettem az invitálást. A zsíros és erősen fűszerezett húsétel után valóban szomjas voltam.

„Ön gondolatolvasó, uram?”

„Dehogyan vagyok gondolatolvasó. Hanem a vacsora alatt megfigyeltem, hogy ön alig-alig emelte szájához a poharat, valószínűleg azért, hogy mindvégig tiszta fejjel tegyen eleget fontos fordítói hivatásának. Önök, északi emberek, nem szoktak hozzá kosztunkhoz.”

Átnyújtván a serleget megkérdezte:

„Ön papi személy?”

„Nem, ellenkezőleg . . .”

„Ellenkezőleg? Hogy értsem ezt?”

„Én zsidó vagyok, szíves engedelmével . . .”

„Zsidó volt Jézus Krisztus Urunk is!”

Meglepett az a mód, ahogyan ezt kimondta.

„Mindenképpen. Németországban azonban igencsak másképp emlegetik a keresztények Megváltóját, azt mondják, a zsidók keresztre feszítették. Ön pedig, ebben a vadonban, olyan szívélyes magatólértető-déssel mondott valamit . . .”

Erre sértődöttön a szavamba vágott:

„Mi itt nem élünk vadonban, uram. Udvari etikettünk azonos a bizáncival, a civilizáció bölcsőjét itt, Keleten ringatták, nem pedig a sötét germán erdőkben!”

Nekem úgy tetszett, az itteni erdők nem kevésbé sötétek, de hát igazán semmi okom Észak védelmére kelni a Kelettel szemben.

„Szabad kérdezni, kihez van szerencsém?”

„Rastkónak hívnak. Nemanja nagyzsupán fia vagyok. A legfiatalabbik.”

A felhők mögül váratlanul kibukkant a hold, s megvilágította a királyfi arcát. Talán ezért találtam olyan sápadtnak. Az ifjú herceg fekete öltözéket viselt, ez még szembetűnőbbé tette karcsú termetét. Mélyen meghajolva mondtam:

„Hogy személyesen kínált meg, az akkor külön megtiszteltetés számomra, fenség.”

„A vendégszeretet nálunk mindenkit kötelez. Egyébként hát mit tud ön országunkról?”

Á, szóval így. Tehát nem egészen véletlenül jelent meg azzal a borral éjnek évadján, ezt-azt kérdezni is akart. Sebaj! Allok elébe! Tagja voltam a Szent Német-római Császárság uralkodója kíséretének, uram akarata törvény vala Sziciliától az Északi-tengerig, a Gibraltártól a Dardanelláig, ez az ifjú nemesember azonban itt, ebben az isten háta mögötti provinciában, egyenrangú volt velünk. Jól tudtam, hogy az afféle mellékfigurák is, amilyen én volnék, tudatosan vagy anélkül néha olyasmivel térhetnek meg gazdájukhoz, amiről később kiderülhet, hogy fontosabb, mint bármi, ami elhangzott a tárgyalóasztalnál. A herceg jelentést tesz apjaurának, én a császár uramnak. Ezt mindketten tudtuk. Fontos beszélgetést folytattunk tehát. Elővigyázatosnak kellett lennem.

„Az uralkodók mindent tudnak” – mondtam óvatosan. – „Azaz mindazt, amit a kíséretükhöz tartozó bölcsek emberek közölnek velük.”

„Vajon nem lenne akkor jobb, ha ezek a bölcsek uralkodnának helyettük?”

Nicsak, ez az ifjú ember lázadó volna? Türelmetlen, vagy egyszerűen szenved tőle, hogy sohasem foglalhatja el atyja trónját? Hisz az imént mondta, hogy ő a legkisebb fiú. Eszerint idősebb várományosok is vannak.

„Az uralkodók környezetében mindig akad néhány bölcsek ember, akik az igazságnak csupán egy részét ismerhetik, ezt adják tovább. A császároknak és királyoknak ellenben mindent tudniuk kell, és a maguk egészében kell látniuk a dolgokat. Ezenkívül, hát egyszerűen úgy van, ahogy van, ifiúr, ezt ön is tudja, és tudom én is. Viszont jó, hogy a trón mögött bölcsek állanak, és megsúghatják jó tanácsaikat azoknak, akiké a tényleges hatalom.”

„Ezt remekül elmagyarázta, tetszik, és megjegyzem magamnak. Talán ön is e bölcsek közül való?”

„Én? Nem. Isten őrizz, már hogyan is lehetnék? Egy zsidó a legkeresztényibb császár udvarában? Nem, nem. Csupán annyi adatott meg, hogy mások szavait lefordítsam és tolmácsoljam. A magaméból semmit sem szabad hozzátennem. Vagy csak nagyon ritkán, uram különös kegyének jeleként.”

Nyílt tekintettel rám nézett. Sötét, nagy szemében volt valami vesékbe látó, a szája körül már éles ráncok jelentek meg, noha az arca a

még pelyhedző szakáll alatt olyan meghatóan fiatal volt. Errefelé talán korábban érnek az emberek?

„Mit tud ön rólunk?” – kérdezte meg újból a herceg.

„Kicsi a világ. A híreket néha a kalmárok hozzák málhájukban. A zsidók sokat jönnek-mennek. Tudjuk, hogy atyjaura kénytelen volt tétet hajtani Mánuel császár előtt . . .” Az ifjú összerezett. „De a császárom ebben annak bizonyosságát látja, hogy igenis számíthat rá mint szövetségesre. Ön tudja, hogy IV. Henrik császárnak is meg kellett alázkodnia a pápa előtt Canossában. A mi Rőtszakállunk pedig . . . Ön tudja, hogy így hívják?”

„Természetesen. Ófelsége haragszik emiatt?”

„A világerért se. Érti a tréfát, még ha az ő számlájára élcelődnek is. Persze nem mindig, és nem fogadja el bárkitől. No, de mit is akartam mondani, ja, igen, szóval azért ő sem szereti, ha emlékeztetik, hogy vazallusától, Oroszlán Henrik hercegtől, térdén állva rimánkodott segítségért. Emiatt sokáig bosszút forralt ellene, végül sikerült is . . .”

A hold, amiképpen felragyogott, ugyanolyan váratlanul ismét eltűnt egy felhő mögött, akárha gyertyát fújt el volna valaki. Jelül, hogy fejezzük be a beszélgetést? A várat és környékét hamarosan beragyogja majd a hajnali pirkadat, aludnom kellene néhány órát, hogy felkészüljek a nap fáradalmaira.

Rengeteg fordítanivalóm akadt. Igaz, a szerbek továbbra is főként görögül tárgyaltak velünk, de hát a konferencia sokáig tartott. Elsőnek Nemanja nagyzsupán, valamint fivére, Stracimir magyarázták el a helyzetet, ecsetelték a feszült viszonyt Bizánccal, amely csak sok háborúskodás és még több alkudozás után egyezett bele, hogy a szerbek még egy jókora területet bekebelezzenek. Javasolták, hogy európai mintára, vazallusi viszonyra lépnek Frigyes császárral, s országukat azontúl az ő feudumának tekintik.

Jól ismertem nagyuramat. Ámbár az arcán nem látszott, tudtam, hogy ellenzi a tervet. Hiszen ez kész hadüzenet lenne II. Izsák Angelosz bizánci császárnak. Őt sokan bitorlónak nevezték ugyan, nekünk azonban szükségünk volt rá. Frigyes tehát arra fektette a hangsúlyt, hogy az ő elsődleges, szent célja Krisztus sírjának felszabadítása. Ezért most nem akar háborúba keveredni egyetlen keresztény uralkodóval, ekképpen „Görögország királyával” sem. Izsák, aki szerette, ha az Angyal névvel illetik, az imént említett titulust minden bizonnal sértésnek

tekintette volna. Ami pedig a Nemanjához fűződő, újsütetű kapcsolatát illeti, a feudum fogalma helyébe Frigyes a *beneficium* kifejezést ajánlotta, amely egyszer már olyan fontos szerepet játszott politikájában. S jól is hangzott. A barátság olyan dolog, amely két egyenrangú fél között köttetik, jogilag azonban nem kötelez semmire.

Gondolom, a szerbek megértették Frigyes ódzkodását, de belementek egy ilyen megoldásba. Különösen, hogy ezenkívül még egy módját találták, miként pecsételjék meg szövetségüket. Szerződést kötöttek, hogy Toljen, Nemanja unokaöccse, frigyre lép Berthold von Andex őrgróf, Dalmácia és Horvátország címzetes hercegének lányával. Magát a menyegzőt a következő év tavaszára tervezték. A házasságból eredő valamennyi örökösödési jog pontos felsorolása eredményeképp Nemanja jócskán kiterjeszthette volna fejedelemsége határait messze nyugatra. Hogy azután Toljen meg Berthold leánya valaha is találkozta-e az életben, nincs róla tudomásom.

Naissosban Frigyes fogadta Péter Aszen bolgár cár követségét is. A bolgárok ráéhültek, hogy Frigyes *Corona imperialis regnum greciae* minősítéssel küldjön koronát cárjuknak. Ellenszolgálatásul 40 000 katonát ajánlottak fel. Nemanja 20 000-et helyezett volna parancsnokságunk alá. Császáruk serege mindössze 15 000 vitézt számlált, eszerint megötszörözhattuk volna hadainkat. Frigyes azonban egyáltalán nem hitt Nemanja meg a bolgár cár ígéreteiben, s mint tapasztalt hadvezér nagyon jól tudta azt is, hogy semmi szüksége holmi fegyelmetlen csürhére, hogy több hasznát látja egy kisebb, de jól szervezett haderőnek, amely megérti vezérének parancsait, és képes is végrehajtani őket a harcmezőn. Ezért csupán arra kérte a szerbeket és a bolgárokat, hogy könnyítsék meg az országukon való átvonulást, igazában pedig semmiképpen sem szerette volna megnyerni őket hivatalos szövetségeseiként, akik utóbb maguk is valamiféle követelésekkel álltak volna elő Jeruzsálemben.

Mindez afféle diplomáciai alkudozás volt, miközben a császárom sietett vele, hogy ennek mielőbb véget vessen, és folytassa útját.

Baráti búcsút vettünk Nemanjától és három fiától. Hogy barátságot színleltünk-e? Uralkodók között, úgy látszik, ez nem is lehet másként. A nagyzsupán mögött fényűző, elegáns, görögös öltözékben ott állt Vukan és Stefan herceg, még egy lépéssel hátrább pedig, pontosan úgy öltözve, mint azon az emlékezetes éjszakán, tehát feketében, csupán

egy nyakláncsal ékesítve, ez azonban igen értékes lehetett, mert drágakövek csillogtak benne, úgyszólván mozdulatlanul állt az az ifjú, akit a várfalon sétálgatva Rastkóként ismertem meg.

Császár urunk, ha mégoly elővigyázatos és sokat tapasztalt ember volt is, a naissosi tárgyalások után ragyogott jókedvében. Elindultunk kelet felé. Minden reggel a nap vöröslő tűzgömbje ébresztett. Én továbbra is a nagyurak sátrától némileg távolabb, valamelyik fa alatt szerettem aludni. Ezt már senki sem tartotta szokatlannak. A császári asztalhoz csak nagy ritkán hívtak meg. Útközben bevásároltam, jóféle kenyeret, mézet, olykor-olykor tejet vettem a parasztoktól, s azzal vigasztaltam magam, hogy íme, a tejjel és mézzel az Úr ígérete teljesedett be, melyet legengedelmesebb gyermekeinek tett vala. A víz jó volt. Nem tudtuk, hogy hamarosan mennyire hiányoljuk majd a jó vizet.

Ezután haramiák támadtak elővédünkre. A porlepte csalitosból nyilak röpöntek a lovasok védtelen nyakszirtje irányába, úgyhogy a lovak és terhük pillanatok alatt eltűntek. Nemanja zsupán és Péter Aszen cár vajon nem voltak urai a helyzetnek saját országukban, vagy pedig egyszerűen becsapták császárunkat? Nem derült ki sohasem.

Azt viszont hamarosan megtudtuk, hogy a bizánci Izsák, ez az angyal, vagy váratlanul ellenünk fordult, vagy pedig kezdettől fogva hitszegésre készült. Kapcsolatot teremtett legveszedelmesebb ellenségünkkel, Szaladin szultánnal, ugyanakkor foglyul ejtette Frigyes követeit. Augusztus folyamán, bolgár területen, hozzánk érkezett Izsák Angelosz követe. Elmondta, ura tudja, hogy nem Jeruzsálemet szándékoznak felszabadítani. Ehelyett az a tervünk, hogy elfoglaljuk Konstantinápolyt, és az ő helyébe Barbarossa fiát, Frigyes herceget ültessük trónra. Ez szemszedett hazugság és álságos ürügy volt csupán. A Rótszakállú nemcsak hogy feldühödött, mi rosszabb, keserűen csalódott. Estére kelve parancsba adta, hogy gyűljünk össze egy kertben. Mint ilyenkor szokás, az ő részére egy trónszerű ülőalkalmatosságot helyeztek el, míg fia, a fiatal Frigyes, a lábánál, egy alacsony szófára helyezett bíbor párnán kuporgott, és hallgatott.

„Mit akar ez az Izsák?”

II. Izsák Angelosz mindössze négy éve volt hatalmon, s még mindig elődje, Mánuel árnyékában élt. Rokonságban állt Béla magyar királlyal. Béla papíron átengedte neki Nándorfehérvárt meg Braničevót a Dunán, Izsák azonban sohasem szervezte meg arrafelé a helyhatóságot. Lipót

osztrák herceg is Béla egyik lányával házasodott. Annak idején követésbe küldtük Izsákhöz, s ott megesküdtünk mindenre, ami szent, hogy Barbarossa színtiszta baráti érzelmeket táplál Konstantinápoly iránt. Izsák Angelosz most olyan követeléssel állt elő, hogy az előkelőség, a nemesség köréből más túszokat is szolgáltatassunk ki neki, akik szavatolhatják, hogy nem támadjuk meg őt, máskülönben, fenyegetőzött, meg fogja tiltani, hogy átvonuljunk országa területén.

„No és Szaladin? Jobban szeretném, ha őt kellene ellenségnek tekintenünk, ő legalább nem alakoskodik!”

Úgy látszott, a Rótszakállút nem izgatta túlságosan, hogy Szaladin szultán a maga idejében, amidőn meghódította Jeruzsálemet, Krisztus sírján végeztetett ki minden keresztény püspököt, akit csak kézre keríthetett. Császárnk nem kedvelte az egyházat mint szervezetet, annak méltóságait pedig még kevésbé. Eljárt az istentiszteletekre merő kötelességtudattól vezérelve, valahogy úgy, ahogyan megitta Nemanja sava nyú lőrését is. Olyasmi, hogy magányába visszavonulva, csendesen, bensőségesen, a maga szükségletéből fohászokodott volna Istenhez, soha nem történt meg. A császárnak egyáltalán nem volt fontos a kereszténység, még kevésbé a püspökök élete, ezeket maga is legszívesebben agyoncsapta volna – ő egyedül fegyvereinek dicsőségére meg e világi birodalmára gondolt. Szaladinban egyszerűen ellenséget látott, akit ahhoz, hogy valóra válthassa élete utolsó álmát, le kellett győznie, de nem gyűlölte is egyszersmind.

Jelentést kért tőlem. Szaladin, mondtam, előszeretettel hallja, ha őfensége Szalahudin Juszuf ibn Ajubnak szólítják. Nem tudtuk, beszél-e görögül, leginkább arabul szólt, melyet – mivel hasonlít a héberhez – elég jól megértettem. Hogy kurd származású, annyit tudunk, ellenben igen keveset hallottunk népéről. Egyiptomban Núreddin szír uralkodó zsoldosaként szolgált, végül pedig egyesítette Szíriát, Egyiptomot, Hajaszdánt és Felső-Mezopotámiát. Ezt követően mindenfelől építészeket és művészeket hívott be az országba, palotákat, erődítményeket, utakat, gátakat épített, a városoknak vízvezetékét ajándékozott. Azt azért, viszont, látni szeretném, hogy ama kis szerszámot, melyet a húsétel mellé a szerbek tettek az asztalra, olyan ügyesen forgatja-e, mint a mi urunk és császárnk. Frigyes elnevette magát, majd szavamba vágva beledörögte rőt szakállába:

„Azt szeretem nálad, hogy nem olyan unalmasan teszel jelentést, mint a többi tanácsosom. No de hát be kell szereznünk azokat a dolgokat, azokat a villákat. Aztán majd odarakjuk némelyik vendégünk elé, hadd lássuk, lesz-e elég sütnivalójuk hozzá, és rájönnek-e, hogyan kell használni . . .”

Szaladinnak, természetesen, esze ágában sem volt, hogy megsemmisítse azokat a helyeket, amelyek a keresztényeket Megváltójukra emlékeztette. Hiszen ezek jövedelemforrássul szolgáltak! A keresztények többsége, szírek, görögök, örmények és grúzok, kész volt a szülőföldjén maradni, arra is, hogy a szultán alattvalójaként gyakorolja vallását, meg arra is, hogy leguberáljon egy aranytallért, amennyit uruk minden esetben megkövetelt a kegyhelyek látogatásakor. Mért ne? A Mennyek Urának úgy szottyant kedve, hogy ezt a kurdot ruházza fel hatalommal. Akkor hát tessék fizetni az e világi uralkodó akarata szerint, s utána aztán háborítatlanul akár keresztény is lehetett bárki. Egyedül a római katolikusok hallgattak a pápára, és nem hódoltak be az új rendnek. A végén mégiscsak fizetni kényszerültek, de ezúttal az engedélyért, hogy elvitorlázhassanak. A földközi-tengeri hajóúton gyakran megtámadták és kifosztották őket. A vitorlájukon a kereszt jelét viselő gályákon több keresztény nőt megerőszkoltak, mint amennyit Szaladin katonái valaha is elintéztek.

„Most aztán elvetted a sulykot, zsidó!” – fenyegetett meg ujjával a császár, közben rám kacsintott.

„Nem én túlzok, felség, ha ez egyáltalán túlzás, hanem a rendelkezésünkre álló értesülések.”

A császár váratlanul felkelt ültéből. Senki sem tudta, mi a szándéka, mindenesetre a fia is, szolgálatkészen, azonnal felpattant. Őfelsége fellépett a trónszékre, ejnye, csak nem bolondult meg, gondoltam, ő azonban egyszerűen fölnyúlt, és leszakított egy körtét, merthogy a trónt éppen egy körtefa alá állították. Lezsavarta a szárát, a gyümölcsbe harapott, eldobta a csumáját, leszedett még egy körtét, azt odahajította a fiának, majd még néhányat a jelen levő uraknak, az utolsót meg nekem, hogy azután emelt hangon kihirdesse:

„Ami megérett, le kell szedni! Elég volt a protokollból. Holnap lóra kapunk! Ha pedig valaki nem akar nekünk eladni valamit, a hadsereg számára lefoglalunk mindent, amire szükség van!”

Szófiában nem várt ránk a megígért ellátmány. Barbarossa ezt pontosan előrelátta. Fosztogattunk. Sietve lovagoltunk tovább a bolgár hegyekben, és augusztus 24-én befutottunk *Philippopolba*. A lakosság zöme elhagyta a várost. Regensburgból levelet hoztam egy Sámuel nevű aranyművesnek, és a megadott laccímen szerencsésen meg is találtam. Nem akart elmenni, jó üzletet szimatolt a keresztesekkel.

Egy csütörtökön érkeztünk meg, úgyhogy Sámuel nem csodálkozott s nem is kérdezősködött, amikor bemutatkoztam, csupán annyit mondott, hogy örül, mert velem együtt most már tíz felnőtt zsidó él a városban, ezentúl tehát az Úr akarata szerint ülhethük meg a sabbathot. A császár engedelmével Sámuelnél laktam, mert sejtettük már, hogy tovább maradunk itt mint szeretnénk.

A császár elküldte fiát, Frigyes herceget, hogy vegye be *Berrhöe* városát, és szállja meg. A trónörökös huszonhét éves lett, és ideje volt, hogy hadvezérként önállósuljon.

„A gazdád katonái rabolnak” – mondta egy napon Sámuel. „Még-hozzá keresztény házakban. Mi mindent művelnek majd a nekünk megígért földön, ha az Úr akaratából egyáltalán eljutnak oda?”

„Szaladin talán jobban bánik velünk?” – válaszoltam én is egy kérdéssel, mert nem igazán tudtam mit felelni. Tudtam, hogy a Rótszakállú mért határozott így, de hogy okosan cselekedett-e, azt már nem.

Az év vége felé a bolgárok megelégték az efféle vendégeket, akik egyszerűen maguk vettek el mindent, amire szükségük volt. Péter Aszen ezúttal úgy ajánlott fel mindennemű segítséget a keresztes hadaknak, hogy abban tényleg semmi csalafintaság nem volt, csak már megszabaduljon tőlük. Konstantinápolyból megérkeztek Izsák követei, jelentették, hogy uruk tárgyalni akar. Viszonzásul Barbarossa is útnak indította a maga követeit gróf Berthold von Hohenkönigsburg, Markward von Anweiler és Markward von Neuenburg személyében. Szívesen velük tartottam volna, a Rótszakállú azonban nem engedett el. Ritkán volt rám szüksége, egyik-másik irat fordítását azért mégis rám bízta. Amidőn február derekán követeink visszatértek s megörvendeztették császárunkat a hírrel, hogy Izsák teljes támogatásáról biztosította a keresztes hadjáratot, akkor az egész felszereléssel, végre, útnak indultunk.

Ha most visszagondolok arra az időszakra, úgy tűnik, napról napra mind gyorsabban haladtunk. Nagyhét szerdáján Gallipolinál áthajóztunk a Hellészpontoszon. Örömtől eltöltve néztem a tengert, régóta nem

láttam. Már csak, amikor partra szálltunk, akkor ébredtem rá, hogy az a vágyakozás, az a nosztalgia, melyet öröktől fogva éreztem iránta, a tenger végtelenségének szól. A látóhatár vonala, mely a tenger és az égbolt között feszül, titokzatos maradt számomra mint az a hely, ahol a szivárvány megérinti a földet.

Barbarossa, miként már régóta nem, égett a tettvágytól. Gyakran a menetoszlop élén lovagolt, hol az elővédnél, hol a hátvédnél látták. Időnként kisebb oldaltámadások értek bennünket, no, és amikor egyszer véletlenül éppen ő is a közelben volt, kardot rántott, és derekasan kivette részét a csatából.

Csak május elején, a tervezettnél későbben érkeztünk Anatóliába. Uraink többsége számára az éghajlat itt elviselhetetlen, a legnagyobb gyötrelem a szomjúság. Az emberek és a lovak ziháltak víz hiányában. Gyakorta nem is tudtuk, ki az ura az országnak, amelyen épp áthaladunk. Amikor nagyvégteire elértük a Hojrán-tavat, türkmén csapatok támadását kellett visszavernünk.

Azután megérkeztünk a szeldzsukok földjére. Kilidzs Aszlán szultán küldöttei támogatást ígértek ugyan, ámde mint megannyi más ígélet ebben a hadjáratban, ez is hitszegőnek bizonyult. Meglehet talán azért is, mert a szultán kilenc fia és unokaöccse osztozkodott az országon, és soha senki nem tudta, ki hol van hatalmon. Végül a szeldzsukok fővárosa, Ikonium alá érkeztünk, de mivel a kapuk nem nyíltak meg, a császár rohamot vezényelt. Könnyedén győzött is, ami meglepte a hosszú menetelésben eltörődött vitézeink többségét.

Barbarossa meglepetésként az elfoglalt várost, de nem állhatta a temetetlen halottak bűzét. Ezért nem a várpalotában helyezkedett el, hanem úgy intézkedett, hogy sátorát a királyi kertekben, a várfalak előterében üssék fel. Saját magát és minket egy hétre szabadságot, hogy ki-ki rendbe tegye a felszerelését, és új erőt gyűjtsön.

Egy este hívatott. Hosszú idő után először maradtam négy szemközt vele. Ha jól belegondolok, a Moravában való közös fürdőzés óta először.

„Gyere, ülj le” – szól, és széket mutatott a királyi pálma alatt. Jómaga is ugyanilyenén foglalt helyet, amin elcsodálkoztam, mert hogy leültetett, már magában véve is kegy volt, viszont az, hogy ő ugyanakkor nem a magasabban álló trónszékben ül, egészen különös. Valamiféle bizalmas okiratot kell majd lefordítanom, gondoltam, a császár azonban a gyümölcsöstálra mutatott, s én egy szem datolya után nyúltam.

„Köszönöm a hozzám való jószágát” – bökte ki végül.

„Mit is akartam kérdezni?” – fogott bele lassan a császár. – „Hogy jössz ki hited bonyolult előírásaival, sikerül megtartanod valamennyire ezen a mi utazásunkon?”

„Csak részben, felség!” – feleltem elámulva. „Köszönöm a szíves érdeklődését. Az Úr talán megbocsátja, hogy felségedet szolgálom.”

„Úgy gondolod, hogy én a te Istenednek is a kegyeiben vagyok?”

„Egy az Isten, áldott legyen a neve” – feleltem. Így van-e ugyan, tettem fel a kérdést újból és újból. A Rőtszakállú bólintott.

„Hát . . . talán így van. Imádkozol?”

„Olvasom az imáimat. Ahogyan megtanítottak.”

„Hát, igen” – szólt elgondolkodva. „Én is. Nincs bizalmam a papjaimban. Nem lehetek őszinte hozzájuk, akkor minek gyónjak meg nekik? Mi közük hozzá, mi játszódik le Isten és közöttem. Sokszor imádkozni próbálok, de soha nem érkezik válasz. Te hallod Istened hangját?”

„Ó, nem!” – kiáltottam valósággal elborzadva. „Ki vagyok én, hogy meghalljam a Teremtőm hangját? Az én dolgom, hogy szolgáljam és áldását kérjem, nem pedig, hogy beszédem legyen az Úrral. Hiszen nem vagyok én próféta . . .”

„Hanem?”

Hanem mi, kérdeztem magamban. Megsejtett volna valamit különös származásom titkából? Legkevesbé vele beszélhettem ezekről a dolgokról.

„Felséged legalázatosabb szolgája.”

„Hagyd ezt, amikor négy szemközt beszélgetünk. Én nemcsak császár, ember is vagyok. De van valami, ami képessé tesz, hogy öregkoromban is harcoljak. Hiszen láttad, annyi vesződés után azért csak megvertük a türkméneket, megvertük a szeldzsukokat. Erősek vagyunk, s én is az vagyok, hál’ istennek, erős, korom ellenére. Bevesszük Jeruzsálemet, koronám legszebb éke lesz. Azután pedig az én Frigyesem a Kelet ura, az én Heinrichem a Nyugat ura lesz, én pedig megpihenhetek, mert az egész világot a Staufek birtokolják majd.”

Hát ennyire magányos vala? Hát nem volt senkije, akinek kiöntse a szívét, még a fia sem, hanem egy kis zsidót hívott be, hogy eldicsekedjék neki? Nem mint császár, miként ő maga hangsúlyozta, hanem mint ember. Hát nem tudta, micsoda sivatagok vannak előttünk, mennyire megroggyant a serege, pedig az igazi ellenséggel, Szaladinnal, még nem is találkoztunk? Ő otthon, a maga országában várt bennünket, körülöt-

tünk, sőt talán katonáink között is, mindenfelé besúgói, kémei lapultak, igazán volt ideje felkészülni. Barbarossával ellentétben én nem voltam meggyőződve a sikerről. Vagy csak önnönmagát bátorította ily módon? Nem közöltem vele éppen minden aggályomat, de nem azért, mert féltem tőle, hanem mert részvétet éreztem ez iránt a hatalmas fejedelem iránt, akit nemcsak hogy tiszteltem, hanem valamiképpen szerettem is. Élvezze csak e csöndes estét. A tikkasztóan forró nap után könnyű szellő hozott felfrissülést, mintha maga is fel akarta volna deríteni az időt embert.

Mind gyorsabban múlt az idő. Szeldzsuk karavánvezetőink és túszaink voltak, úgyhogy a támadások elmaradtak. Mégis már csak akkor könnyebbültünk meg, amikor az örmény királyság területére, a világ legrégebb keresztény országába érkeztünk. A sivatagi hőség után valószínű felüdülésnek számított zöldellő hegyoldalak között lovagolni. Ezután a Szalef-folyóhoz érkeztünk, ennek völgyében haladva gondoltuk elérni a tengert. Sokat szenvedtünk a szomjúságtól, most aztán dúskálhattunk a hús folyóvízben.

Mindenki remek hangulatban volt. Közben a nyár tetőfokára hágott. Én jól bírom a hőséget, de a németek többsége, bizony, megszenvedett tőle. Barbarossa képe is rákvörös volt. A közelében lovagoltam, a kíséret mostanra jócskán megritkult, mert a sereg zömét előreküldte, sőt, az már alighanem megtette az út java részét a tengerparton fekvő Szeleukki városáig, legközelebbi úticélunkig. Ott reméltünk híreket a flottáról, melyet Heinrich, a császár fia küldött elébünk. A tarsolyomban ajánlólevél lapult az ottani zsidó hitközséghez, s reménykedtem, hogy végre majd megint kóser ételeket eszem, nemkülönben abban is, hogy embe-reink jeruzsálemi kapcsolatai révén fontos értesülésekhez jutok császárom számára.

A Rótszakállú megálljt parancsolt. Ebédelni akart. Egy szempillantás alatt sátrakat feszítettek, kissé távolabb fellobbant a tábortűz, forogni kezdtek a nyársak. A lábunk előtt ezüstös zöld hegyi folyó zsuborgott. A császár, csak úgy, ingujjban, leült. Igen-igen fáradtnak látszott. Jómagam előbb elláttam a két lovamat, megittattam őket, majd leguggoltam, és a tarisznyából elővettem a bodagomat. Barbarossa elé rengeteg húst tettek. Egymagában evett. Hála az Úrnak, nem kínált meg. Nem kívántam a pecsenyét, túlságosan meleg nap volt.

Miután elvertem az éhem, a folyó vizéből ittam. Jó volt, és nagyon hideg. Egyszer csak ott teremt mellettem a császár. Pucéran. Elgyönyörködtem erőteljes, izmos testében. Jól tudta, hogy nincs miért szégyenkeznie. Mintha vasból lett volna.

„Hogy is hívják azt a folyót Szerbiában?” – kérdezte jókedvűen. „Amelyikben egyszer úgy összetalálkoztunk.”

„Moravának, felség!”

„No, szóval, Moravának. Gyere velem!” Egy kisebbfajta sziklán állt. Nem tudhattam, hogy ezek voltak az utolsó szavai, amelyek megadtak neki ebben az életben, váratlanul mégis iszonyú félelem fogott el. A hegyi folyó gyöngyözve tört meg a sziklaköveken, a hegyszoroson át sietett a tenger felé. Még válaszolni sem érkeztem, a császár máris fejest ugrott a vízbe. A fáradt vitézek lomhán nézelődtek. Frigyes, az uralkodó fia, lehunytt szemmel, látszólag élettelenül üldögélt sátorának árnyékában. Csupán néhány testőr lépett a folyóhoz, ők is leginkább a túlsó partot figyelték.

A császár nem bukkant föl a vízből. Rosszat sejtve villámgyorsan levetkőztem és utánaugrottam. A hullámokkal viaskodva ordítottam:

„Aki csak tud úszni és bűvárkodni, utánam!”

Végre a testőrök is rájöttek, hogy a veszély nem a túlsó part felől fenyeget. Hamarosan egy tucatnyi kereszties vitéz úszott a folyóban uruk és vezérük után kutatva. Senki sem merészelté abbahagyni a keresést. Sápadtan, úgy tűnt, minden csepp vér kiszaladt az arcából, Frigyes herceg ott állt a parton, de még most sem szólt egy árva szót sem.

„Nagyuram!” – kiáltottam a vízből. „Küldjön embereket a folyón lefelé!”

A herceg megértette, és kiadta első utasításait mint a kereszties háború vezére, mert – noha még senki sem akarta beismerni – mindenki tudta, mi történt. A bőséges ebéd után, a jéghideg vízzel való hirtelen találkozás kiváltotta sokkhatás túlságosan erős volt. Senki sem merte kimondani a kimondhatatlant: a császár a vízbe fulladt, a császár halott! Megérdemelte, cikázott át rajtam a gondolat. Frigyesnek az igaz emberek halála jutott osztályrészül. Megérdemelte. Jó ember volt! Császár létére mégis jó ember! Így meghalni egy gyönyörökkel kitöltött élet delelőjén! Még egyszer a bőrén érezni a nyári nap hevét, majd az üdítően friss vízbe ugrani, és egyszerűen nem lenni többé... Hát ennél szebben elmehet-e bárki is az életből? Irigykedtem a Staufen dinasztiából való, Rótszakál-

lúnak is nevezett Frigyesre, a Német-római Birodalom császárára, hogy ekképpen halt meg, és irigyeltem az örök nyugalom miatt, amely most az övé.

Nagy nehezen a partra evickéltem. Biztosan elmúlt egy félóra Barbarossa fejese óta. Tekintetem a hegyszoros sziklás falán kúszott felfelé. Hatalmas sas repült el a fejünk felett. Ha Frigyes római császár lett volna, azt gondolnám, nini, az ő lelke lebeg felettünk máris, lenéz ránk és búcsút vesz, mielőtt először meglátogatja atyafiságát, az isteneket.

„Te voltál a személyes zsidója! De nálam ne számíts semmire! Mit mondott? Te beszéltél utoljára vele!”

Az ifjabb Frigyes gyűlölködve nézett rám. Tudtam, sohasem helyeselte, hogy apja bizalmas volt velem, ámbár nyíltan semmit sem szólt, soha nem mondott ellent atyjaurának. Váratlanul az is eszembe villant, hogy ő sem él sokáig, hogy ő sem tér haza a keresztes háborúból. Megmondjam neki? Megjátsszam a látnokot? A lovagok magatartásából, akik most körülállták új urukat, ugyancsak gyűlölet sugárzott. Orthlieb, az eddigi főpohárnok, rémült szemekkel nézett rám. Tudtam, szívesen segítene, de nem merészkedik megtenni. Nagy idők tapasztalatából tudom, hogy mindig, amikor megesis a baj, a bűnbak egy zsidó lesz.

Ez minden. Egyébként nem emlékszem semmire, ami Barbarossa keresztes hadjáratára emlékeztetne. Valószínűleg a helyszínen agyonverték. Illetve gondolták, hogy megtették. Mindjárt azután, hogy a császár vízbe fúlt. Vagy egy kicsit később.

Jól emlékszem a felhőkre. Csak abban nem vagyok biztos, hogy azok a felhők az égen úsztak-e, vagy pedig a köd emelkedett a földről az égi magasba.

BORBÉLY János fordítása

TALÁLKOZOM A HAVEROMMAL .

JOVICA AĆIN

A haverom nem hagy békén. Vagy tíz éve nem láttam, s most váratlanul összefutok vele egy idegen városban, az ő városában, miközben hazafelé tart a munkából, én meg azon tipródok, hogy csatlakozzam-e a záróbankettre érkezett útitársaimhoz, vagy pedig egymagamban kimenjek a buszpályaudvarra, és elillanjak.

– Gyere, megiszunk egy kávét – indítványozza a haverom.

– Nem élek vele.

– Akkor egy pálinkát.

– Azt sem innék – hárítom el lágyan, nehogy megbántsam. Még majd szétloccsantja a koponyám. – Egy összejövetelre megyek, de nincs ihatnékom.

A haverom kitartó, s azt mondja, no, akkor majd egymagában. Megfogta a könyököm. Vasmarokkal tartja. Már úgy volt, hogy galléron ragad, valahogy lerázom. A körmei gyászkeretesek, szögletesen lemetélve. Merre tartok, kérdi, hol az a kávéház, ahol találkám van A város mint szörnyeteg elnevezésű konferencia többi résztvevőjével, ahol az urbánus emberevés történetével magam is fellépek. „Itt valahol, az utca túloldalán”, felelem kurtán. A keresett hely, a Színészklub, valóban közel van. „Remek”, préseli haverom a foga közt, s harapófogóként szorít.

Míg a többiek helyet foglalnak, a haverom rám ragadt, mint az okmánybélyeg. Jól ismerem a stílusát, abba mindig belebugyutásodom. Azt is tudom, hogy nem állja meg abszurdumokkal operáló, mocskos szellemeskedés nélkül. A szégyentelenje. Vérig sértettem, de ragyogóan leplezi.

– No, és azt tudod, hogy Miša meghalt? – kérdezte.

– Hallottam. A mája.

– Mi az, hogy csak éppen hallottad?! – húzta el a száját fellengzősen.

Szövegünk a Szirmai-díjas kötetből való.

– Hát csak úgy. Halál. Ismerős. Mind egyforma az örökkévalóságban. A miénk sem lesz más.

– Hohogy: ismerős?! Csupán egy haláleset? Nekünk az övé nem lehet olyan, mint a többi, te Júdás!

Legyintek. Lehet, hogy igaza van, a célja azonban dehogyis az, hogy emlékeztessen valakinek a halálára, még csak az sem, hogy megemlékezzen valakiről, aki valaha közel állt hozzánk. Szapora legyintgetéssel kísérlem meg tudtára adni, hogy megértem lelkiállapotát, s hogy személyemben hú barát-ra lelt. A jelenlevők mindannyian valami harapnivalót rendeltek, ő semmit. Hívott egy fél liter fehér bort meg egy kis üveg szódát. Ott, mindenki előtt fennhangon beszél, valósággal harsog. De hát ez talán attól van, hogy egyik fülére süket. Egy gyerekkori fertőzés miatt belyukadt a dobhártyája.

– Hát arra emlékszel-e, amikor plagizáltál?!

– Kicsoda, én? Mindenfélét kitalálsz.

– Ugyan már. Hiszen magad beismerted, kurva, hogy kimásoltad Rimbaud-t.

– Igen – válaszoltam gépiesen –, ezek az első verseim voltak, azok, amelyeket Rimbaud nem ért rá megírni.

Igazában nem emlékszem erre az állítólagos „vallomásomra”, de ismervén ifjúkori haszontalanságom, önmegvetésem, könnyen lehetséges, hogy mondtam ilyesmit. Szimuláltam utcai botlásaimat, meg hogy milyen mélységesen elzüllöttem. Megjártam még a bíróságot is, no, és szemtől szembe a vizsgálóbírókkal más embert színleltem, mint aki vagyok. Így agyaltam ki szerelmeimet, titkos szerelmi kapcsolataimat talán azért, hogy önnön szememben tessek gazdag életűnek, befolyásosnak, és hogy a végzetesség nimbusza övezzen. Mindennek, mellékesen, az lett a vége, hogy kihoztam a sodrából a menyasszonyomat, amikor pedig ő nyomozni kezdett utánam – nem akadt semmi nyomra. Mégis mindvégig meg volt győződve, hogy én roppant ügyes vagyok a nyomok eltüntetésében, ennélfogva kétségkívül hűtlen voltam. Végére is, mi lett volna ebben olyan szokatlan? S ha netalán mégis hűtlenségen kap, ugyan mit veszít vele? Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre adható válaszokban rejlik a végzetem.

Nem akarok vele vitatkozni, ezért mindjárt hozzáteszem:

– Nem emlékszem, de lehet, hogy mondtam neked ilyesmit. No, és szerinted hol közöltettem a lopott összeállítást?

– Nagy kő esik le a szívemről, ha látva látom nyomorúságom bizonyítékát is.

– Mondtad, bevallottad, igenis plagizáltál, mégpedig éppen Rimbaud-t.

– Ha te mondd, tán úgy is van. Az iskolai dolgozatokban talán? Nem pont Rimbaud-t, viszont Dylan Thomast meg Lawrence Darellt, csupa ilyeneket, nemdebár? Szóval, igen, plagizáltam. A gallérom hajtókája alatt meg a kézelőmben mindig is puskák lapultak.

– Mit akarsz, hiszen ma is plagizálsz?! – verte a vasat a haverom.

Ha kellene is, mégsem érzem magam kellemetlenül a többiek előtt, mi több, bizonyos vagyok benne, hogy – esetemben – a plagizálás nem is olyan főbenjáró bűn. Duhaj kedvem támad. Az eredetiség csupán választás kérdése a nagy-nagy szemfényvesztés egyik vagy másik fordulata megválasztásának kérdése, igaz, erkölcstelenség ugyan, de egyedül ez táplálja az invenciót és rántja le a leplet az összes többi apró csalásról.

– Nem érzek megbánást – mondom az eddiginél is hangosabban, mivelhogy kibicsaklott a hangom.

A haverom mintha ráérezett volna, mit gondolok:

– Mi van ebben olyan szörnyű, te féreg?! Gondolod, hírnévre tettél szert, s akkor most felfűzhetsz minket, mint horogra a halat. Megdudlizhatsz bennünket, mi? *Sic transit gloria mundi*. Plagizáltál, és kész. Annyi baj legyen. S így vége a dicsőségnek, mármint a tiednek. Valljad be szépen most is, lelki nyugalmad kedvéért, akárcsak valamikor, húsz évvel ezelőtt.

– Beismerem most is. Ma is plagizálok.

– Mondd meg akkor itt, mindenki előtt, ezzel az ártatlan pofázmányoddal, mondd csak, kit plagizálsz manapság? Megbocsátjuk.

– Ki mást plagizálnék? Mindig ugyanattól lopok.

– Kitől, kitől? – sürgették a választ most már kórusban az asztalnál ülők.

– Valakitől, aki közel áll hozzám. Az ő tollbamondása nyomán írok.

– Mivel tudom, hogy sokakat kedvelsz, túlságosan is, pontosíts, kérlek – ironizált az én kedves barátom megérezvén, hogy ő az első dalos a frissen toborzódott kórusban. – Tehát kiről van szó most, semmirekellő?!

A bal szeme megrebbent. Bólintottam:

– Jól van, elárulom – szóltam kényszeredett mosollyal. – De nem szeretném, hogy visszaélj ezzel, ha majd úgy tíz év múlva talán, vagy a másvilágon, legközelebb találkozunk . . . Ne kínozz, kérlek, könyörülj meg rajtam! – Miközben igyekeztem még jobban felhergelni a gonoszt, ugyanakkor türtőztettem magam, nehogy kipukkadjon belőlem a nevetés, mielőtt ideje volna. – No, szóval, különösen az utóbbi években, kitartóan és rendszeresen . . . nos, hát . . . megmondom . . . egy Jovica Acín nevezetű ipse csontvázától plagizálok. Noha a jóember nincs az élők sorában, a szellemét állítottam szolgálatomba. Bezártam a konyhakredencbe, a csontvázát pedig – hogy valami tapintható is legyen a kezem ügyében – az ágy alatt tartom, rendszeresen törölgetem a portól, és glancolom, glancolom. Különösen olyankor jön tűzbe és derül jókedvre, amikor vasalok. Akkor vagyok a legszórakozottabb, és ilyenkor minden nehézség nélkül okkupál.

Micsoda megkönnyebbülés! De jó is, amikor emberek vesznek körül, akikből csak úgy sugárik a bizalom! Innen aztán tele tudóvel folytattam, úgy, hogy meg sem remegett a hangom.

– Én nemcsak hogy másolom, lopom és lopkodom, hanem parodizálom, utánzom, kompilálom, idézem és fordítom is őt. Egyszóval ezeregy módon plagizálom. S ő még csak nem is tiltakozik, ellenkezőleg, hálás, mert úgy érzi, teljes életet él.

A haverom bal arca egy pillanatra görcsbe rándult; a jobb fele amúgy is örökre jéggé dermedt.

– Különben hát – szoltam nagy komótosan, ezekben a késő délutáni órákban először nyúlva a borospohár után –, ő is ezt csinálja. Nem mentegetőzőm, nem is árulok el valami titkot. A csontjaiban ugyanis ezernyi képzelt és valós figura lakozik, s árnyalakokként valamennyien neki dolgoznak. Ebben rejlik minden igazi írás botrányossága, minthogy lényege szerint hazugságon alapul, mert olyképpen közli velünk a világ tapasztalatait, hogy azok forrásai nem léteznek. Mindezen fölül pedig nem tudunk mit kezdeni a nem létező forrás fekete kópiáival, nem tudjuk használni őket, és azt sem, hogy egyáltalán használhatók-e valamire azonkívül, hogy megerősítik az élet megismételhetetlen egyszerűségének tényét, alátámasztják a Teremtést a maga isteni értelmetlenségében . . .

Egyszeriben vége lett magányos szótlanságomnak. Beszéltem, beszéltem szakadatlanul, dadogóssá tett az elhadart szóözön, visszatértem gyerekkoromba, és többé már eszembe sem jutott, hogy kiérek-e az állomásra, elutazom-e egyáltalán, vagy örökre itt maradok, itt, ahol gondoltam, hogy vagyok. A többiek dermedten bámultak rám, immár nem tudták, ki vagyok.

Nekem úgy tűnt, hogy minden, amit mondtam, helyénvaló és hatásos volt. Mégis, villant át rajtam a kétely, nem estem-e kelepcebe, vajon az elfojtott vágyálmokkal dugig megtűzdelt, rendszerbeli gonoszság, amelyen így kifogtam, nem győzedelmeskedett-e végül a bennünk élő ezernyi alak fölött, mindazok fölött, akikkel a nem létező világnak a létezőben való megteremtése kezdődik és végződik is. Egyszóval, hogy lelepleztek, ettől ijedtem meg. Egyetlen hibám, hogy nem hiszem el az igazat, ellentétben veletek, akik soha el nem mozdultatok a Földről, mégis esküsztek rá.

BORBÉLY János fordítása

ISKOLA, VÉRAGYZÁS, BALAŠEVIĆ . . . – BÉKE ÉS REZIGNÁCIÓ

HARKAI VASS ÉVA

VI.

1999. június második hete

1.

Walkmannel az éjszakában. A nap folyamán, ki tudja, hanyadszor, újra elvették az áramot. A napokat azzal töltöm, hogy igyekszem megállapítani az áramszünetek logikáját, de nemigen sikerül. A szeszélyes kikapcsolások miatt nem tudom betervezni a főzést, a mosást s közöttük-előttük-utánuk a napi olvasást. Összevissza főzünk és mosunk, szétfolynak a napok. A kétórai ebédidő dél és három óra között csúszkál, a délelőttök, délutánok rövidülnek-hosszabbodnak, időérzésem összezavarodik.

Háborús vadromantika: míg gyertyafénynél írom a naplót, kinn tombol a Balkán éjszaka. Égdörgés, villámlás, majd mindebbe belenyilall a légiriadót jelző sziréna hangja. Š. E., Belgrádba települt rokonom a múltkor a telefonba elmesélte egy éjszakájukat: Késő este (Európa egyes országaiban is nagy károkat okozó) szélvihar tombolt, éjszaka bombázták a fővárost, hajnalban megmozdult alattuk a föld. Vihar, bombatámadás, földrengés egyetlen éjszaka folyamán. Ha filmen látnám ugyanezt, olcsó hatásadászásnak minősíteném.

Mégis csendes, nyugodt éjszaka. Vagy inkább a néma rettegés ideje. Hiszen miközben az ország déli határain folyik a megegyezés körüli

egyre kínosabb huzavona, a tovább folytatódó bombázásnak Kosovón több száz, már hazatérésre készülődő áldozata van.

2.

I. hívott telefonon, s jól tette, mert nemcsak személyesen, hanem telefonvonal útján sem tudok kijutni az országból.

3.

Bizonyítványosztás a csonkán maradt tanév után. Elnéző tantestület, enyhébb osztályozás. A becsúszott gyöngébb jegyeket nem volt mód kijavítani, hát egy kissé mindenütt szépítettek az eredményen. Mégis megnyugtat, hogy a fiúk kezében vannak a befejezett osztályról szóló bizonylatok – jobban, mint amikor H.-nak az új rendelet szerint személyazonossági igazolványt kellett csináltatnom. Hogy az eddigi gyakorlattól eltérően már tizenöt éves koruktól nyilvántartásba vették – nemzetiségük feltüntetésével – a gyerekeket. Egy majdani emberanyagot? Egy leendő háborúhoz? Akkoriban terjedt el az a rémhír is (általában minden hétre jutott egy-egy ilyen), hogy a már tizennyolc éves középiskolásokat katonai kiképzésre, a tizenötödik életévüket betöltötteket pedig rohamunkára viszik. Sok szülő épp azokban a napokban íratta át (fiú)gyerekét magyarországi iskolába – több osztálynyi általános és középiskolás gyereket. Egy ismerősömnek én is ilyen ügyben fogalmaztam kérvényt. Egész héten mélyponton voltam a szövegétől.

Hány gyerek lesz őszre a gimnáziumban? S a Magyar Tanszéken?

4.

Reggel arra ébredek, hogy van áram. Mit is kellene most csinálnom? Főzöm a teát. A többi, amit kellene, majd csak akkor jut eszembe – visszamenőleg –, amikor újra kikapcsolják az áramot. Beleborzadok kicsinyes napi témáimba.

5.

Sok kínos huzavona után június 9-én végre az ún. katonai békemegállapodás aláírása. Zavaros balkáni összkép: a menekülttáborok lakói megölelik egymást, a szerb fél a győztes(!) pozíciójából a nemzetek egyenrangúságával és Szerbia békepolitikájával hülyít (de kit – ezek után?), Belgrád lakosai a város utcáin lövések közepette a békét és

Szerbia győzelmét ünneplik. Meddig tart még ez az „objektív igazság” s a világ mint ellenség jegyében zajló hisztéria és tudathasadás?

A Szabad Európa riportere arról beszél, hogy nincs itt mit ünnepelni, ez az egész eufória a halálfélelem helyébe lépő nagy megkönnyebbüléssel magyarázható.

6.

Á. új szava: véragyzás.

7.

A békekötés után most már csak egy dologban reménykedhetünk: hogy nem marad minden a régiben. Vuk Obradović kérdése: mit kapott Szerbia a háborúval?

8.

A június 10-ei Magyar Szó legfontosabb – féltényérnyi – cikke G. Svilanović, a Polgári Szövetség elnökének a Betától átvett nyilatkozata az újság utolsó híroldalán. A többi javarészt a mellébeszélés évek során át kialakult kánonjába tartozik. Végső ideje, hogy most már az ellenkánon hangja kapjon teret.

9.

A Szerbiai TV hírműsorában különböző városokban megszólaltatott polgárok a békét és győzelmet ünneplik, amelyet az ország elnökének – és békepolitikájának – köszönhetünk. Ezek vajon lefizetett riportalanyok, vagy valóban komolyan gondolják ezt az ostobaságot, amit mondanak? De miért is méltatlankodok, amikor a rendszer nem először demonstrálja ily módon igazát? Még csak azt kell eldöntenünk, hogy amit a képernyőn látunk és hallunk, kabaré vagy tragikomédia-e. Szomorú, hogy ebben a commedia dell’artéban akaratunk ellenére mi is benne vagyunk. Alkalmasint hazaárulóknak titulálva.

11.

Képkockák egybejátszása: A romániai forradalom zöld pulóveres, meglincselt áldozatának ikertestvére: egy idős kosovói albán férfi, fekete-fehér kockás sállal a nyakán – a zágrábi Motrišta Kosovo-blokkjának bejelentőjén. Fölötte diagonálisan egy jól ismert arc sátáni vigyora.

12.

Az állami tévében (más nincs is, csak egységes állami adás, ami olykor magyar nyelven is megszólal, de nem kutatok utána; az anyanyelvemen még hallgathatatlanabb) továbbra is működik a néphülyítő apparátus. Különbéféle városok kiválasztott polgárai – az utca népe! – az ország békeszerető elnökéről és politikájáról zengenek dicshimnuszokat. Fel-tételezem, hogy a folyton emberi méltóságról papoló békeszeretők nem ezeknek a polgároknak a legközelebbi hozzátartozóit küldték erőszak-kal a harctérre – a halálba –, mert akkor a megszólaltatottak egészen mást mondanának.

A háború ideje alatt a harctéri jelentések helyett tartalékosok nyilatkoztak ódai hangon a haza védelméről (mi mást mondhat egy egyenruhás a kamera előtt?), s azzal áltattak bennünket, hogy a tartalékos katonák száz százalékban eleget tesznek a behívóparancsnak. (Budapest utcáin úton-útfélen szerb beszédre figyeltem fel, szerbekbe botlottam. A rendőrség tolóablaka előtt, miközben tartózkodási engedélyre várnak, törlik az angolt, gesztikulálnak. Egy pillanat alatt vízbe hull az itthoni szólam, miszerint beszélj szerbül, hogy az egész világ megértsen.) Azt is tudjuk, hogyan érzik magukat a tartalékosok, akik harmadik hónapja lövészárkokat ásnak, s éjszaka rettegték a támadásoktól – hát még azok, akik bombázott területeken teljesítettek szolgálatot!

S a zenés bejátszások! Vizuális hazudozás: idillikus képek a lebukó nap felé tartó repülőkről, szárnyukon megcsillan a napsugár. Sorfal és díszlépés. Tengerész, kifogástalan fehér egyenruhában, oldalán fiatal hölgygel (szexis, már akinek). Égen, földön és vízen. Minden megvan, ahogyan Ottlik mondaná. A képekhez adagolt újonnan szerzett dal szövegének (vajon ki lehetett a szövegíró?) értelmében a szeretetet szeretettel viszonzozzuk. A hazaszeretet mint vesszőparipa. Aki kételkedik a képek és a szöveg tartalmában, hazafiatlan. Szolgálni a hazát és szolgálni a rezsimet. Minden más alternatíva hazaárulás.

A háborús propaganda telitalálata: Egyik unokatestvérem felesége azt meséli, kávéfőzés közben azon kapta magát, hogy akaratlanul is az említett hazafias dal dallamát dúdolja.

Dorđe Balašević, a Vajdaság Tinódi Lantosa egy interjúban, még a háború előtt, arról beszélt, hogy szerette hazáját – azt a régít –, s hogy amint az majd újra megérdemli, ismét szeretni fogja.

13.

Harcosok kitüntetése. Aki az országon kívül van, áruló. Romokról, szétvert országról, halottakról, menekültekről egy szó sem esik. Diadalhoz nem illik az ünneprontás. Amiről hallgatunk, nem létezik.

Az ország mint nyáj – kívül és bévül üldözendő fekete báránnyal –, körülöttük a hű pulik, akik a nyáját rendezik.

14.

Oroszok vonulnak Kosovo irányába – megelőzve a NATO-csapatokat. Priština szerb polgárai az utcán várják őket.

A mindenkori háborúk kiszámíthatatlan mellékeseményei. A Balkánon zajló háború: alkalom a Nyugat és Kelet megoldatlan kérdéseinek tisztázására.

15.

Miután úgy tűnik, hogy a dolgok egy része rendeződött, vége a háborúnak, újabb menekülthullám veszi kezdetét: Kosovóból ottani szerbek menekülnek. A kollektív (nacionalista) hisztériát felváltó regionális büntudat? A mindannyiunkra megváltásként ható békekötést árulásnak minősítik – a szerb rezsim pedig nem vesz tudomást tömeges menekülésükről. Újfent: amiről nem beszélünk, nem létezik.

16.

Kész kavarodás a fejekben. Míg szerb kertszomszédunk, a díler felesége a NATO-t szidja a pusztításokért, a velünk szemben levő tisztiz házak egyik nyugdíjas szerb lakója arra kéri vegyes házasságban élő, itteni horvát ismerősünket (a felesége magyar), hogy ha a magyarok bejönnek (!), mondja meg nekik, hogy ők jó emberek.

17.

A hónap második vasárnapja: vásár van. Miközben a vásártér felé tartunk, Á. megkérdezi, miért van betörve az egyik útba eső pékség kirakata. Mert albánoké az üzlet, mondom neki – még a háború kirobbanásának első napjaiban történt. Ekkor törték be az albán magárus kioszkjának és a török cukrász cukrászdájának üvegét is. (Újvidéken az albán pékek megfélemlítése ideiglenes kenyérhiányt okozott.) Ezek

után állították vissza városunkban az éjszakai közvilágítást, hogy a teljes sötétség ne motiváljon fölöslegesen senkit sötét gondolatokra.

VII.

SCHULZE SZELLEME, BESZÉLŐ NEVEK, CSENDÉLETEK . . . – BÉKE ÉS REZIGNÁCIÓ

1999. június harmadik hete

1.

A háború idején a Szabadka felé vezető úton, Nagyfény határában katonai rendőri ellenőrző pontot állítottak. A leállított autóbuszunkba beszálló katonai rendőrök militarista vadsággal, ordítva ellenőrizték a férfi utasokat – a nőket, gyerekeket levegőnek vélték, átnéztek a fejü(n)k felett. Gyanús és nem létező utasok. Schulze szelleme kísért a Pannon-tengeren.

Most, Újvidék felé haladva, Szenttamás határában állítják le a buszt, s néhány percig tartó veszteglés után egy albán családot hagyunk az út mellett, a város lakott területén kívül. Apa, anya két apró gyerekkel és sok csomaggal. A szigorított ellenőrzésre és a rejtélyre csak este kapom meg a választ.

Egész úton állok, az ülőhelyek számához képest kétszer annyi utast zsúfoltak be a buszba. Testü(n)k kipárolgásától elviselhetetlen a levegő, birkameleg van, csak jó sokára nyitnak meg résnyire egy ablakot.

Hazafelé jövet majdnem két órát várakozunk a Belgrádból érkező autóbuszra. Az esti híradóban tudom meg a körülményes utazás okát: Az elnök a Vajdaságban járt, a beškai hídnál tartott beszédet, s (önmagát is beleértve) többes szám első személyben újjáépítésről, haladásról szónokolt. (Az ország politikájának eddigi mérlege: számítások szerint negyven év múlva fogjuk elérni az 1989. évi fejlődési szintet. Erről Beškánál nem esett szó.) Újra feléled az utóbbi tíz év közismert kép-kockája: (még mindig) a vezért éljenző tömeg.

2.

A szerb rezsimhű újságokban lepedőnyi oldalakon a rombolás (*zločinačka agresija*) nagyméretű képei. Nehogy valaki Madame Chauhat-féle röntgenfelvételt készítsen a tízéves drill bennünk tükröződő anatómiai, lélektani és szociális következményeiről.

3.

Az egyik éjszakai rádióműsorban Bogdan Bogdanović volt belgrádi polgármester és neves építész beszél Bécsből. Ha az országot alkotó nemzet most sem néz szembe önmagával, annak a nemzetre nézve tragikus végkifejlete lesz, mondja. Egy régebbi kijelentése szerint ennek a politikának az lesz az eredménye, hogy Szerbiából végül csak a belgrádi pasaluk marad. Akinek ilyen destruktív gondolatai vannak, nem lehetett sokáig a főváros polgármestere.

4.

Léteznek-e hazug nevek? Zilahy Péter *Az utolsó ablakzsiráfban* a számunkra jól ismert nevek jelentését boncolja: az egyik szabadságot, a másik békét jelent.

5.

Bár a sajtóban megjelent a hír, hogy a héten (egyébként a tanév utolsó hete lenne) lesz tanítás, mégsem kapunk semmilyen üzenetet.

Á.-ék iskolaigazgatójének a háború ideje alatt állítólag az volt az ötlete, hogy az oktatást úgy oldhatnák meg, hogy a gyerekek egy-egy osztálytársuk lakásán gyűlnének össze – miközben az iskolában a katonaság vert tanyát. A család, a lakás a barátkozás és az intimitás tere, nem pedig a hivatalos oktatás színhelye. Ezt már én gondolom.

6.

Félő, hogy a Kosovóból elmenekült szerb lakosság a Vajdaságban köt ki, újra átrajzolva a tartomány etnikai térképét. Az éjszakai hírműsorban már be is mondják, hogy néhány száz menekült Újvidékre érkezett. Egyes csoportok – benzinhány miatt – csak Kraljevóig jutottak.

7.

A kollektív szédítés újabb állomása Aleksinac, ahol szintén nagy újjáépítési tervekről és nyitásról esett szó. A Szabad Európa hírműsora úgy interpretálja a Nagy Beszédet, hogy nyomban hozzáfűzi a Nyugat álláspontját is: amíg a mostaniak vannak hatalmon, Szerbia semmiféle újjáépítési segélyre s az Európai Unió-beli tagságra sem számíthat.

Kosovóban ez alatt az idő alatt tömegsírok tömegét (sic!) tárják fel, s a véres munkát a háborús bűnös Arkan és „tigriseinek” számlájára

írják. Arkan arról nyilatkozik, hogy nem járt Kosovón. (Legfeljebb a parancsa jutott el oda.)

Miközben arról okítanak bennünket, hogy Szerbia a LEGszabadabb, LEGfüggetlenebb, LEGbékésebb – és LEGboldogabb (?!!) – ország, Zagorka Pavlović, a Szerb Nőegylet priština-i szervezetének elnöknője priština-i házába invitálja az ország pártvezetőit, hogy élvezzék „a szabad és megvédett Kosovo áldásait” (l. Magyar Szó, 1999. június 13.).

8.

Farkasok torkában – avagy a Balkán Groteszk: A priština-i Grand Hotel, amelynek épülete a bombázások tüzeiben makulátlan maradt, állítólag a NATO számításai miatt, hogy oda telepíthessék békecsapatukat, s amely állandó sajtókonferenciák színhelye, Arkan tulajdonában van. Lehet, hogy csak szóbeszéd (terjed a háborús folklór), de ez már így is túl sok nekem.

9.

Labudova pesma – Hattyúdal. A Szövetség a Változásokért egyik tagjának nyilatkozatában saját szavamra ismerék. Jóleső coincidencia.

Ugyanakkor zavaros polifónia: a Szabad Európa éjféλι műsorába belevisszhangzik egy jól ismert – s épp ezért hátborzongató –, durva, érdes, ellentmondást nem tűró hang.

10.

Ha I. hazajönne, nemcsak a városra, hanem a lakásra és gyerekeire sem ismerne rá. A fiúk a napi bevásárlás mellett az edénytörítés és szemétkihordás feladatát is magukra vállalták. Most I. helyett ők e napló első olvasói is (Á. még ötleteket is ad).

Á. megtanult az ajtófélfák között mászni; a mutatvány csúcsa, amikor az ajtónyílás legmagasabb pontjáig érve kezével elengedi a félfát, s csak a lábával tartja magát, miközben az anyámat a hideg leli. Az udvarban külön kis kertje van, amelybe oroszlánszáj-, sárga margaréta- és cinnia-magvakat vetett. H. elkezdett diszkóba járni, s rákapott apja dezodorjára. A családnak – a meggyógyított hűtlen galamb után – új tagja van: egy koromfekete kiscica. A szomszédban a dűledező melléképületek helyén új garázs épült. Ennyi történt három hónap alatt, amióta I. Erdélybe utazott, s visszafelé jövet kényszerből Pesten maradt. Közben volt egy

háború, amelyből – a Pestet elárasztó emigránsokon kívül – élőben semmit sem látott.

Vajon bennem ez alatt az idő alatt mi változott?

11.

Ezredvégi csendéletek:

1. Számítógép, mellette gyertya.
2. A tartalékos katonák napi terítéke: nejlonzacskóval kibélelt katonacsajka.
3. Katonai egyenruhához kínai hamisított tornacipő, fluoreszkáló zöld zoknival. (Választható alternatíva: egyenruha és papucs.)
4. Szalmából vetett ágy – mint a luxus felsőfoka.
5. Az áramszünetek romantikája: A belgrádi több emeletes lakóházak lakói esőben, ernyő alatt rostélyost sütnék az erkélyen.
6. A több napig tartó vízhiány idején a fővárosi tömbházak ablakaiból hajnalonként gyanús tartalmú műanyag zacskók repülnek.

A képek régebbieket hívnak elő – egy előbbi, a horvátországi háborúból. (Új, összkomfortos családi ház mint hadiszállás. A konyhában a cumisüvegben még langyos a tej. Az új lakók a parkettás nappali szoba közepén tüzet raknak. A Zepter-lábas mint éjjeliedény. Csatakép – a morbiditás mellékhangjaival: vajdasági magyar katona a túloldalra horvátországi magyar katonára lő.)

12.

A naponta hirdetett mennyei szabadság empirikus földi mása: még egy héttel a békemegállapodás aláírása után is tart a részleges határzárlat miatti rabság. A katonaköteles korú férfiak és egyes állami intézmények foglalkoztatottjai nem léphetik át az országhatárt. A háború ideje alatt mozgósított tartalékosokat még mindig nem engedik haza.

Szóvirágok a legszabadabb, legbékésebb, legboldogabb . . . leg-leg Szerbiáról . . . Holott egy szerencsétlen, romokba döntött, szomorú ország marionettjei vagyunk.

13.

Napjaimat mostanában – bár még vannak – nem az áramszünetek dúlják szét, hanem a későre tolódó alvási idő. Éjfél körül ülök a rádió mellé, hogy a hallgatható és objektívnek tűnő csatornán megtudjam a

napi történések legfontosabb részleteit. A kétórai rádiózást kései ébredés, kései reggeli és kialvatlanság követi. Megrövidülnek a délelőttök, gyorsan elillannak a napok. Most egyébként is egy nagy vákuumban vagyunk, holt némaságban a végeken. A kéreg alatt zajló, apró történésekre figyelünk, s azt várjuk, mikor pattan el a mindent vastagon benövő héj. Ha naponta nem kapnánk hírt olyan vélekedésekről, amelyeket a rajtunk élőködő s a magát végtelennek képzelő hatalom hazafiatlannak és árulónak nevez, egyenesen az örületbe tartanánk. Nemcsak a bombázások, az agóniáját élő hatalmat mentő politikai csatározások és cinikus manipulációk is megteszik a magukét. „*A lelkünk vízfenéken alszik, mint a hal*” – mondhatnánk Füst Milánnal.

A több mint két hónapig tartó éjszakai légiriadók okozta folyamatos feszültség és rettegés megszűnését követően a nagy oldódás és felengedés helyett csak tehetetlen levertséget, ólmos fáradtságot érzek. Mint ha ugyanott lennénk, ahol voltunk, mögöttünk országnyi romokkal, előttünk egy sötétséget, didergést és totális bénultságot ígérő tél már megtapasztalt rémképeivel. Becsukódó távlatok. „*»Sors, nyiss nekem tért!« / Majd nyit.*” (Petőfi/Petri)

Mindezekén túl a naplóírás is mind több időt követel magának. Egyfelől a túlélés valamilyen módon mégis emberinek mondható esélyét ismerem fel e napi feljegyzések papírra vetésében, másfelől – a kávé és dohány mellett – szinte függőséggé, droggá, naponta kielégítendő igényemmé vált. A Thomas Mann-i napi kötelező egy oldal öröme és kényszere . . . Freud – rosszmájúan – még mást is hozzátenne. Akár beismerem, akár nem, valóban vannak bennem elnyomott indulatok és kielégít(het)etlen érzelmek.

Ez a nyár – a sok átdolgozott előbbieken után – végre a nagy lazítás és pihenés időszakának ígérkezett. Helyette jött egy háború, nyomában káosz, s közöttünk – épp ma három hónapja – egy országhatár, amelyiket, ki tudja, meddig, egyikünk sem lépheti át. (A határzárlat feloldása állítólag még a hónap végére sem várható.) S a munka, az írás, mely hosszabb-rövidebb időre feledteti a létté nem minősülő, kisszerű életet. Ideális adottságok és talaj – pl. Böndör közérzetlírájához.

Legalább három hónap kiesett az életünkéből, s az elkövetkezők sem ígérkeznek elviselhetőbbnek. Az éjszakai rettegéseket s a nappalok rémhíreit felváltó zsibbadtság közepette még mindig nagy kinnal olvasok.

14.

Kivételesen szombaton utazom Újvidékre – a Híd-díj átadására –, s élvezem a hétvégi utazást: végre nincs tömeg, s van elegendő ülőhely a buszban. Nem túl tartós az örömöm: visszafelé már csak későn lenne buszom, vonattal kell utaznom, hazáig (textilcipőben, eső után, vízben) három kilométert gyalogolok.

A részletek anakronizmusa: Újvidék házainak ablakain még mindig ott a ragasztószalag.

VIII.

RENDŐRÖK, KATONÁK, SZABAD EURÓPA – BÉKE ÉS
REZIGNÁCIÓ

1999. június negyedik hete

1.

A fásasztóan kalandos utazások után gépkocsival utazom – először a háború óta. A benzinhiány következtében forgalom alig van, szinte egymagam suhanok az autópályán. Hogy az örömöm mégse legyen felhőtlen, az újvidéki leágazásnál leállít a rendőr, s (karhatalmilag) megkérdezi, elvinnék-e két katonát a városközpontig. Miután a rendőr rám szóta őket, a két katona érzi a legkellemetlenebbül magát, s miközben azt fontolgatom, kényszerből vagy önkéntesen öltöztek-e harci díszbe, én sem vagyok velük túl nyájas. Csendben lapulnak, mindegy nekik, hol teszem ki őket – ahol nekem megfelel.

A legújabb (ćuprijai) mítíngen Szerbia újjáépítéséről beszélnek, s arról, hogy a Nyugat humanitárius segílyt ígér (?) (arról pedig nem, amit – e hatalom fennmaradásáig – megtagad). Az egybegyűlt tömeg felett – Damoklész kardjaként – több kiadásban az elnök portréja lebeg.

Este az állami tévében Jovo Todorović oktatási miniszter azt hangoztatja nagy bölcsen, hogy az általános és középiskolások, valamint az egyetemi hallgatók a 78 nap alatt nagyobb tudásra tettek szert, hogy kinn voltak a tereken, a hidakon, mintha bármely tárgyól vettek volna új anyagot, vagy tettek volna vizsgát. H. É. a pedagóguslapban az elmaradt Nádas-, Mészöly-, Mándy-, Márquez-, Borges-, Beckett-órák és az igazi érettségi elmaradását fájjalja. Nádas, Mészöly, Mándy és a többiek helyett az utca, a tér, a híd – a félelem és háború. S a harctérre

került, emigrációba kényszerült vagy halálba hurcolt barátok és apák . . . A bombázások borzalmai s a halálfélelem mint tananyag. Ősztől ezt fogják tanítani az ún. ideológiamentes iskolában is – ahogyan a miniszter képzeli?

2.

Semmi sem olyan, mint amilyen a háború előtt volt. A mindig örömmel viszontlátott (s közben agyonbombázott) Fruška gora sem, amint törekény vonalával ködösen kirajzolódik előttem az Újvidék felé vezető úton. Még a délibábok is mások útban hazafelé. Ami volt, szétesett.

3.

Mintha teljesen irányt változtatott volna az eddigi diskurzus; végsőkéig elkeseredett riportalanyok nyíltan, leplezetlenül vádolják a rendszert. A tartalékos katonák utakat torlaszolnak el, követelvén hadisarcukat.

Mindeközben pedig mintha egymásnak homlokegyenest ellentmondó klipek nézői volnánk: ide-oda kapkodjuk a fejünket az egymásnak ellentmondó jelenségek – a valóság és látszat – között.

A látszat fellegvára a szerb híradó, ahol minden O. K. Szerbia újjáépül, a frissen meghozott (egyelőre még nem ismeretes és nem részletezett) törvények is ezt szorgalmazzák, a gazdaság fellendül, a szerbek tömegesen térnek vissza Kosovóba évszázados családi tűzhelyeikhez (*vekovna ognjišta*), az aratáshoz lesz elegendő üzemanyag . . . Még az időjárás is olyan, amilyennek Belgrádban előírják. Holnap meleg, napos idő várható.

4.

Szombaton valóban meleg, napos idő. (!!!)

A hadiállapot feloldása, ám utólag kitűnik, hogy mégsem nyíltak meg mindenki számára az országhatár börtönfalai.

5.

H. beiratkozott a gimnáziumba. A tervezett két magyar tannyelvű osztályba létszámon felül jelentkeztek (s ez jó), közöttük huszonöt felturbózott Vuk-díjas (ami a. m. felturbózott erős mezőny). Az általános iskola magyar tannyelvű első osztályaiba viszont állítólag kevés gyereket írtattak be. A létszámhiány az 1991–92 óta emigrált fiatalok kivándorlásával magyarázható.

A gimnázium előcsarnokának a falán a szerb kultúra nagyjainak ötösfogata (nyilván a névadó Dositej Obradović, Szent Száva, Njegoš . . . nem tudom, kik még), bizonyítván, hogy ez a kultúra van és más nem létezik – tájunkon. Ebben a gimnáziumban tanított Csernik Attila és Tóth Feri, itt tanult Soltis Lajos, Kovács Frigyes, Fenyvesi Ottó – és sorolhatnám tovább. Gimnazista koromban Testvériség–egység volt a gimnázium neve.

6.

Nagyanyám 1980-ban, Tito halálakor tükrös szekrényére helyezi a marsall tengerész-egyenruhás képét, mondván, hogy családi nyugdíját neki köszönheti. Az ország nyugdíjalapjának alapos kifosztása után én már csak egy nagy kérdőjelet helyezhetek virtuális tükrös szekrényemre.

7.

Továbbra is: a rádiózás mint drog. A késő éjszakába nyúló rádióhallgatás után mind nehezebb ébredések, kialvatlanság és ingerlékenység. Későn érek a piacra, az árusok már rakják össze megmaradt áruikat, s mindennek a tetejébe még jó hosszú beszélgetéseket folytatok ismerőseimmel. Mindenki a Szabad Európát hallgatja! (Utazás közben pedig azt tapasztalom, mindenki Blicet olvas.)

A Kossuthban bemondják, hogy a Vajdaságot polgárháború veszélye fenyegeti.

8.

A háború utáni vákuumban továbbra is gyötrő kettősségek. Kitért a béke, mondják többen is iróniával és jó adag keserőséggel a történetek után, hiszen az éjszakai bombázások helyébe a kosovói szabad rablás és fejjavadászat egy újabb fejezete lépett – s hogy a kép még bonyolultabb legyen, mindkét fél ezt műveli a déli tartományban, amely most minden, csak nem tartomány. Egyesek, Edward királyként, odavágtathatnának fakó lovukon, hogy megmondják, mi lett belőle.

A kisvárosban, ahol élek, csend és nyugalom van, de az emberek – felnőtteknek való rémmese gyanánt – Arkan híveinek feltűnéséről beszélnek. Állítólag a pazarul felújított (?) tiszti otthonban ünnepelték a győzelmet (győzelmüket?) zászlólengetés közepette, mások az egyik vendéglőben vélték őket látni, egy hónappal ezelőtt újvidéki feltűné-

sükről beszéltek. H., amikor óvatosságra intem, azt kérdezi, hogyan, miről lehet őket felismerni. Tanácstalan vagyok. Ha tudná, mit jelent, a gestaltpszichológiáról beszélnék neki.

Miközben a hivatalos média újjáépítésről és a várható fellendülésről zeng ódát (többéves szlogen: *bíće bolje*), közgazdászok és elemzők a fizetések várható zuhanásáról és a ránk váró nincstelenségről festenek sötét képeket.

Az éjszakai rádióműsorban a napokban, az időközben beállt béke (?) napjaiban elűzött kosovói szerbek keserősége és kilátástalansága, akikről – s a helyzetről, amelyet maga hozott létre – az államapparátus tudni sem akar. A riportalányok által festett kettős kép: a menekülő kosovói albánokat anyanemzetük élelmiszerral és vízzel várja, a menekülő kosovói szerbek étlen-szomjan sodródznak a tőlük szabadulni kívánó Szerbiában.

9.

Újabb átverési kísérlet: az országos újjáépítési alap – a szabad rablás egy újabb, társadalmilag legalizált formája.

10.

Az ország mint összerakhatatlan puzzle: hiányzó s a képbe nem illő részletek rendezetlen halmaza.

11.

Vasárnap délelőtt van, szellős napsütés, tobzódó nyár a kertben. Zárjuk le ezt a hetet.

IX.

NAGYGYŰLÉS, BAMBILAND, FEKETE ERNYŐ – BÉKE ÉS REZIGNÁCIÓ

1999. június vége–július eleje

1.

Több éves emlékek feléledése – újabb helyszíneken.

A horvátországi háború idején L. K. K.-ék, miután elhagyták Baranyát, s ideiglenesen a Vajdaságba költöztek, arról meséltek, amit mi akkor, szerencsére, valóságosan még nem éltünk át, s megérteni is csak

utólag tudunk: a közrend felbomlásáról s az ennek következtében elharapózó szabad rablásról. A Kosovóról érkező napi hírek kb. erről számolnak be mostanában.

Annál inkább érezzük a bőrünkön, amiről évekkal ezelőtt S. M. beszélt, miután a boszniai háború idején megelégtelte az ottani életet, s ideiglenesen szintén a Vajdaságba, Topolyára költözött itteni rokonaihoz, hogy utána a Banja Luka-i bosnyák és muzulmán értelmiségiek útirányához csatlakozzon, s Kanadában kössön ki végleg. S., aki többek között Nádas Péter *Egy családregény vége* című regényét fordította szerbre, arról panaszkodott, hogy Banja Luka lakosságának színképéből tulajdonképpen kiveszett a polgári réteg, s akik ott maradtak, vagy koldusbotra jutott szegények vagy bárdolatlan újjazdagok.

Még a háború előtt, miközben egy szabadkai bőrgyógyászati rendelő előtt várakoztam, ugyanezt tapasztaltam az utca járókelőit szemlélve. Csak végig kellett tekintenem öltözetükön: olcsó kínai ruházat a bolhapiacról, tekintélyes korú férfiak és nők is hamisított kínai sportcipőben egyfelől, másfelől bőrnadrág, -kabát, bunda, bordó zakó s az elmaradhatatlan maroktelefon. A körülöttünk futkosó gépkocsik is ezt a képletet támasztják alá: tíz–húsz éves agyonhajtott Zastavák és nagy, sötét, vadonatúj limuzinok. A kivándorolt orvosok, tanárok, mérnökök helyébe szerencsétlen menekültek és ide települt háborús profitőrök és újjazdagok léptek. Vajon a mindent elárasztó turbófolk nem a polgári réteg és a kultúra kihalását példázza-e? (S a minderre rákontrázó, erdőn-mezőn-lakodalom-[magyar]népitánc-őrület orrvérzésig való fokozása, a falusi lakodalmas és batyubálás műkedvelés és az osztálytalálkozódsi burjánzása a hivatásos, profi – és színvonalas! – művészet és kultúra HELYETT?)

Egy ország szétzavart lakossága s megváltozott, balkanizálódott városok a végeken. Ezredvégi ingyenkonyhák és pazar magánboltok kontrasztja. A két véget között pedig elszegényített tanárok, mérnökök, hivatalnokok, nyugdíjasok . . . Így lépünk 2000-be. A zágrábi tévé már megkezdte a napok visszaszámlálását.

2.

Čačakon az ellenzék tízezres tömeg előtt megtartotta első nagygyűlését. A rendőrség igyekezett feltartóztatni a város felé tartó járműveket, a katonaság pedig (állítólag) segítette a nagygyűlésre érkezőket.

3.

Marko M. a börtönéről (!) hírhedt Požarevacon, apja szülővárosában, ahol a papa külön utat építtetett csemetéjének, Bambiland néven vidámparkot épít. A munkálatok a bombázások ideje alatt is folytak, hiszen a fiú a fiatalok jövőjére is gondolt. Az országon túlra és a menekülők pótkocsijára kerültekre is?

4.

M. M. szerb köztársasági elnök szerbiai városokba látogat. Feje felett fekete ernyőt tartanak, nehogy megártson neki a közép-szerbiai nap. Látogatását, hogy, hogy nem, nem verik nagyobbra, csak párszáz ember előtt tart beszédet. Amikor Kuršumlíján arról beszél, hogy Kosovo felszabadult, és Szerbia elidegeníthetetlen része maradt, az ott tartózkodó kosovói szerbek kifütyülik.

Jó néha az állami tévé híradóját nézni – viszontlátni Borcan ezredes esernyőjét, amely most a fejünk felett lebeg. Coca Mavrodin-Mahmudia szelleme is itt kísért. M.-né könyvbemutatókat tart, közben – a középkelet-európai nagy lomtalanítás jegyében – Elena Ceaușescu gardróbját – és bundagyűjteményét – árverezik.

5.

Balašević Szlovéniából azt nyilatkozta, megérdemelnénk, hogy süssön ránk a nap. A napsütéseket mostanában a medárdi esők mossák el. Ma délután zápor volt. Jugoszláviát Nyugaton terrorista államnak titulálták.

6.

Nyolcvanas éveim legnyomasztóbb emléke: a szélvédőkre ragasztott M.-képekkel közlekedő buszok.

7.

A Szabad Európa műsorában nap mint nap elégedetlen tömegek rendszerellenes kiáltásai. Hol voltak s mit gondoltak ezek az emberek majd évtizeden át?!!

8.

Az első metafora, amit korán reggel hallok az Amerika Hangja hírműsorában: ez a hatalom politikai hullá – s ettől már reggeltől helyén van az egyensúlyom.

9.

A legszívenütőbb Boško Peroševićnek, a Vajdasági Végrehajtó Tanács elnökének igyekezete, amint hallatlan lelkiismeretességgel viseli a szíven sorsunkat. Az Újvidékre látogató külföldi diplomatáknak a lebombázott kamenicai tévéépület és a tönkretett átjátszóállomások kapcsán azt fájlalja, hogy a bombázásokkal a NATO a vajdasági nemzeti kisebbségek jogaira is lesújtott. Aggodalmát nem tudom mivel magyarázni, mivel épp a tartományi politikai szervek azok, amelyek több éve hagyják tengődni pl. a Magyar Szót, amelynek alapítója épp a Tartományi Képviselőház, s amelyet újságírói jó ideje éhbér ellenében tartanak fenn. S a tévé . . . A magyar nyelvű tájékoztatásnak is csak akkor van értelme, ha az valóban objektív tájékoztatás. Nem igénylem anyanyelvemen hallani a hatalmi párt propagandájának magyarra fordított szövegeit és szóvirágait.

10.

Előbb I. nem jöhetett haza, mert lezárt országhatárok között találta volna magát, s bármikor mozgósíthatták volna, utána én nem hagyhattam el az országot (tulajdonképpen még most sem oldották fel a rendeletet). Most újra I. nem jöhet, mert a határon állítólag ellenőrzik, hogy a férfiak közül ki mikor utazott külföldre. Mivel nem jelentette be tartózkodási helyének megváltoztatását (újabb pontos lakcímét – hogy az illetékesek még az országon kívül is minden pillanatban pontosan tudhassák, hol tartózkodik!), egy hónapig terjedő börtönbüntetést kaphatna. (Đinđićet már fel is jelentették emiatt.) Szerbiában két alternatíva lehetséges: vagy megszökni, vagy maradni, s aki marad, választhat, hogy a harctérre megy gyilkolni vagy meghalni egy téves politika égisze alatt, vagy börtönbe zárják.

R. F. azt mesélte, hogy a horvátországi háború idején is és most is csak addig félt – de addig nagyon –, míg ki nem kézbesítették számára a katonai behívót. Amikor megkapta – akkor is és most is –, szinte

megkönnyebbült. Ezt a paradoxont csak itthon lehet megérteni. Valóban Sinistrában vagyunk.

11.

Az ellenzéki politikusok forró nyarat jósolnak. Izzik a levegő a kertben, az erkélyen, a padlástérben is.

12.

A Magyar Szó irodalmi rovata leközölte öncenzúrált, kipontozott versemet. Most – egyelőre még – így lehet verset publikálni. Nemcsak magam miatt – a rovatszerkesztőnek sem szeretnék kellemetlenséget okozni.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A SZENTELEKY-NAPOKON HANGZOTT EL

A TELJES KÉP

UTASI CSABA

Ilyenkor ősszel, az obligát zsíros kenyér és kávé elfogyasztása után, évtizedek óta be-benézünk a Szenteleky-emlékszobába, hogy pillantást vessünk „nagy-apánk” sztetoszkópjára, bútordarabjaira, leveleire, a díjazottak fényképeire, melyek mindennél beszédesebben az idő múlásáról tanúskodnak. Az emlékszoba tárgyai kivételes intenzitással kisebbségi létünk alapvető, el nem hanyagolható gondjaira emlékeztetnek, egyszersmind azonban impulzust adnak kintartásunknak is. Alighanem épp az emlékszoba hangulata teszi semmissé mindazokat az utóbbi évtizedben hangoztatott megállapításokat, melyek szerint irodalmunkra ma már a néhaiság ismervei jellemzők.

Szenteleky, s ebben persze nincs semmi rendhagyó, rajongásig menően szerette a könyvet. Hajszás, lázas estéin, ha a mélyen alvó vajdasági magyar lelkiismeretre és a végtelen közönyre kellett gondolnia, némi didaktikai szándékkal ilyen sorokat is papírra vetett: „Életünkhöz nemcsak testi táplálék kell, nemcsak kenyérral élünk, hanem betűvel és gondolattal is. A takarékoságot nem kezdhetjük a betűn, az újságon, a könyvön, amelyek eszméket adnak, új bizonyosságok és színes álmok világába visznek”, következőképpen a „könyv nem lehet fényűzés még a legválságosabb időben sem”.

Amellett hogy minél több vajdasági magyar asztalán szeretett volna jó könyveket látni, Szenteleky egyúttal a szép könyv híve is volt. Meggyőződéssel vallotta, hogy az igazi könyvművészet az egységességen, a könyv minden elemének összhangján múlik, s ha irodalmunkban nagy ritkán ilyen kiadvány hagyta el a sajtót, lelkesedése nem ismert határt. Csuka Zoltán *Mindent legyűrő fiatalság* című kötetét pl. „gyönyörű, művészi teljesítmény”-nek tartotta, amelyet Balázs G. Árpád illusztrációi, az Uránia nyomda „tisza, egyszerű és

modern” betűi, a gondos tördelés és lapszámozás a kortárs „német és hollandus” kiadványok színvonalára emelnek.

Szenteleky azonban a maga művei tekintetében nem érhetett meg hasonló ünnepet. Az *Úgy fáj az élet* kivételével egyetlen igazi könyve sem jelent meg a korabeli Vajdaságban. Amikor az *Isola bella* utolsó részletének közzétételére került sor a *Vajdasági Írásban*, csak annyit szeretett volna elérni, hogy az otromba sajtóhibáktól hemzsegó folytatások áttördelésével könyv alakban is megjelenhessen a regény, a kiadó azonban elzárkózott óhajától. Mint ahogy később elzárkóztak a kéziratától a magyarországi kiadók is, úgyhogy a mű végül nagy késéssel Kolozsvárt jelent meg. Épp ezért érthető, hogy a háború alatt Szenteleky legigazibb tanítványa, Herceg János mindent megtett azért, hogy elődje írásai ne porosodjanak tovább a lapok és folyóiratok hasábjain. Hat kötetben az életmű csaknem teljes keresztmetszetét adta, amit Szenteleky levelezése egészített ki. A vállalkozás azonban nem érthette el célját, hiszen a háborút követő rendszerváltás osztályharcos türelmetlensége könyörtelenül háttérbe szorította Szentelekyt, olyannyira, hogy 1963-ban, születésének hetvenedik és halálának harmincadik évfordulóján még mindig csak két vékonyka könyvvel lehetett jelezni, hogy változatlanul közöttünk van.

Ilyen előzmények után került sor arra, hogy az utóbbi tíz-tizenkét évben, a Forum Könyvkiadó és Bori Imre jóvoltából, Szenteleky Kornél egybegyűjtött műveinek öt kötete közkinccsé vált. A bibliográfiai tájékoztatóval, utószóval, jegyzetekkel ellátott kiadványok teljes képet adnak írónk munkásságáról, nagymértékben megkönnyítve azok igyekezetét, akik majd az ellentmondásoktól sem mentes opus egy-egy részkérdését kívánják tanulmányozni. A sorozatnak azonban ezen túlmenően jelképes funkciója is van. Minthogy kisebbségi különéletünk eddigi legcudarabb évtizedében látott napvilágot, közvetve azt is hirdeti, hogy irodalmunk változatlanul élni akar.

S ez nem is oly kevés.

ÖT ZÖLD KÖNYV

TOLDI ÉVA

Kedves Barátaim!

A felkérés szerint a Szenteleky Kornél teljes életművét felölelő öt kötetről kellene most beszélnem, mert immár nem hallomásból, mások interpretációjából, hanem az író szövegeinek olvasásával győződhetünk meg arról, ki volt az, akit irodalmunk alapítójának tartunk. Nem sok írónk van, akinek a munkásságát teljes egészében megismerhetjük, éppen ezért kiadói vállalkozásként is jelentős az egész opus megjelenítése. Illene ilyenkor tárgyyszerűen felmérni

a munkásságot, új összefüggéseket keresni az életművön belül, azonban jelenleg egyetlen Szenteleky-kötet sincs a kezem ügyében, s így kénytelen vagyok szövegszerűség helyett csak az emlékezetemre hagyatkozni, s ezúttal inkább távolról felidézni Szenteleky Kornél alakját.

A kötetek szerkesztése persze kellemes munka volt, bár néha kézirat hiányában nehéz volt eldönteni, mi a javítandó sajtóhiba, s mi a szerző akarata szerint való eltérés. Ilyenkor persze nemcsak az író életében megjelent utolsó lap- vagy folyóiratkiadást vettük alapul, hanem összevetettük a későbbi kiadásokkal is. A legtitokzatosabb különbségre ekkor figyelünk fel: az egyik szöveg Herceg János kiadásában egy bekezdéssel hosszabb volt, mint az újságban közölt. Pedig 1944-ben Szenteleky már rég nem javíthatott bele a szövegébe! A másik érdekesség: az ötödik kötet szerkesztése során figyeltem fel rá, hogy a *Napló* szedői rosszul tudták olvasni Szenteleky kéziratát, egészen pontosan a kézzel frott kéziratból szedték az újságot, s gyakran összetévesztették a *b*, a *t* és az *f* betűket, ami felettébb sok gondot okozott, tekintve, hogy Szenteleky követte korának világirodalmi kiadványait, korabeli festőket emlegetett, akiket ma már nem jegyeznek irodalom- és művészettörténetek.

Visszagondolva: a kötetek szerkesztése közben a legnagyobb hatást *Nyári délelőtt* címen összegyűjtött novellái gyakorolták rám, amelyek a betegséget és a meghalás pillanatát hozzák naturalista közelségbe, mintha a világon más nem is izgatta volna, mint a halál. És eközben egy pillanatra sem érezzük, hogy orvostanhallgató vagy már gyakorló orvos beszél hozzánk, a novellák az életen túl játszódnak, a halálnak megmarad a rejtélyessége, misztikuma, kiszámíthatatlan, ördögi mivolta. Empirikus tudása ellenére Szenteleky Kornél úgy gondolta és Herceg Jánosról szólva meg is fogalmazta, hogy „vannak igazságok, vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki”.

Mindennek ellenpontja aztán a versekben megjelenő lírai én, az álmodozó, elvágódó poeta vagy a *Kesergő szerelem* Rezeda Kázmér-os hangulata, s benne az indázó mondatok, a túldíszítettség. Így már keletkezése idején sem írt senki, mintha megszületésének pillanatában azonnal elavulttá vált volna, s mégis elragadó a zeneisége, a jelzők halmozásával elért stílusa.

De talán a legszokatlanabb az a felismerés, hogy irodalmunk kezdetén egy európeér polgár áll, aki műveltsége folytán nagy befogadó és nagy összefoglaló lehetett, s esze ágában sem volt „a szélesebb horizontot feláldozni” a szűkebbért. Még akkor sem, amikor a helyi színek elméletét hirdette. Ellentmondásos egyénisége „kiegyenlítette”, összebékítette a szellemi sokrétűséget, a teremtést a szintézissel.

A helyi színekről most Janus Pannonius *A Narni-i Galeottóhoz* című versének egyik sora jut eszembe: „Mert ad a hely, *de el is vesz a szellemtől* –, ki tagadná?”

Kitekintek az ablakon: a Vogézek lábánál oxigént füstölnek a magasba a hegyhát lombhullató erdei – talán ide vágyódhatott beteg tüdejével Szenteleky is, a francia határ mellé, hiszen rendszeres olvasója volt a *Le Monde*-nak, németül pedig nemcsak beszélt, hanem írt is. Ahonnan belátható életnek és irodalomnak egy másik szelete, amelyben természetes, hogy az irodalomban eleve benne foglaltatik az, amit a hely szelleme adhat: a helyi szín; sőt ahol éppen ezért azt hiszik, minden érték az egzotikus keletről, az egzotikus Kelet-Európából származik. De ahonnan világosabban meglátható, fájdalom-sabban tudatosítható az is, mi az, amit a hely elvett, elvesz a szellemtől.

A KÖLTŐ BOGDÁN JÓZSEF KÉT ARCA

BENCE ERIKA

Természetesen nem Bogdán József az első és egyetlen olyan író/költő irodalmunkban, aki belső költői világa kibontakozásának folyamatát, költészetének e korai fejleményeit is kötetben mutatta be. Gondoljunk csak Tolnai Ottó vagy Domonkos István első versesköteteire. Az viszont már ritkább jelenség, hogy valaki csak e költői-alkotói lét és beszédmód nyilvánosságátélelnek többszöri kísérlete után jelentette meg – mint Bogdán – „ténylegesen” első, igazi, esztétikai mércék és hatástendenciák tekintetében is költővé minősítő kötetét. Esetében ez a – félig-meddig magánkiadású *Ablakok* (1989) és *Billegések* (1992) című versciklusokat követő – *Szívzörejek* (1994) című kötet volt, amit *Szeder indája* (1998) című, gyermekverseket tartalmazó könyve követett. Hogy mennyire képlékeny – nem végleges – anyag, organikusan változó szövet az, amely a négy kötet versvilágát alkotja, sajátosságok együtthatásuknál mi sem bizonyítja jobban. Korábbi verseskötetében csak egyetlen költeményt teremtő élmény (pl. a *Billegések* kettős *Infarctus cordis*-versének halállátvány-élménye) a következő kötetben egy egész ciklusnyi vers motívumrendszerét és hangulati telítődését formálja (pl. a *Szívzörejek Koszorúér-szürkület* című versegyüttese esetében), vagy: a *Szívzörejek Gyermekhargon* című ciklusának a gyermek – világra vetülő – látószögét érvényesítő beszédmódja a *Szeder indájában* kifejezetten gyermekköltészetet teremtő Bogdán József ihletét előlegezte és érlelte meg. Emellett konkrét versek és versformák hagyományozódnak kötetről kötetre Bogdán költői világában, de ezek nem a pusztá ismétlés, pótlás vagy terjedelemnövelés szándékát szolgálják, hanem az új kontextusba helyező újraértelmezés és -értés, valamint új látványok és jelentések képzésének gesztusát. (Pl. a *Szívzörejek* végső lebontottságot és

tágasságot kifejező haiku-formái a *Szeder indájában* a játékoság érzetét kel-
tik.)

A lét alapvető tartalmait (pl. születés, csoda, halál, magány, kiszolgáltatottság) jelentő tudás, ami a világ dolgait és jelenségeit spekulációmentesen befogó/befogadó gyermeki rezonanciakészség következtében vált felismerhetővé és begyűjthetővé, továbbhagyományozódva a költőként megszólaló felnőtt világába, egyetemes emberi sémákkal, végső, komor, megválaszolhatatlan „esti” kérdésekkel konfrontálódott. Az apa betegsége és halála kiváltotta gyermeki döbbenet (pl. az *Infarctus cordis Ne mondd senkinek* alakváltozatában) halál-versek, a gyermeki társtalanságélmény magányosságversek, a természetes elmúlás jelenségével találkozó kamasz felismerése lelki értelmű pusztulást („korszorúér-szürkületet”) megjelenítő költemények inspiráló alapmozzanatává vált. Az elvont emberi értékeknek és érzelmeknek, a fölöttes tendenciáknak való kiszolgáltatottság élményével történő folyamatos és erőteljes magánemberi/hivatásbeli szembesülés a költőként való létezés formáit is megváltoztatta Bogdán esetében. Ezek a határok elsősorban a költői léttér kiterjedését módosították: a magántér nyilvánossá válásának tanúi lehetünk, egy korábban zárt, a lélek belső szféráiból táplálkozó, visszafogott hangnem közéletibe fordulásának folyamatát figyelhattuk meg Bogdán József költészetében. Különösen kifejezett ez a tendencia a *Szívzörejek* ún. háborús versei esetében. A hangnemmódosulás természetszerűleg vonta maga után a költői attitűd átalakulását is. A magántér falai között ténykedő költő helyett az irodalmi esteken „egzaltált papi imát” mondó szerző áll előttünk. A közvetlen alkotói-befogadói kapcsolaton alapuló beszédműben is szerepet vállaló szónok lép elénk. E kettős szerepkör következményeként ápolódott ki Bogdán József kettős emberi-költői arcéle is. Egy nagyon is „önmagából” táplálkozó, egyszemélyes, lírai indíttatású versvilágokat alkotó költő szól hozzánk a verseskötetekben, a közéleti költő, a rétor pedig a szóbeli artikuláció formáiban. Esztétikailag értékesebb az előző, lélektanilag hatásosabb az utóbbi magatartás.

A VÁRT – VÁRATLAN KÉZFOGÁS

A kanizsai Orbis folyóiratnak ítélt Bazsalikom-díj indoklása

1995-öt írtunk, amikor Kanizsán a Kanizsai Kör értelmiségi-művészeti csoport kezdeményezése nyomán újtára indult egy irodalmi folyóirat, *Orbis* lett a neve, ami földkerekséget, zárt kerek kis világot jelent. Ami nagy-nagy ritkaság, nem főszerkesztői, alapítói útravalóval, vezércikkkel, hanem egy verssel, *Dal*, illetve *Pesma* volt a címe, mert a költő, Pap József egyszerre két nyelven írta, többek közt a következőket:

„Az üdvösség, amelyért emberbe haraptál,
Kétrét görnyedtél, és magadra maradtál,
Most eláraszt a váratlan kézfogásban”

És ez az indulás tartalmában, a nyelvek közösségének gesztusában talán öntudatlanul is előrevetítette egy tárgyi szempontból szinte a semmiből induló, de rengeteg lelkesedésből, felgyülemlett szellemi erőből fogant kisvárosi folyóirat sorsát.

Az indulás tele volt félelemmel, kételyekkel: Lehet-e ennyire vidéken folyóiratot, annyi hasonló szerepű mellett irodalmi folyóiratot, sőt kétnyelvű, és fordított folyóiratot újtára bocsátani? Ki lesz az olvasója, írója, terjesztője? Mi lesz, ha nem összekapcsolja, hanem kizárja mindkét olvasóközösséget a kétnyelvűség. Különösen az éppen múltunkká váló öt–tíz esztendőben, amikor a fordításban tükröződő érdeklődésünk is apadni látszott.

Nos, elmúlt azóta öt év, megjelent a folyóiratnak húsz száma, és az *Orbis* válaszolt az aggályok, a kétkedés kérdéseire: Megtalálta helyét, munkatársi gárdáját, olvasóját, és ugyan tart még az útkeresés, de hangját, ars poeticáját is. Ennek a pályának, küzdelemnek minden elemét nem a mi tisztünk a Bazsalikom-díj indoklásában elmondani. Azt viszont példaértékűként kell kiemelnünk, ahogyan néhány művelődési, művészeti közügyünknek az élére állt: a környezetvédelemnek, a kanizsai dzsessznapoknak, áldozatkész segítője lett a már összebékült táború Kanizsai Írótáborunknak, és amit itt és most leghangosabban kell kimondanunk, a műfordítás, a kétnyelvűség ügyének.

Ezekről szólva, sajnos jól tudjuk, divatfogalmak, közhelyek özönén át kell a lényeghez eljutnunk; a különböző gyökerekből táplálkozó, de levelükkel, szirmaikkal összesimuló virágok metaforáig, az egyetlen elhasonítás, asszimiláció nélküli összekapcsolódás, a fordítás igazságáig, amely nem lehet kor kérdése, divatja, amelynek múlhatatlan jelképe lett Szenteleky Kornélék *Bazsalikomja*.

Egy kétnyelvű, magyar–szerb, szerb–magyar folyóirat nemcsak fordítás, fordítások eredménye, hanem fordításszervezésé, egymás legidősebb alkotásai iránti fogékonyságé, a válogatásban, az arányokban tetten érhető érzékenysége, ízlése. Olvassuk, forgatva olvassuk az *Orbis* akármelyik számát, és megképződik előttünk ez az irodalmi hitvallás: benne van egy adott olvasóközösségnek szóló, önelvű szerb és magyar szövegvilág, illetve az éppen kiteljesedő kézfogás, ide és oda fordított egymásra rétegződés. Ez az öntörvényűség, hatás és kölcsönhatás olvasó szemünk előtt válik új értékke, minőséggé, összességében az öt évfolyamban impozáns teljesítményé.

Ez a teljesítmény, húsz szám több mint száz fordítása az *Orbis* szó eredeti jelentésének kerek teljességét példázza, amellet hogy azért a szerb–magyar

fordítás az erősebb súlypontú, a másik viszonylat is reprezentáns, jeles értékű, minden műfajra kiterjedő; a klasszikusok mellett egészen napjaink kortársirodalmát is felölelő. Lássunk csak néhány nevet minden viszonylatból ennek bizonyosságául: Jovan Dučić, Miloš Crnjanski, Ivan Goran Kovačić, Stevan Raičković, Tanja Kragujević, Čedomir Mirković, Tatjana Cvejić, Milovan Miković, Đorđe Kuburić, illetve Pap József, Hamvas Béla, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Tolnai Ottó, Czako Gábor, Koncz István, Sziveri János, Makovecz Imre, Márai Sándor, Petőfi Sándor, Szabados György, Beszédes István és mások.

Méltányos és illendő a hídvörökről, a fordítókról is szólnunk: az oroszlanrészt vállaló Túri Gáborról, korábbi Bazsalikom-díjasunkról, B. Foky Istvánról, Beszédes Istvánról, Fehér Illésről, Molcer Mátyásról, illetve Sava Babićról, Draginja Ramadanskiról, Tatjana Cvejićről, Marta Micićről, Šalgo Juditról, Ljubomir Đukićről, Lazar Merkovićről, másik Bazsalikom-díjasunkról, Radics Viktóriáról, harmadik díjazottunkról. A hogyan kérdésére ennyire dióhéjban ekkora mezőnyben felelőtlenség lenne szólni, de egy biztos, ennek a fordítás-irodalomnak semmilyen összefüggésben nincs miért szégyenkeznie.

Nagy örömről szolgálna, ha még sokáig épülnének ezek a lerombolhatatlan hidak, és erőteljesebbé válna a több nyelvre kiterjedő párhuzamos fordítások közlésének hagyománya, sőt a fordítói vallomások, műhelytanulmányok közléséé is, amilyeneket Radics Viktória vagy Marta Micić tollából olvashatunk. Igaz, ezek művészi hitvallása ellent látszik mondani a fordítás tapasztalatilag megragadható, rendszerezhető tudományának, de minden elv helyes, ha a jó, ünnepeelt folyóiratunkban is megvalósuló fordítást, az igazi kézfogást szolgálja.

PAPP György

*

Az előkelő Bazsalikom-díjat megköszönve, szeretném közölni, hogy az *Orbis* folyóirat szerkesztői az *Orbis* folyóirat sajátos arculata kialakulásának öt éves évfordulójának ajándékeként élik meg.

Az *Orbis* sajátos arculatára hivatkozva hangsúlyozni szeretném, hogy a fordításirodalom pártolása a folyóirat létezésének célját jelenti, amely életfilozófiát, az emberi életmódot illusztrálja a világ globális esztétikai erejének segítségével.

Az *Orbis* olyan irodalmi médium, amely felleli és teremti a magasrendű irodalom irodalmi-fordítási erejét. Az *Orbis* munkatársai úgy tudják, hogy nincs olyan ok, amely miatt rejtőzködniük kell a szabad irodalmi üzenetekről. Nem vagyunk rabjai az új világnak, de nem békülünk az egyik kultúra közömbösségével egy másik kultúra iránt, nem békülünk azzal a közömbösséggel, amely

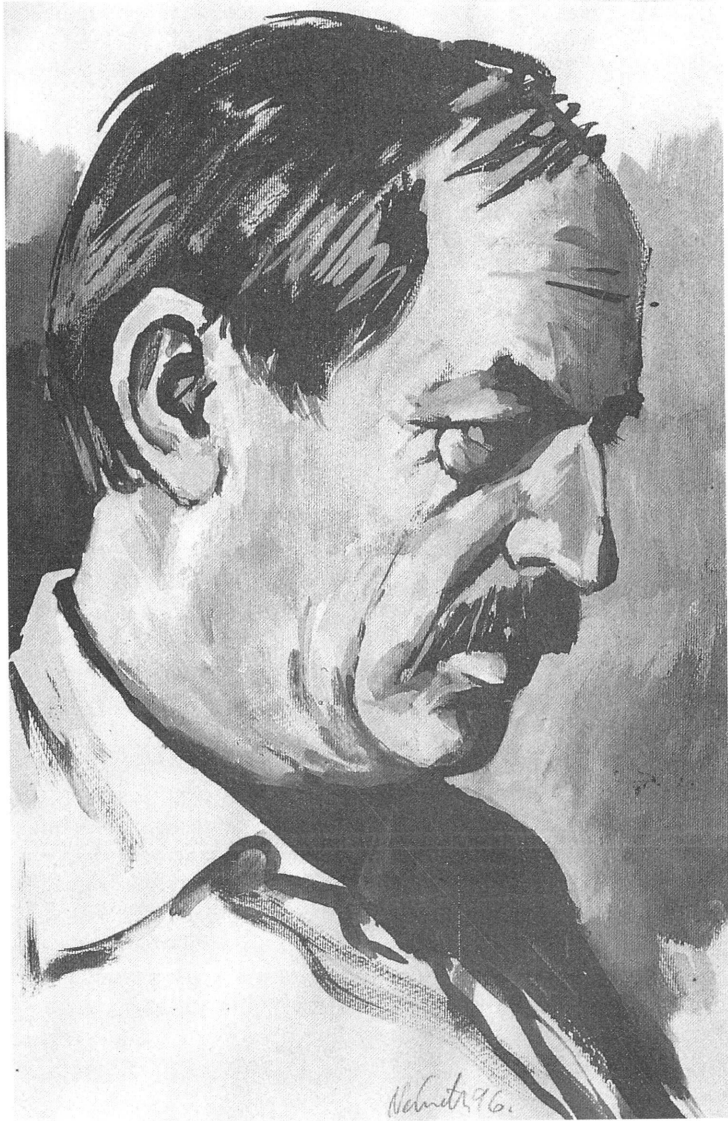
annyira eluralkodott a huszadik század utolsó évtizedében. Az irodalmi fordításoknk köszönhetően a legkülönbözőbb tapasztalatokkal gazdagodtunk, és szavainkban és tetteinkben nem volt és ma sincs gyűlölet.

Az olyan irodalmi projektumok, mint amilyen az *Orbis* is, megőrizték Vajdaságban a polgári méltóságot, méghozzá a szerkesztőségi politika sajátos arculatában, az *Orbis* karakterében és egyediségében, s ezért vált ismertté a folyóirat a szélesebb közönség körében is. A nyílt irodalmi szellem, amely a bizalmat és együttműködést kínálja a különböző származású művészeknek, ilyen módon túlhaladja az önző, alacsonyszintű emberi érzéseket és aktivitásokat, bizonyítva, hogy a kultúra éünk jobbik fele.

Az *Orbis* egészen konkrétan az elmúlt öt nehéz évben is együtt tartott bennünket, hirdelve a különbözőségekhez való jogot, jogot az új irodalmi jelenségekre és törekvésekre, egyúttal pedig a kötelező megbecsülését annak az örökké állandó hagyománynak, amely szülője.

A díj, amit ma átveszünk, arra kötelez bennünket, hogy tovább kutassuk az élet és az irodalom értelmét, a Természetet és az Embert attól a vágytól vezéreltetve, hogy jobban megismerjük egymást, hogy szélesítsük a barátság térségeit, az együttműködést és a bizalmat, hogy Vajdaság és tágasabb környezetünk igazi értékeit folyóiratunkban képviseljük, magasra emelve nemcsak azt a szellemi áramlatot, hanem magát a szellemet, amit a mai irodalom képvisel.

Ljubomir ĐUKIĆ

Németh László: Németh István (akvarell)

A REGIONALIZMUS KIHÍVÁSA (II.)

G Á L L E R N Ő

Milan Kundera esszéje 1984-ben nyomatékosan tudatosította, hogy az általa vizsgált tragédia *kis nemzeteket* sújtott. Olyanokat, amelyek – a maguk bizonytalan kontúrrégiójában – Németország és Oroszország közé szorultak. Még a cseh író e kis országok elorzott – főként a kultúra területén érvényesült egykori *kimagasló teljesítményeire* s a bennük megnyilvánuló, ám az idegen nagyhatalmi kisajátítástól fenyegetett – identitására hivatkozott, a XX. század egyik leg-számottevőbb és legnormálisabb magyar politikai gondolkodója, Bibó István négy évtizeddel előbb a kelet-európai kisállamok *nyomorúságáról* értekezett.¹ Az érintett kelet-európai államokról készített bírálati láttelel – grosso modo – az egész közép-európai régióra vonatkozik, ezért feltétlenül meg kell vele ismerkednünk.

Bibó István – akárcsak Kundera – elsősorban Lengyelország, az egykori Csehszlovákia és Magyarország történelmi pályáját vette tekintetbe, amikor Közép- és Kelet-Európa politikai kultúrájának a deformálódását diagnosztizálta. A három állam sorsának közös vonásait kimutatva, Bibó arra a következtetésre jutott, hogy ezek az országok történelmi zsákutcába sodródtak, ahol – a nemzeti keretek bizonytalansága, a nemzetké alakulás kínos voltából kifolyólag – zavaros filozófiák, hazug propaganda, de legfőképp az antidemokratikus nacionalizmus befolyása alá kerültek. Ilyen körülmények között, a közép- és kelet-európai „politikai lelkeség” legfőbb vonásává a közösségért való egzisztenciális félelem vált. Márpedig a félelem és a demokrácia össze-egyeztethetetlen egymással.

Kézirat közlésével búcsúznak Gáll Ernőtől, a 83. évében elhunyt erdélyi tudóstól, a Korunk nyugalmazott főszerkesztőjétől. (A szerk.)

Térségünkben – Bibó szerint – a politikai jellem is eltorzult. Hisztérikus lelkiállapot alakult ki, aminek következtében a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok közötti határvonalak elmosódtak. A Bibó István készítette látleletben alapvető patogén tényezőként szerepelnek a kibogozhatatlan területi ellentétek, s az a területközpontú szemlélet, amely a közép-kelet-európai államok közötti konfliktusokat gerjeszti. Bibó felfogásában ezen államok nyomorúsága jórészt az állandó, illetve időről időre kiújuló területi vitákban nyilvánul meg.

Láthatjuk, Bibó elemzésében a Milan Kundera jelezte tragédia több dimenzióban követhető nyomon, előzményei pedig a letűnt évszázadokba nyúlnak vissza. Éppen ezért indokolt, hogy nem annyira Közép-Kelet-Európa tragédiájáról, mint inkább tragédiáiról beszéljünk.

Nem vitás, hogy Közép-Európa „elrablásában” Kundera felfedezte a térség országai tragikus sorsának egyik lényeges összetevőjét. De csak az egyiket. Az sem kétséges, jól látott, amikor – mint említettem – Oroszország mellett e tragédia előidézőjeként Európát is bírálta. A cseh író és több vele egyetértő szerző nem fordított azonban kellő figyelmet arra, hogy balsorsunkért ezek az országok maguk is felelősek. Kunderaék csőlátásának következményei éppen az elmúlt években váltak nyilvánvalóvá, amikor a szovjet megszállás megszűntével az egymással önpusztító területi konfliktusokba bonyolódó országok tengernyi szenvedést idéztek elő.

Meggondolkoztató, sőt érthetetlen, hogy Kundera – más eszmetársaival együtt – szinte észre sem vette a térség rákfenéjét: a kisebbségi kérdést. Igaz, Timothy Garton Ash és Czeslaw Milosz megkongatta a vészharangot a térségben endémikusan jelenlévő, kítőrésre kész, egymás ellen acsarkodó nacionalizmusok miatt.² A napjainkban elszabadult sovénacionalizmusok démonjainak elemzése, illetve bírálata azonban nem szerepel kellő fajsúllyal a régió jövőjével foglalkozó írásaikban. De ki látta előre ezt a század- és ezredvégi apokalipszist? A Bosznia-szindróma – tudtommal – egyetlen prognózisban sem fordult elő.

Persze, azok az elképzelések és tervek, amelyek a régió békés holnapjait, modernizációját próbálták körvonalazni, rendszerint hangsúlyozták, hogy ez a jövő csak az itt élő népek, nemzetek és nemzetiségek kiegyezésével, alkotó együttműködésével közelíthető meg. Sarajevó, Gorazde és Kosovo után azonban lehet-e, szabad-e még ilyen reményeket táplálni? Közép-Kelet-Európa felemelkedése a mítoszok avagy az utópiák birodalmába tartozik?

Leszek Kolakowski már a hetvenes évek elején figyelmeztetett arra, hogy nihilista módon a mai ember sem mondhat le a mitikus képekről és szemléletről. A racionális gondolkodás nem küszöbölheti ki ezeket, mert nélkük

létünk megszűnne emberhez méltónak maradni.³ Ernst Blochtól megtanulhattuk, hogy a „remény-elv” az emberi lét nélkülözhetetlen motivációi közé tartozik; félreismerhetetlenül jelentkezik azokban a – „docta spes”-t kifejező – konkrét utópiákban, amelyek nem légvárat építenek, hanem – a jövőnek elébe sietve – a valóságos latens, ám életbe ültethető, gyakorlatilag alkalmazható tendenciát fejezik ki.⁴

Tény, hogy a világboldogító messianizmusok csődjével, a valóságtól elrugaszkodott, de erőszakkal a térség országaira oktrojált modell bukásával az utópiák ázsiója nagyot esett. Szinte semmivé foszlott. Megnőtt viszont ama jobbító erőfeszítéseké, amelyek – pragmatizmussal is elegyesen – a demokratikus átalakulást, az átmenetet a lehetséges legnagyobb szociális érzékenységgel kívánják megvalósítani. A jövőt fürkésző, a küszöbönálló új század, új évezred távlatait kitapogató gondolatokra, „nappali álmokra” és valósnak mutakozó tervekre azonban továbbra is szükség van térségünk esetében is.

Éppen ezért földrészünk e tájain is jelentkező/izmosodó regionalizmusok idején nem szabadna lemondani a közép-európai gondolatról. Noha manapság kezdjük árnyaltabban megítélni az Osztrák–Magyar Monarchia szerepét, a közép-európaiság nem merülhet ki a múlt iránt táplált nosztalgiából.

Közép-Európa (lehet, kissé idealizált) továbbéltetése hozzájárulhat ama légkör meghonosodásához, amely a kisebbségi kérdés korszerű rendezésének is kedvez. *E tekintetben a „köztes Európa” tradíciója, s az új életre galvanizált erdélyiség szerencsés módon találkozhat. Jól kiegészítheti egymást.*

*

A regionalista reneszánsz s az európai egyesülés összefüggései között, a közép-kelet-európai valóság talaján megkerülhetetlennek mutatkozik a nemzetállamok holnapjainak a becserkészése is. Merész jövőanticipációk s e tájakra hatékony pragmatizmus valaminő egybeötvözésére lesz szükségünk. (Persze, ez a szintézis nem lesz, nem is lehet tökéletesen kiegyensúlyozott. Szinte elkerülhetetlen, hogy egyik vagy másik összetevő ideig-óráig ne kerüljön túlsúlyba.)

A kutakodásnak abból a – mára már elterjedt – felismerésből kell kiindulnia, hogy a nemzetállamok hagyományos létét és funkcióit két, egyidejűleg érvényesülő tendencia befolyásolja. „Fölöttük” zajlik a felségjogaikat csorbító integráció, s ugyanakkor „alattuk” lépnek színre és erősödnek meg azok a tájegységek, amelyek a központosított hatalomtól egyre több illetékességet hódítanak el.

E fejleményekre is támaszkodva szorgalmazza Kende Péter a nemzetállamisággal való szakítást.⁵ A beiktatandó cenzúrát azonban főként azzal indokolja, hogy a mögöttünk hagyott másfél évszázad során térségünkben nyilván-

valóvá vált a nemzetállami felfogás kudarca. Az itteni nemzetállamok zsákutcába kerültek, az 1990 utáni nagy eufóriában sem ismerték fel az illetékesek, hogy tájaikon a Nyugattól átvett hagyományos nemzetállami sémák nem mentesítenek az 1918 előtti és utáni bajoktól. A megoldást szerzőnk abban látja, hogy különbséget kell tenni politikai és nyelvi közösség között. Véleménye szerint térségünk rendkívül bonyolult és konfliktusos nyelvi-etnikai viszonyai nem teszik lehetővé a kultúrnemzeti alapon megnyugtató politikai rendezést. Kende azt állítja, hogy a nemzet új – Közép-Kelet-Európában alkalmazható – politikai megfogalmazása elodázhatatlanná vált.

Kende nem a politikai nemzet francia (jakobinus) változatának az átvételére gondol. Jól tudja, hogy a központosított francia állam egyneműsítő politikát folytatott, s csak a közelmúltban kezdte elismerni a regionális, nyelvi alkultúrákat. Kende szemei előtt a politikai nemzetnek régióink adottságaira szabott variánsa, a „nemzetközösség” lebeg. Ez más, mint a „népközösség”, de a kétféle identitás nem zárja ki egymást. Elképzelését egy hozzánk közel álló példával illusztrálja. A „székely ember – írja – tehát a magyar népközösség része, egyszersmind a romániai »nemzetközösség« tagja. A román »nemzet« tagja nem lehetne, minthogy az kultúrfogalom, s székelyünk a magyar kultúrához tartozik. De a magyar (nemzet) tagja sem lehet, mert politikailag az nem terjed túl a magyar államhatárokon, annak tagja székelyünk csak áttelepülés árán lehetne. Amíg ezt nem teszi, a romániai »nemzetközösségre« tartozik, miközben joggal tekintheti magát a magyar »népközösség« részének.”⁶

E nézet első publicisztikai kifejtései nálunk bírálatokat váltottak ki. A társadalompolitikai és mentális fejlemények sem igazolták. Napjainkban egyrészt izmosodik a (kultúr) nemzethez való tartozás – immár intézményekben is lehorgonyzott – tudata, másrészt a romániai nemzetközösségi tagság vonzereje sem tudja az előbbi folyamatot fékezni. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az ország következetes demokratizálásának, a kisebbségi jogok és önkormányzati formák megszilárdulásának menetében ne erősödne az állampolgári lojalitás, ne fejlődne az „alkotmányos hazafiság” (Habernas).

Kis János koncepciója több vonatkozásban is érintkezik a Kende Péterével. A nemzetállam meghaladását – a liberalizmus szellemében – bemutató tanulmányában⁷ meggyőzően fejtegeti, hogy etnikailag megosztott társadalomban (a mindenki számára jogegyenlőséget szavatoló) állam nem lehet nemzetállam. Legitimitást csak egy „társnemzeti állam” élvezhet. E hatalmi képződmény pedig a határai között található etnikumok politikai közösségével azonos. Kis – túllépve a klasszikus szabadelvűségre hivatkozó felfogáson – elfogadja a csoporthoz kötött, tehát a kollektív jogok szükségességét. Nem tesz viszont egyenlőségi jelet e jogok és a területi autonómia, valamint a föderalizmus közé.

A múlt század végi magyar politikai nemzet elméletével és gyakorlatával szemben Kis János koncedálja, hogy az „hatalmas magánéleti térségeket” biztosított a nemzetiségeknek, de retorikája nem volt összhangban a (magyarosító) nemzetiségi politikával. Joggal állapítja meg, hogy – noha a mostaninál kedvezőbb helyzetet teremtené – az utódállamokbeli magyarság sem fogadhatna el egy ilyen megoldást. A magyarság nemzeti érdekei azt kívánják, hogy térségünkben törjön meg „a nemzetállami modell egyedulalma”.

Felfogását summázva Kis János csak azt a nemzeti politikát fogadja el, amely „a nemzetállammal szemben a társnemzeti államot, a politikai nemzettel szemben a többkultúrájú politikai közösséget, az állampolgári jogok kizárólagosságával szemben a csoporthoz kötött – egyéni és kollektív – jogok lehetőségét, s a szuverén államok egymásmellettségével szemben az Európai Uniót” kínálja.⁸

*

Ha ezek – a nemzetállamhoz, a regionalizmushoz, az európai integrációhoz kapcsolódó – fejtegetések többnyire csak közvetve utalnak a transzszilván sorsproblémákra, Molnár Gusztáv elméleti vitaindítója⁹ hosszú évtizedek óta először veti fel közvetlenül az erdélyi kérdést. A fogalom nemes értelmében vett „provokatív” kezdeményezésével az egyik errefelé leginkább bebetonozott tilalomfát kezdi döntögetni. És teszi ezt az európai régiók kialakulásának, s azok változásainak az értelmezésével. Vizsgálódásait a geopolitikai megközelítés, a Huntington-féle „civilizációs paradigma” alkalmazása teszi mifelénk újszerűvé, néhány vonatkozásban pedig vitathatóvá.

*The Clash of Civilizations?*¹⁰ című elhíresült tanulmányában (1966) – mint ismeretes – Samuel Huntington azt állítja, hogy a régi civilizációk (vallások) közötti különbségek konfliktusokhoz, esetleg háborúkhoz vezetnek. Ez a veszély sötét árnyékot vet holnapjainkra. E tétel megkerülhetlenné teszi Európa határainak a meghúzását. Huntingtongal egybecsengően több szerző úgy véli, hogy ezek a határok ott vonulnak, ahol a nyugati kereszténység kisugárzásának a keleti ortodox egyház, illetve az iszlám dominanciája állja útját. Az Európát megosztó limes elválasztja a balti államokat Oroszországtól, kettészeli Fehéroroszországot és Ukrajnát, majd a Kárpátok vonulatát követve, Szlovéniát és Horvátországot Nyugathoz illesztve, Dalmácia partjain éri el az Adriát. Bennünket közvetlenül érint és Molnár okfejtését alátámasztja, hogy az említett civilizációs törésvonal Erdélyt a nyugati tömb részeként tünteti fel. Ez a körülmény – érthető módon – problémát okoz, feszültséget kelt Románián belül. A határvonulatot nem csupán gótikus vagy barokk templomok, hanem egy – Közép-Európát idéző – mentalitás, illetve munkakultúra még észlelhető nyomai is jelzik. Erdély még mindig más, mint az Ókirályság,

Molnár Gusztáv találóan a „Mitteleurópa-fragmentumok”, ama tartományok közé sorolja Erdélyt, amelyek múltjuk, hagyományaik és civilizációs színvonaluk révén továbbra is Közép-Európára emlékeztetnek, ám politikai döntések következtében kívül maradtak Nyugat keleti határain.

Mi lenne a megoldás?

Ha Románia nem akar belesodródni a sikertelen államok (failed states) kategóriájába, akkor – Molnár szerint – a föderatív alapokon való átszervezésre van szüksége. Erdély és más országrészek számára a devolúció lehetőségét kellene felkínálni. A kialakítandó tartományok, vagyis a regionalizáció alapjait azonban nem – a konfliktusokat gerjesztő – etnicitás, hanem a területi, helyi identitások feltámasztása, megszilárdítása biztosíthatná.

Nem nehéz elképzelni, milyen ellentmondásos visszhangot váltottak ki Molnár Gusztáv tételei. A vita szövegei a *Magyar Kisebbség* 1998. 1-es számában s a marosvásárhelyi *Alterra* című román nyelvű szemle 1998. 8-as számában jelentek meg. Nem tekinthetem most feladatommak, sem a huntingtoni koncepció érdembeli kritikai taglalását, sem az – egyébként igen magas színvonalú – polémia részletező felidézését. Számomra itt és most, mindenekelőtt az egész komplexum értékelése a fontos, mert a korszerű regionalizmus megjelenését fejezi ki nálunk. Igaz, az eszmecsere kisugárzása nem haladja túl egy eléggé szűk értelmiségi kör határait, de a társadalompolitikai nézetek története azt tanúsítja, hogy valamilyen újító kezdeményezés jelentőségét és későbbi szerepét nem a világrajövetelénél bábáskodók száma határozza meg. Ebben az összefüggésben azonban sokatmondónak ítélem a román vitapartnerek véleményét, s egy-két esetben reflektálni is kívánok rájuk.

Mindenekelőtt Gabriel Andreescunak, a Román Helsinki Bizottság társelnökének érveit emelném ki. A demokratikus román értelmiség kiemelkedő személyisége fenntartásokat táplál a Molnár-féle megoldásokkal szemben. Nem tartja őket időszerűnek és kivihetőnek. Ő a „kiegyezés román modelljét” ajánlja, amely – szerinte – közel állna a megvalósuláshoz. Ez a „modell” – a társadalomban végbemenő valós folyamatok összegezeként – „abban rejlene, hogy a román politikai erők a nemzeti kisebbségek védelmére szolgáló sajátos rendszabályok rendkívül magas standardját fogadták el, s ennek ellenében a magyar közösség implicit módon lemondott a saját védelmi mechanizmusok – az önrendelkezés és autonómiák rendszere – kialakításáról, amelynek nincs helye a román alkotmány keretei között”.¹¹

Gabriel Andreescu véleménye, amely a román elit kompromisszumkészségének jelenlegi határait jelöli meg, az adott (alkotmányjogi) feltételeket – mondhatni – változtathatatlanokként kezeli. A romániai devolúció mostani igen nehézkes megvalósíthatóságával szemben ő az Európai Unió integrált

rendszerétől reméli, hogy a különböző régiók eredményesen érvényesítik majd a maguk földrajzi, nyelvi, gazdasági és más jellegű sajátosságait.

Bakk Miklós hozzászólásában – többek között – nyomon követi az Andreescu-csoport felfogásának változásait. 1995-ben – állapítja meg – Andreescu már felismerte, hogy a Romániát Európához kötő stratégiának két – egymást kölcsönösen feltételező – összetevője van: „a Magyarországgal közös határ átjárhatósága és Erdély bevonása – a belső gazdasági liberalizáció révén – egy regionális dinamikába”.¹² Ez a fejlemény – Bakk értelmezésében – már több az identitáshoz való jog garantálásánál. Erdély regionális mozgósításának távlatait azt vetítik előre, hogy egy multikulturális tájegység örökségének, a „régii Mitteleurópa civilizatorikus erejének” az állampolitikai hasznosításával valaminő kiutat kínál.¹³

A polémia másik résztvevője, a Párizsban élő Antonela Capelle Pogăcean egyetért Molnár Gusztáv jövőképével, Erdély regionális „rehabilitációjával”. Ez – szerinte – egybefogná a térség lakosait és a „posztmodern nemzetállam leépülésének a megállapítására támaszkodik”. A Molnár-féle koncepcióval szembeni fenntartások abból is fakadnak, hogy – mint találón leszögezi – Erdélyben „a nemzeti kötelék fölébe kerekedik a regionális identitásnak vagy az állammal való azonosulásnak”. A közös jövő záloga – szerinte – az lenne, hogy Erdély lakossága először erdélyinek érezze magát, s csak utána azonosuljon magyar vagy román nemzetiségi mivoltával.¹⁴

Ez a követelmény számomra – középtávon – elérhetetlennek tűnik. Azt sem hinném, hogy egy korszerű erdélyiség a nemzethez tartozás tudatát kategorikusan kizárná. A regionális önazonosság vállalása összeegyeztethető a – főként az anyanyelv közvetítette – nemzeti hagyományokhoz és értékekhez való ragaszkodással.

Magam is szentül meg vagyok győződve Antonela Capelle-Pogăcean konklúziójának helyességéről: *az erdélyi magyarok csak a románokkal folytatott párbeszéd révén boldogulhatnak.* És noha a párizsi politológusnő kijelenti, hogy nem a két világháború közötti transzszilvanizmus felidézésére gondol, én azt hiszem, hogy éppen ennek az öröksége hatékony módon sarkallná a nemzeti kizárólagosságok meghaladását.

*

A jövőt fürkésző/előkészítő elméletek és eszmecserék mellett a regionalizmus a hétköznapi életben is lassan utat tör magának. Jelentkeznek az erdélyi identitás vállalásának gyakorlati következményei is. Nem csupán azoknak a számszerű gyarapodására utalok, akiknek (magyaroknak és románoknak) már elégük van a „kudarcot vallott provincia” (Alexandru Cistelean) okozta kudarcélményekből (ezt a tudat- és lelkiállapotot fejezik ki például a Sabin

Gherman-féle Pro Transylvania Alapítvány célkitűzései). Főként a különböző megyék, tájegységek, mikrorégiók közötti – túlnyomó részben gazdasági jellegű – együttműködések ígéretes kibontakozását értékelném. Ez a folyamat, tekintettel arra, hogy Románia „mozaikszerkezetű ország” (Kolumbán Gábor) lévén, a különböző vidékek és megyék igen eltérő fejlettségűek, pozitív alakulásként könyvelhető el. Elkészült a regionális fejlődésre vonatkozó törvény is. Nyolc regionális tanácsot hoztak létre. Kívánatos lenne, hogy ez az egész fejlemény kulturális, etnikai vonatkozásban is eredményesnek bizonyulna. Ezt is elősegítené, ha – európai mintára – a régiók közigazgatási-jogi legitimitással rendelkeznének. Reményeket fűzhetünk az állami határokon átvelő „eurorégiók” működéséhez is, hisz országok és népek egymáshoz való közeledését ösztönözheti.

Talán nem délibábkergetés, ha a különféle mikro- és makrorégiók hálózatának kiépülésétől – a Romániában oly szívós centralizáló törekvések visszaszorulásával együtt – az erdélyi identitás új meghatározását is várjuk. Ismételten hangsúlyozom: eszmei síkon a transzszilvanista hagyaték ebben segítségünkre lehet.

JEGYZETEK

- ¹ Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In: Válogatott tanulmányok. Bp., 1986, II. k., 187–265.
- ² Timothy Garton Ash: i. m. – Czeslaw Milosz: *A mi Európánk*. In: Századvég, 104–110.
- ³ Leszek Kolakowski: *Die Gegenwärtigkeit des Mithos*. München, 1973
- ⁴ Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung. I.–II.*, Frankfurt am Main, 1959
- ⁵ Kende Péter: *Szakítani a nemzetállamisággal*. In: Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában? Bp., 1994, 84–94.
- ⁶ Uő uo., 89.
- ⁷ Kis János: *Túl a nemzetállamon*. In: Az állam semlegessége. Bp., 1997, 129–185.
- ⁸ Kis János, i. m., 183.
- ⁹ Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés*. Magyar Kisebbség, 1997, 3–4.
- ¹⁰ Samuel Huntington: *Civilizációk összeütközése*. Korunk, 1996. 1.
- ¹¹ Gabriel Andreescu: *Az „erdélyi kérdéstől” az „európai kérdésig”*. Magyar Kisebbség, 1998. 1.
- ¹² Bakk Miklós: *Románia és Közép-Európa – két kiegyezés*. Magyar Kisebbség, 1998. 1.
- ¹³ Uő uo.
- ¹⁴ Antonela Capelle-Pogăcean: *Észrevételek Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés című tanulmánya kapcsán*. Magyar Kisebbség, 1998. 1.

AZ ÜGYETLEN CSALÓ

*Észrevételek Paul Coelho Az alkimista című sikerkönyvével
kapcsolatban*

VARGA ISTVÁN

Paul Coelho minden kétséget kizáróan korunk legolvasottabb írói közé tartozik. 1996 novemberéig nem kevesebb mint hétmillió példányt adtak el *Az alkimista* című regényéből, a legtöbbet Franciaországban, Japánban, Olaszországban, Amerikában és hazájában, Braziliában. A német olvasók 1996 őszén ismerhették meg ezt a regényt. Egyébként addig összesen négy könyvet írt, ezeknek eladott példányszáma világszerte tizenkétfélmillió, ami többszörös milliommossá tette. Paul Coelho García Márquez után a legolvasottabb latin-amerikai író. Ezeken a tényeken túl azt is leszögezhetjük, hogy *Az alkimista* valóságos kultikus könyvvé vált, az emberek milliói azért olvassák talán, hogy választ kapjanak az őket érdeklő kérdésekre. A széles olvasóréteggel ellentétben a kritikusok nem üdvözlik könyveit elragadtatással, mivel ők a kultikus könyvekhez mindenkor bizalmatlanul viszonyulnak. Ez a bizalmatlanság, amely gyakran becsmérítő jelzőkben nyilvánul meg, sok szempontból talán igazolt, mivel az idő múlásával legtöbbször igen hamar kiderült, hogy a kultikus könyvek nem időtálló értékek, hanem egy adott pillanatnyi közérzet kiváló kifejezői. Épp ezért érdemes alaposabban foglalkozni *Az alkimistával*: vajon minek köszönheti kultikus jellegét, illetve milyenek esztétikai értékei. *Az alkimista* olyan fenomén, amely elkerülhetetlen lesz, amikor sor kerül az ezredvég regényirodalmának felmérésekor. Mert bizonyos idő távlatából szemlélve a dolgokat pontosan kivehetők az irodalmi táj igazi csúcsai.

Ha feltennénk a fentiekben már említett kérdések közül az egyiket – minek köszönheti *Az alkimista* kultikus jellegét –, akkor egyértelműen azt a választ adhatnánk, hogy kultikus könyvvé olvasmányossága és tartalma miatt vált. Az előbbi formai tartozéka és épp ezért a mű esztétikai értékeinek vizsgálatakor kerül elemzésre, míg a tartalom boncolása legyen az első szempont, amit

kivizsgálánánk. Tehát miről is szól *Az alkimista*? A regény egy Santiago nevezetű andalúziai pásztorfiú története, aki egy álma hatása alatt felkerekedik, hogy az egyiptomi piramisoknál kincsekre leljen. Felszámolja nyáját, átkel Afrikába, de előtte egy áruhás király biztatja arra, hogy keljen útra. Tangerben meglopják, majdnem egy évig egy üvegkereskedőnél dolgozik, és amikor elegendő pénzre tesz szert becsületesen dolgozva, újra felkerekedik, átkel a sivatagon, és egy oázison két emberre lel: az alkimistára, aki titkokba avatja be, és Fatimára, akivel megszeretik egymást. Újabb kalandok árán eljut a piramisokhoz, ott kincsekre nem lel, de amikor visszatér Spanyolországba, álmainak színhelyére, egy öreg fügefafa tövében kezd el ásni, és mesés kincsekre bukkan. Az afrikai szél útján Fatima hívja, és Santiago bizvást újra felkerekedik. Nos, ez a tartalma ennek a mindössze alig valamennyivel több mint százoldalas könyvnek.

Mint a fenti rövid tartalmi összefoglalásból kitűnik, *Az alkimista* példázat, rendkívüli didaktikus erő sugárzik belőle. Az író minden kétséget kizáróan az elbeszélte történeten keresztül eszméket igyekszik kivetíteni az olvasó irányába. S teszi ezt oly leplezetlenül, hogy a történet meseszerű tantörténeté alakul át szemünk láttára. A kezdeti sorok egy hagyományos vidéki realista regényt sejtetnek, de igen hamar a történet elkezd lebegni, azaz elhagyja a realitás talaját. De térjünk rá végre azokra az eszmei üzenetekre, amelyeket *Az alkimista* sugároz! Santiagóban egy mindenkiben kisebb-nagyobb intenzitással működő érzés uralkodik el már ifjúkorában: „már kiskorától arra vágyott, hogy megismerje a világot”. Tizenhat éves koráig szemináriumban tanul, ekkor fedezi fel életének értelmét: a vándorlást. „Mindig, amikor az lehetséges volt, olyan utat választott, amelyen még nem járt”, közli velünk a történet elbeszélője. Vándorlásai folyamán egy befejezetlen álma kétszer is jelentkezik, és szeretné megtudni jelentését, mert „az életben épp az az érdekes, hogy egy-egy álmot valóra lehet váltani”. Santiago úgy érzi, életének értelme az álmában jelzett kincs megtalálása. Életének alakulását döntően befolyásolja találkozása és beszélgetése Melkizedekkel, a sálemi királlyal. Az figyelmezteti arra, hogy ne higgyen a könyveknek, mert „minden könyv azt hirdeti, hogy az ember képtelen irányítani a saját sorsát”. Ez a legnagyobb hazugság a világon, miatta „létezésünk egy pillanatában elveszítjük uralmunkat az életünk fölött, amely így a sors kezébe kerül”. Sálem királya arról igyekszik meggyőzni Santiagót, hogy „Te képes vagy beteljesíteni Személyes Történetedet”, értelmezésében a Személyes Történet az, amit mindig is csinálni akarunk, fiatal korunkban tudjuk, mi Személyes Történetünk, de „később valami titokzatos erő igyekszik bebizonyítani, hogy a Személyes Történetet megvalósítani nem lehet”. Az elbeszélő szerint mindenkinek küldetése van a Földön, és ezután következik a könyv a későbbiek folyamán jó néhányszor megismételt alap gondolata: „És

ha akarsz valamit, az egész Mindenség összefog, hogy kívánságodat megvalósítsad.”

Santiago felkerekedik, hogy beteljesítse Személyes Történetét, bízva a Mindenségben és saját akaraterejében, csak az Isten által kijelölt utat kell követnie a jelek felismerése segítségével. Mert az elbeszélő szerint létezik egy Egyetemes Nyelv. Ez a jelek nyelve, amelyet mindenki ért. Sajnos, feledésbe merült, újra fel kell fedezni. A sivatagi vándorlás folyamán Santiago „nevelése” tovább folytatódik, rájön arra, hogy „minél jobban közeledünk az álmunkhoz, Személyes Történetünk annál inkább életünk igazi indokává válik”. Különböző próbatételeken esik át a célhoz közeledve, de „nem fél a kudarcotl”. Amikor az oázison találkozik az alkímistával, az szinte szó szerint megismétli neki Melkizedek tanító szavait: „Ha az ember igazán akar valamit, az egész Mindenség összefog, hogy képes legyen álmát valóra váltani. Életutunk folyamán mindig a szívünkre kell hallgatnunk, előle nem menekülhetünk.” A gond az, hogy az emberek „félnek, hogy valóra váltsák legnagyobb álmaikat”. A regényben az elbeszélő két alkalommal summásan meghatározza az alkímia fogalmát. Először azt állítja, az alkímia nem más, mint „behatolni a Világlélekbe, és felfedezni a kincset, amelyet nekünk szán”, majd később: „az alkímia anyagi valósággá tenni a szellemi tökéletességet”. Továbbá: „Ezért létezik az alkímia. Hogy minden ember keresse a kincsét, és találja meg, és utána jobb akarjon lenni, mint addigi életében volt.” Mert „az élet valóban bőkezű azokhoz, akik a Személyes Történet szerint élnek”. Megállapíthatjuk, hogy *Az alkímista* rendkívül gazdag aranyigazságokban és elvont, általános megállapításokban.

Összegezve a fentiekben kiemelt legfontosabb eszmei üzeneteket, azt mondhatnánk, hogy az elbeszélő (általa pedig Paul Coelho) arról igyekszik meggyőzni az olvasót, akit sok szempontból Santiagóval azonosít, hogy közülünk mindenki álmokkal, tervekkel indul neki az életnek, de bizonyos erők a számunkra kijelölt, bensőnkéből fakadó útról leterelnek bennünket. Nos, *Az alkímista* alapüzenete az, hogy ezt ne tegyük: tartsunk ki utunkon, mert ha nagyon akarjuk, álmaink megvalósulhatnak. A könyv egyik alapértéke az, hogy ezt az üzenetet az olvasó azonnal felfedezi – s ezt könnyen teszi, mivel az elbeszélő lépten-nyomon elméjébe sulykolja –, és ismeretének birtokában „élvezettel” követi Santiago életútját, amely példázza az alapüzenetet. Ezzel azonban már tulajdonképpen témát változtattunk, mivel ez a kezdetben feltett kérdések közül a második kérdésre igyekszik válaszolni. Ez pedig a könyv esztétikai értéke. A regény a hagyományos realista regény eszközeivel készült. Egy mindentudó elbeszélő mond el mindent, méghozzá mindegyik szereplő nevében. Az elbeszélés az idősíkon egyenes irányban halad előre, csak a kezdetben van néhány rövid visszapillantás valami más korábban történtre. *Az alkímista*ban mindig a jelen időben történnek a dolgok. Mindez természe-

tesen rendkívül könnyűvé teszi az olvasást. Ezt nagyban megkönnyíti a regény nyelvezete is. Paul Coelho világos és egyszerűen áttekinthető és befogadható mondatokat sorjáz, mondatszerkezete és nyelvezete minimálisan bonyolult. Általában az általa választott elbeszélő forma mesére emlékeztet. „Olyan, mint egy mese az Ezeregyéjszakából”, jegyzi meg egy helyen a könyvben. Joggal. Eszmei üzenetének megjelenítéséhez az írónak természetesen szüksége volt hősökre, akik útja szemléltette volna azt. Nos, a felbukkanó hősök már az első pillantásra papírhősöknek mutatkoznak, akiket az író csak azért talált ki, hogy valamilyen eszme hordozói és kifejezői legyenek. Az eszmei üzenet ilyen nagyfokú eluralkodása a könyvben óhatatlanul ahhoz vezet, hogy a tárgyi valóság megjelenítése a minimálisra csökkent, és csak az amolyan elkerülhetetlen szükségesre redukálódik le. A regényben felvonultatott csodák meseszerűek, erőltettek, nem a regénybeli valóság lehetséges változatai. A mágikus realizmushoz mint írásmóddhoz egyszerűen semmi közük. Inkább Seherezádé végtelen meséibe illenek.

Az *alkimista* végeredményben alacsony esztétikai értéke abban rejlik, hogy közölnivalóját olyan durván és egyenesen erőszakosan igyekszik az olvasóra tukmálni, hogy szinte elfeledjük a tényt, miszerint egy esztétikai alkotással, regénnyel állunk szemben. Mario Vargas Llosa legújabb, a modern regény elemeit tárgyaló könyvében (*Levelek egy ifjú regényíróhoz*), de ezt már sokan mások is mondták, megállapítja, hogy a regény egy nagy csalás, amikor is annak szerzője egy olyan fiktív valóságot teremt meg, amelyet az olvasó mégiscsak elhisz, mint a valóság egy meg nem történt változatát. Ez a nagy csalás Paul Coelho-nak egyáltalában nem sikerült. Ehhez írói eszköztára túlságosan is szegényes, regénybeli valósága annyira naiv, merőben meseszerű, hogy az igényesebb olvasó egyszerűen „átlát a szitán”: itt valaki be akarja őt csapni, de képtelen meggyőzően hazudni. Más szóval: a regénybeli valóság *Az alkimista* esetében nem szolgál megfelelő táptalajként az eszmei üzenethez. A regényben az eszmei üzenet szajkózásán van a hangsúly, és minden egyebet a szerző ennek a szolgálatába állít.

De akkor mivel magyarázható a könyv tagadhatatlan óriási népszerűsége? Talán a pillanatnyi közérzettel. A mai világ hihetetlenül bonyolulttá vált, az információáradat az embereket elbizonytalanítja, sőt tanácstalanná teszi. Ugyanakkor másrészt az iparilag fejlett országokban, gondolunk itt elsősorban a nyugati civilizációra, az élet túl szervezetté, rendezetté és ellenőrzötté vált, az emberek úgy érzik, minden el van intézve számukra, ők csak haladnak a sínpáron egy mások által kijelölt cél felé. Az emberek zavarodottak, nincsenek szilárd kapaszkodók, amelyek segítségével tájékozódhatnak, és saját sorsuk irányítójává válhatnak. Hiszen az ideológiák megszűntek, az örökölt erkölcsi normák, például a vallásé, elhalványodtak. Ebben a tanácstalan közérzetű

világban minden segítő kéz üdvívalgással fogadtatik. S egy ilyen kéz *Az alkimista*. Egyszerű, érthető, benne a csodás és mesészerű vonzó, eszmei üzenete világos. Mert az olvasók óriási tábora a végén el is felejtí a művet – épp azért, mert esztétikailag alacsony szintű –, de megmarad a két–három mondatba koncentrált igazsága. Hogy aztán ez az igazság a valós életben alkalmazhatatlan és illuzorikus, nem számít. Paul Coelho egyik csodálója a szórakoztatóipar egyik csillaga, a színész–énekes Madonna. Naplójában lejegyezte, hogy *Az alkimistát* olvasva elhatározta, hogy nagyon megkívánja és akarja Evita Peron filmszerepét Alan Parker művében, és kívánsága teljesült. Egyébként ilyen tanácsadó szakkönyvek a helyes életvitelről, épp a fentiekben vázolt tömeges tanácstalanság miatt, az utóbbi időben elárasztották a könyvpiacot. Az egyik közülük (*A pozitív gondolkodás ereje*) leplezetlenül hirdeti: „Csak arra kell gondolni, hogy a problémák megoldhatók. És akkor meg is oldhatók.” Nem ismerős ez a mondat, miután elolvastuk *Az alkimistát*? Ez is alátámasztja végső megállapításom, miszerint *Az alkimista* nem esztétikai, hanem szociológiai fenomén.

A regény kulcsfigurája szerzője. Tudniillik az ő életútja, annak tapasztalatai csapódnak le részben ebben a regényben is. Paul Coelho 1996 novemberében Európában járt, többek között ekkor vette át Párizsban a Chevalier des Arts et des Lettres elnevezésű kitüntetést, és ekkor beszélgetett a zürichi *Die Weltwoche* újságírójával. A nyilatkozat anyaga sokat elárul a brazil íróról. Az 1947-ben született ősz hajú és ősz szakállú, súlyos csizmákat viselő és mozgékony író az újságíró szemében olyan volt, mint egy mesebeli jótékony házi manó. Amikor feltette neki a kérdést, hogy mi is ő tulajdonképpen (filozófus, guru, bestseller szerzője?), azt a választ kapta, hogy egyszerű zarándok. Mert most is zarándokúton van, alig van csomagja, cipője a vándorbakancs. „Ez az egyedüli cipőm, mondta, nagyon szerény vagyok, az egyedüli fényűzés, amit megengedek magamnak, azok cigarettáim.” Paul Coelho feltartóztathatatlan emelkedése tulajdonképpen egy zarándokúttal kezdődött 1987-ben. Akkor egy barátjával gyalog elindultak Franciaországból a Pireneusokon át a spanyol Santiago (*Az alkimista* hősének neve) de Compostelába. A zarándokút harminc napig tartott, útközben legtöbbit hallgattak. Ekkor Paul Coelho hazájában még egy lemezgyár igazgatója volt, de cikkeket is írt különböző lapokba, valamint dalszövegeket brazil zeneszerzők számára. Ezek a szövegek gyakran izgatóak voltak az akkori katonai hatalom számára, és ezért a hetvenes évek első felében két alkalommal is börtönbe került. A harminc napig tartó zarándokút aztán megváltoztatta életét. „Hirtelen világossá vált számomra, mi az én személyes életutam. Hogy könyveket kell írnom. Minden egyéb felhagytam, hogy álmom megvalósítsam.” Az álom megvalósítása hihetetlenül nagy anyagi sikerrel járt. A pénznek köszönhetően most a világot járja és csodálja.

„Nincsenek konkrét terveim, csak bolyongok, és tovább keresem személyes életutamat”, vallja. Felesége Brazíliában maradt, festő, aki saját életútját járja. „Hiszem, hogy életünk értelme az, hogy felfedezzük, miért is élünk, hogy megtaláljuk személyes életutunkat. És ezen járni annak ellenére, hogy szüleink vagy a társadalom azt mondják, hogy ez lehetetlen. Hiszem, hogy a boldogság az egyszerűségben rejlik. Az emberek hajlamosak arra, hogy bonyolulttá váljanak. Ez nem jó. Az egyszerű dolgoknak kell örülni. Másokkal szemben felelősek vagyunk. Jómagam megkísérlem azt, hogy szerény legyek, és hogy másokat tiszteljek. Szeretem a magányt, de mivel tudom, hogy oly sok ember olvassa könyveimet, nem érzem magam magányosnak.” S amikor a beszélgetés végén ajánlást ír az újságírónak adott könyvébe, az így szól: „Legyen mindig hű álmához!” Bármennyire ügyes médiumcsillag Paul Coelho, regénye, *Az alkímista*, ügyetlen csalás.

EGY ROGLATICAI NEMESEMBER INVENTARIUMA

VIRÁG GÁBOR

1798. március 1-jén a nemes Vojnits uraknak tudomására jutott, hogy ismerősük, a roglaticai Zlinszky Mátyás úr *eszében annyira megtébolyodott, hogy a nála lévő capialisok, ezen szerentsétlen álapotyához képest rendelőndő és curator nélkül veszedelemben forognának*, ezért – mielőtt valamilyen törvényes intézkedéseket tennének – Pest vármegyéhez fordultak, tudósítsák őket a hír igaz voltáról.

A pesti ispotály illetékese június 17-én válaszol kérésükre, és leírja Zlinszky Mátyás kóresetét. Páciensük eszében valóban megtébolyodott, hiábavaló volt az elővigyázatosság, hiába tettek újabb rendelkezéseket a maga házában való szükséges őrizetre, Zlinszky több ízben titkon elszökött otthonról, nehogy őt nagyobb szerencsétlenség érje, ezért a *Pesti Ispitályban 3 hónapokra való bévételit tettük volna*. Pest vármegyének végzése által Bács megyében lévő jószágának igazgatására Kruspér Antal táblabírókat neveztek ki, sőt személyének gondviselése és további tartása iránt teendő rendelkezések is ezen vármegyére háromoltak, arra kéri tehát az érdeklődőket, hogy a házában lévő minden eszközöknek *Inventariumát* küldjék meg Bajára, tudniillik 3 hónap elteltével ők is ugyanoda fogják küldeni Zlinszky további tartásáról a szükséges rendelkezéseket.

Olvasgatva az *Inventariumot* eszébe jutnak az embernek a mesék a régmúlt idők bácskai nábobjainak gazdagságáról. Hát mi is a helyzet ezekkel a mesés kincsekkel? Miben állt nábobjaink gazdagsága?

Zlinszky Mátyás vagyonának leltára szertefoszlatta ezeket a legendákat, a maga valóságában mutatja vidékünk embereinek *gazdagságát*. Ennek ellenére művelődéstörténeti szempontból rendkívül fontos és érdekes az előkerült

leltárív, mert arról vall, mi volt fontos a kor nemesemberének, mit tartott gyűjtésre érdemesnek.

Sokan marasztalták el vidékünk műveletlenségét a múltban. Az alább bemutatott leltár a fent elmondottak mellett annak is bizonyítéka, minden viszonylagos, éltek itt könyvszerető, könyvgyűjtő emberek. Zlinszky számbavett könyvei természetesen gazdájuk érdeklődési körét, műveltségét tükrözik, de a számuk sem megvetendő, 54 címszó, annak nagy része nemeseink anyanyelvén, latin nyelven íródott. A sok latin könyv alapján feltételeznünk kell tulajdonosának e nyelv alapos ismeretét. Minőségben sem megvetendők a könyvek: Bonfini, Istvánfy Miklós történeti művei, Montecucoli hadtudományi munkája, Pázmány Isteni igazságra vezérlő kalauza, ünnepi prédikációi, Decsy Sámuel, Gvadányi munkája, a Hármas Kis Tükör; nem lett volna nemes, ha nem volna megtalálható gyűjteményében a *Corpus Juris*, annak 1779-es kiadása, Mária Terézia törvényeivel egyetemben, az első magyar újság két kötetbe bekötött példányai stb.

1798. augusztus 22-én a következők vétettek fel Zlinszky Mátyás Inventariumába:

Num.	Házi Eszközök	Darab
1.	Fekete bőrrel bé vontt kemény fából készült fiokos Iro asztal	1
2.	Hosszó két fiokos Lágy fa asztal	2
3.	Középszerű nagyságú lágy fa asztal	2
4.	Sárga festékű kis asztal	1
5.	Egy srofon járó lágy fából Iro asztal	1
6.	Egy kemény, és két lágy fa régi asztalok	3
7.	Egy lágy fa asztal ahoz járuló könyv tartóval	1
8.	Három fiokos kemény fával kirakott almariom	1
9.	Vasas bőr ládák ugy neveztetett Kuhpher, melly mindkettő Zlinszky ur írásaival el vitetődött	2
10.	Veszszöbűl font, és bőrrel borított vassas láda	1
11.	Egy kis vas láda	1
12.	Kemény fából készült ló szőrrel tömött fekete bőr kanape	1
13.	Nádbul fontt kemény fa székek	9
14.	Ismét ollyas fejr festékű ocska székek	4
15.	Lágy fa fonott veres fejr festékű ocska székek	6
16.	Más szalmából font ocska székek	3
17.	Kemény fából készült rézsrofos ágy	1
18.	Aranyozott Rámás képek	5
19.	Kemény fa rámajú üveg alat papirosból lévő képek	3

20. Egy réz, és egy rézben foglalt porcellán kereszt	2
21. Két puska, két stucz stoffokkal, és kulcsokkal	4
22. Két pisztoly	2
23. Pisztoly tokok	4
24. Vadász tarisznya	2
25. Egy inas kard tarsolyostúl, szíjastúl	1
26. Párna zsák egyik Bagaria	2
27. Egy fiokos tükör	1
28. Két gyújtó üveg	2
29. Egy kis korbács	1
30. Egy fejér porcelán, és más két kő piksisek	3
31. Papiros piksis	1
32. Holmi aprolékot tartó kézi könyvecske ugy nevezett Etvi	1
33. Papiros lámpás	1
34. Két réz pohár, abban 4 két forintos nagyságú és egy kisebb szerű külömbféle monéták rézkapcsokkal együtt	2
35. 12 pár aranyozott porcellán findzsa, két czukkor piksissel, két kávénak, és egy herbatének valo ibrikkel	17
36. Arany mérő eszköz	1
37. Egy köttett Plaivaisz	1
38. Fog piszkáló tartó	2
39. Kénkövel tellyes gyertya gyujtásra való üveg	2
40. Apróbb szerű tellyes tajték pipák taplóval	46
41. Kínai porcelan ezüst kupakos pipa	1
42. Aczél	2
43. Ostábla, és ahoz tartozandó koczka	1
44. Zöld materiából készült srofon járó firhang	2
45. Papiros olló	1
46. Réz gyertya tartok hanvevőkkel együt	2
47. Három nagy, és két kisebb kristály üveg poharak	5
48. Ocska holicsi kávé findzsák pár 4	8
49. Fejér csont nyelvű ezüst karikás kopott késsek pár	3
50. Fekete badog tinta tartó	1
51. Más régi fa tinta tartó	1
52. Uj szalma asztal tányér	1

Ezüstben

Latt

1. Egy kis ezüst kard, melly meg sem méretetett, mivel az
ezüst Tokjárúl le nem vétetődöt

-

2. Nagy hosszú kardrúl le vétetett, és öszve nyomtatott darab ezüstök	–
3. Egy osztó kanál, 7 evő és 3 kávé kanalakkal	–
4. Egy pár ezüst kés, négy ágú ezüst villával, ezüst kis só tartóval egy tokban, melyek az kis kardon, és egy pár ezüst sarkanytyun kívül nyomnak öszvességel	96

Fejér ruha

1. Nagyobb szerű abrosz	4
2. Asztal kendő	27
3. Ing	10
4. Lábra való	7
5. Lapedő	4
6. Tűrülköző kendők	8
7. Kávé abrosz	1
8. Több féle színű selyem tsono	1
9. Két darabka kapczának való vászony	2

Külső öltözet ruha

1. Angliai fekete színű arany munkával készített uj posztó ruha; Egy mentébül nyertz prémre selyem béléssel. Dolmánybül, és két nadrágbül áló	4
2. Nyári matériábül készített selyem gombkötő munkával kávé színű öltözet, egy selyem bélésű nyertz prémű mentébül, dolmánybül, és két nadrágbül álló	4
3. Ismét egy magyar öltözet kávé színű posztóbül készült nyertz prémes selyem béllésű mente, dolmány, és két nadrág ocska	4
4. Zöld posztóbül selyem munkára készült muszka prémel prémzett, s rókával béllert téli mente egy arany paszomantos Laiblival, és két nadrággal	3
5. Egy nyári angim <tbody>bül való ocska dolmány, ollyas Laibli, és két nadrág</tbody>	3
6. Egy Tsiokolada színű ocska Laibli ollyan nadrágal selyem munkára	2
7. Egy kávé színű nadrág arany sinorra ocska	1
8. Zöld materiábül készült fekete bárány prémű mente hasonló színű posztó ocska nadrággal	2
9. Ismét kék materia arany sinoros ocska nadrág	2

10. Egy arany öv	1
11. Egy ezüst arannyal kevert ocska öv	1
12. Egy zöld selyem arany szkofionos ocska öv	1
13. Egy fekete selyem viselt öv	1
14. Egy viselt Farkas Bunda	1
15. Két hamú színű kanavács Staub mantl	2
16. Parchétből való slafrok	1
17. Flanélból való éjjeli Laibli	1
18. Viselt téli süvegek	3
19. Szarvas bőr lepedő	2
20. Börből álló hajporos sacskó porzóval együt	1
21. Csizma 4 pár, egy réz sarkantus	4
22. Csizma kefe	2
23. Két rozsz fekete nyakra való, czóf pántlikák posztó darabok, két rozsz erszényel, és kesztyűkel	

Ágyi ruhák

1. Egy zöld tafota tükrös kárton pamukos paplan	1
2. Madrácz, és ahoz való Vánkos Ló szőrrel tömött	1
3. Kártony boritással való három vánkus	3
4. Egy szalma zsák	1
5. Régi rongyos paplan	1

Konyha edények

1. Holicsi leveses tál	2
2. Zuspaiznak és becsinálnak való tálak	10
3. Ahoz tartozando tányérok	26
4. Szosznak való edény	2
5. Posztpásznak való	6
6. Régi fejér cserép edény	5
7. Kávénak való bádóg piksis	1
8. Tsiokolada főző réz kis edény	1
9. Só tartok	2
10. Régi czin skutellák	6
11. Nagyobb, és kisebb rozsz fazekak	20
12. Szinte ollyan lábasok	10
13. Vas nyárs	2
14. Vas rostély, és egy nagy fejsze	2
15. Vas kalán	2
16. Vas Matska	2
17. Vas lapoczka, tűz vonyó, és tsípó vass	3

18. Vass tepsi, és vas serpenyű	2
19. Vass láb, és vas fődő	2
20. Torma reszelő, és konyhára való két bádoggal gyertyatartó	3
21. Konyhára való régi tserép tálok	4
22. Nagyobb, és kisebb tserép fedők	10
23. Bádoggal való kalán tartó	1
24. Főző kalán	10
25. Trancsérozó kisebb, s nagyobb fa tányér	2
26. Kisebb nagyobb fa dézsa	3
27. Sós Hálnak, vajnak való apró hordók	6
28. Két drotos kalitka, és egy régi Laibstul	3
29. Sodró deszka sodró fával együtt	2
30. Egy konyha sárga festésű almarium	1
31. Kocsinak való lámpás	1
32. Egy éjjeli cserép edény	1
33. Iczés palaczk	4
34. Pohár	4

Utazó eszközök

1. Régi fél fedeles hintó	1
2. Ahoz tartozandó vassas bőrök	2
3. Egy pakolásra való egész bőr	1
4. Bőr kalap tartó	1
5. Régi vassas kerekek	4
6. Utazó fáklyák	6
7. Kocsi kefe	1
8. Kocsihoz való kulcs, srofos szeg, és 4 kerék szeg, öszvességel	6
9. Kísafa	1
10. Lágylábú készített kocsi láda	2
11. Kocsi vánkossal posztóból 2, bőrből egy, öszvességel	3

A Könyvek Laistroma
In Folio

1. Antonii Bonfini Historica Paninica, Sive rerum gargar Decades 4. Lib. 45. Comprehensae
2. Nicolai Istvánfy Panoni de rebus Hungaricis.
3. Nikolai Smidt Imperatores Ottomanici Tomus Secundus Mancus.
4. Disputatio Juridica de vi justa pro consequenda In: Utriusque Laurea publice propugnandum suscepit comes Josephus Vilibaldus Schofgotsch.

5. Commentarium Bellicum S. R. I. Principis Monte Cucoli.
6. Cardinalis Pázmán Péternek igazságra vezérlő kalahuzza.
7. Ugyan azon Cárinalisnak Ünnepi predicatioi
8. et Corpus Iuris Ung. in 2 Tomis usquae tempora Maria Thereresis Reginae. Editio Buden, de Ao 1779
9. – " – – " –
10. Liber Scriptus Formulas Styli Curialis Comprehendens
11. Biblia Sacra in duos Tomis
12. Halotti Beszéd, mellyet Gróff Károlyi Antal urnak el temetésekor mondot kalocsai kanonok Klobusiczky Péter ur.
13. Liber vacuus Compactus pro connotation bus Aeconomicis paratus.

In quarto majori

14. Keresztény Esztendő, az az minden epistolak, és Evangeliumok, Tomus 1-mus, 2,3, et 5-tus mancus.
15. Biblia, Seu Narrationes ex Histor. Sacra veteris Testamen.
16. Praxis, seu Forma Procellualis Fori Spiritualis.
17. Parispápay Dictionarium.
18. Liber Scriptus varias Juridicas quaestiones complectens

In quarto minori

19. Hadi történetek in quatuor Tomis.
20. Pannoniai Phaenix, avagy Hamvából fel támadott Magyar nyelv. Decsy Samuel munkája.
21. A Világnak közönséges Históriája Gróf Quadányi Joseff munkája két kötetbe.
22. Svetziai 12 Károly Királynak élete le írása. Groff Gvadányi Jósef munkája.
23. Concilium Tridentium.
24. Io. Barthai Satyricon.
25. Opera L. Annaei Seneca Phylosophi Stoicor in 6 Tomos tributa.
26. M. I. Ciceronis Epistolae Familiar.
27. M. A. Mureti orationes, Epistolae, et Poemata.
28. Syntaxis Emanuelis Alvari.
29. Defensio D. Emerici Vajkovics contra Figmenta Samuelis Décsy
30. Collectio Reppresentationum, et Prothocollor. SS ot OO. Regni Hungariae 1790.
31. Institutiones Phylosophica Caroli John.
32. Caroli Antonii de Martini Positiones de Lege Naturali.
33. Ejusdem Institutiones de Jure Civitatis.
34. Magyar Hírmondó in 2-us Tomus.

35. Julius Caesar de Bello Gallico, et Civili.
 36. Mathiae Beel Compendium Hubgarae.
 37. Mindenkor nevető Demokritus.
 38. Mathaei Brandl modus pie secum loquendi, seu Parochus meditans.
 39. Hármás Kis Tükör.
 40. Kristus élete, és Tanítássa.
 41–43. Tres libri precatorii.
 44. Cathecismus Romanus.
 45. Cathecismusokból ki szedet keresztényi tudomány.

In octavo

46. P. Ovidii Nasonis Metamorphosis, Tomus 2–3
 47. Roberti Bellarmini de ascensione mentis in Deum Tomi 5. jus vero in duplo.
 48. Institutiones Phylosophicae Francisci Jaequier Tomus 3ius Elementa Arithmeticae, Algebrae et Geometriae continens.
 49. Justini Pompei Historia.
 50. Sidronii Hoschii Elegia Libr. 6.
 51. Officium Rakoczianus in duobus frustis.
 52. Suspiria animae querentis Deum.
 53. Liber sine titulo de elementari mundo.
 54. Variae Orationes, et Dictiones.

Tekintetes Zlinszky Uraság által Licitáció alkalmatosságával vett Mobiliáknak följegyzése

numero	Ft	xr
24 Fekete Bőr székek, 2 tükör, 5 asztal, 3 armarium	102	
1 Ágy 3 czihával	31	
2 Kis armarium v. Nachtzaing	18	
2 Kis asztalkák	3	
1 Ágy	36	
1 Nachtzaig	11	
2 Pökködő, 2 Armarium, vagy Nachttzaig	6	40
Kertben lévő Mobiliák	60	
Fehér edények	62	
47 Szervieta, 5 Abrosz	40	
2 Alsó, 's felső lepedő	9	
4 Fehér vánkös cziha	5	30
1 Víz-Hordó Kocsi Lajtal	15	

1 Réz Csengető		24
2 Gömbölő sárga asztalok	3	
Üvegek és poharak	6	
3 Malom talp	5	
1 Malom padnak való talp		36
1 Lisztes láda	10	
1 Malom csap		30
Sindel szegek		30
1 Vas karika		34
1 Fa fűrész	2	15
10 Gyékény	1	3
1 Gyertya mártó edény	2	
2 Hordó káposzta	10	
2 Kék székek		48
1 Asztal paddal	1	
1 Mángoló	10	
1 Egész ágy	6	3
1 Bor eresztő kötél	18	
	Summa	476
		53
1 Kanap, 6 székekkel és 1 játzó asztallal	28	
1 Lábú asztal, és laveur	6	40

Hogy ezen 2 Positióban foglaltt mobiliák sietség miatt ki hagyatattak, és effectivé Roglaticzai nyári szobában találtattnak, praesentibus recognoscálom. Bajsán 28. aprilis 1798.

Bujáky tisztartó

·Sig. in Praedio Roglaticza 22. augusti 1798.

Antonius Adamovics

KÉT KIÁLLÍTÁS (Szeptember–október)

Sámántánc a városházán

NÁRAY ÉVA

A húsz évvel ezelőtt elhunyt Sáfrány Imre műveiből rendezett gyűjteményes kiállítással nyitotta őszi kiállítási évadát a szabadkai Városi Múzeum. Sáfrány több mint száz alkotását gyűjtötte össze Vajdaság múzeumaiból, magángyűjteményeiből Ninkov Kovačev Olga, a tárlat rendezője. A végeredmény – az itt látható 108 festmény, szobor, rajz, vázlat – látványosan bizonyítja; ha nagy kvalitású mester járja végig az útkeresés poklát, egyszerűen értelmetlenné válnak a stílus kategóriák mint értékmérő jelzők. Sáfrányban akkora hatalmas nyugtalanság szorult, annyifelé figyelt, s annyira nem hagyta szűkebb és tágabb környezete közömbösen, hogy ilyen attitűddel nem is lehetett volna egy kerek és egynemű életművet létrehozni. Nem mintha Sáfrány életműve nem lenne kerek egész. Kerek és egész, de kerektségében is annyira sokféle, hogy ez a változatosság lehetetlenné teszi az életmű sima és egyszerű, akár időrendi, akár tematikai feldolgozását, hiszen az erre vállalkozó lépten-nyomon áthajlásokba, átfedésekbe, kísérletezésekbe botlik. A Sáfrány életművet taglaló tanulmány szerint e sokoldalúság talán abból adódott, hogy Sáfrány kapcsolatban volt az újságírással, „pontosabban az új információk tömkelegével”. Szerintem viszont éppen Sáfrány alkatából, szellemiségéből adódott az, hogy folyamatosan kapcsolatban állt (egyebek mellett) az újságírással; az a fajta művész volt ugyanis, aki képtelen lecövekelni egyetlen művészeti ág mellett. Ha úgy hozta a sors, „kiírta”, ha meg amúgy, „kifestette” magából gondolatait.

Sáfrány képzőművészeti és irodalmi munkássága egyaránt azt tükrözi, hogy olyan vibráló, olyan ritka tehetséggel megáldott/megvert személyiséggel állunk szemben, a művésznek azzal a fajtájával, aki nem hosszas tanulmányozás, látványos ihletkeresés után hozza létre alkotásait, hanem egy hirtelen felvil-

lanás, „megvilágosodás” eredményeként. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy alkotásai nem hosszas gondolkodási folyamat lecsapódásaként jöttek létre, de a folyamat az gondolati síkon (vagy talán az önkifejezés más formájában, esetleg éppen az írásban játszódtott le), s a végeredmény, az extraktum formálódott képpé. Ezért tűnhet a szemlélő számára úgy, hogy Sáfrány életműve nem olyan sima, gördülékeny, hanem olyan . . . milyen is? Mint a Sáfrány számarkórója, ágas-bogas, itt-ott szúrós – és gyönyörű. Szépségesen szabálytalan. Elementárisan szenvedélyes. Ugyanakkor bármennyit is kísérletezik, bármerre is kalandozik el figyelme, legyen a Makkhetesen, vagy olvassa Jan Palach kétségbeesett, öngyilkos tetteről szóló újsághírt, az élmények képzőművészeti lecsapódásában sem veszi el a személyiség keze nyomát. Külön lehetne szólni azokról az alig tetten érhető stílusjegyekről, azokról az árnyalatokról, amelyek valami bújtatott, az események mögött húzódó vezérfonalként, átszövik ezeket a képeket. Ami valóban megdöbbentő ezekben az alkotásokban, különösen most, midőn egy helyütt lehet látni az életmű jelentős részét, az az őket uraló kifogástalan, maradéktalan egyensúly. Ez az egyensúly nem függ létrehozója szenvedélyes, kutató szeszélyétől, ez annál mélyebben lakozik. Ez az egyensúlyi állapot nem a formák, idomok mennyiségi felsorolásából keletkezik, hanem az egésznek és a részeknek egy olyan tudatosan megválasztott emberi arányú harmóniájából, amely viszonyrendszerében és nem konkrét részleteiben őriz valamit a festészet legjobb hagyományaiból. S itt, ezen a ponton válik nyilvánvalóvá Sáfrány művészetének vitathatatlan következetessége, belső logikája. Magát a Mestrót parafrázálva: tudott, de még inkább mert.

Végül néhány szó a tárlatrendezésről. A kiállítás rendezője, Ninkov Kovačev Olga alapos munkát végzett, midőn múzeumokból és magánygyűjteményekből kölcsönözte Sáfrány munkáit, megalkotta ezt a kiállítást. A szabadkai Városi Múzeumot, amely a művészettörténész munkahelye, ugyancsak dicséret illeti a vállalkozásért. Csakhogy ennek a kiállításnak nem ott lett volna a helye. Egyszerűen azért, mert nem tudott elég teret, elég levegőt adni Sáfrány életművének bemutatásához. Nem szeretnék ötleteket adni, hol mindenütt lehetett volna Szabadkán megrendezni ezt a kiállítást, de a szabadkai Városháza szecessziós díszítésű folyosói, ahová a képek, faliszőnyegek egy része hely híján kiszorult, igencsak alkalmatlan háttérül szolgálnak, és akkor az ottfeljtett szemeteskosarakról, rezsókról, irodákból kiszorult asztalokról, szekrényekről nem szóltunk. Igen nagy kár, hogy egy ilyen, körültekintően megrendezett kiállításnak ilyen malőrökön kell elbuknia.

A SZELLEM HELYE Tájkép 2000

Bela Duranci fél életét annak szentelte, hogy bebizonyítsa, a századforduló vajdasági képzőművészete és építésze igenis összhangban állt az európai, de legalábbis a kelet-európai képzőművészet és építészet kortárs törekvéseivel. Alátámasztásul itt van a vajdasági, kiváltképp pedig a szabadkai szecessziós építészet, aztán Pechán József, vagy akár Farkas Béla művészete, amely jelentős művészettörténészünk meglátása szerint, nemigen maradt el a kor európai törekvései mögött. Aztán elmúlt néhány évtized, és jött a művésztelep-alapítók időszaka. Ács, Sáfrány, Szilágyi, Petrik és a többiek fontosnak tartották, hogy művészetüknek, gondolataiknak egy kollektív formán, a művésztelepi mozgalmon keresztül szerezzenek érvényt. A két korszakot, a századforduló képzőművészetét, valamint az ötvenes évek művésztelepi mozgalmának képviselőit eltéphetetlen szál köti össze a mai festőkkel. Az elmúlt évszázad minden innen sarjadt, innen kiinduló, s talán ide megtérő festőjének ugyanis meghatározó élménye a táj, erre igyekszik bizonyítékkul szolgálni az újvidéki Bel Art Galéria és a Zlatno oko Képtár közös vállalkozása, a Tájképbiennélé, amelyet idén immáron másodszor rendeztek meg a kamenicai kastélyban. Az első biennálé kínálata még olyan volt, amilyen, a kiállítás rendezője – akár az úriszabó – hozott anyagból dolgozott, s csak azt mutathatta meg, amit neki is megmutattak. Ezért voltak ott aztán merész megoldások és polgári otthonok falára kívánczó kedves tájak egyaránt. A nagy műhöz azonban több kell, erre jól ráéreztek a biennálé kitalálói is. Ezért a második biennálén, amely kedvezőtlenebb körülmények és szerényebb keretek között került megrendezésre, vállalták azt, hogy kevésbé populáris formában az egyszeri élmény megragadását prezentálják, vállalva egyúttal az egyébként konformista néző meghökkentését, netán sokkolását is. Sava Stepanov rendezői elképzelését megvalósítva azt bizonyította, hogy a természeti formavilág, ezen belül is a vajdasági síkság ősi látványa ezeken az alkotásokon képes jelkép értékű látomásokká minősülni. A biennáléra meghívott szerzők ráéreztek a drámai tartalmakra, efelé közelítenek, mélyről fakadó átéléssel szólnak a táj élményéből kiindulva az enyészet, a pusztulás fájdalommal terhes világáról.

Az idei biennálé három részre tagolódik, külön csoportot képeznek a vajdaságiak, s külön szerepel a belgrádi/szerbiai (innen került ki a biennálé nagydíjasa, Ratko Lalić személyében), illetve a montenegrói (itteni résztvevő, Biljana Keković kapta a Bel Art Galéria díját, aki egyébként Lalić tanítványa) válogatás. Közös bennük – talán a szelektorok elképzelésének köszönhetően –, hogy kifejezőeszközeiket valamennyien a festői cél szolgálatába állították,

képeiken noha a kiindulópontul szolgáló táj elsőrangú és tagadhatatlanul meghatározó ihletforrás, mégis a színek és formák együttjátszása, az elmosódó, egymás alatt, egymás mögött felsejlő síkok, közegek meghatározó mondani-
valója a döntő. Szépen megrendezett, jól felépített, átgondoltan összeállított volt a Tájképbienálé, amelynek – reméljük – lesz folytatása. Annál is inkább, mivel létjogosultságát az elmúlt évszázad vajdasági képzőművészete is igazolja.

DOKUMENTUM

AZ IDEI IRODALMI NOBEL-DÍJAS MŰVE AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ SZÍNPADÁN MÁR 1984-BEN

FRANYÓ ZSUZSANNA

Kao Hszing-csien *A buszmegálló* című művének európai ősbemutatója 1984. október 18-án volt az Újvidéki Színházban.

Ezt a rövid lélegzetű darabot kínzó nosztalgia hatja át, ahol a mű valamennyi figurája titkos álmainak a városába vágycsozik, menekülni akar a valóság sivár talajáról. Az önmegvalósítást ígérő busz azonban sehogyan sem áll meg az ő állomásukon, és a relatív, belső idő éveket ugrotta nagy felgyorsulásával Kao Hszing-csien a *Godot-ra várva* alapeszméjét juttatja eszünkbe.

Várákznak Kao Hszing-csien hősei, el akarnak már jutni valahova, verbális szinten a városba. A város azonban egy elképzelt jövőkép, ahol már nem lesz uniformizált szürke színű öltözet, ahol nem kell parancsszóra semmit sem teljesíteni, talán még a kötelező torna is elmaradhat, ahol az élet nem korlátok között zajlik, és nem kell vég nélkül várakozni, nem kell transzparensnek előtt élni az életet, meg a hiánycikkek gondjaival küzdeni, ahol nem figyel állandóan a Hallgatag Férfi. És a személyi megosztottságnak köszönhetően Ő akkor lép ki a körből, amikor akar, és csak későn veszik észre annak önálló cselekvését.

A várakozó hősök tehát el szeretnének indulni ebből a buszmegállóból, hisz a Szemüveges Férfi, az értelmiségi, rádöbben arra, hogy az itt várakozókról „megfeledkezett az élet”, és a vezetőktől kártérítést kell kérni az elrabolt évekkért, a megrongált egészségért. Miközben az uniformizálókat nem érdekli, hogy hány év múlik el, a várakozók meg már nem is tudják, hogy hány évet veszítettek az életükből. Ezek után már abban sem biztosak, hogy jó jelzőtáblánál állnak-e egyáltalán a szó metaforikus értelmében.

A város a változás és a vágyak beteljesülése, nagyon messze van, gyalogosan elérhetetlen távolságra. Az elképzélések, a vágyak beteljesüléséhez pedig nagyon szimplák. Hisz van, aki csak jól akar lakni, mégpedig joghurtból; van,

aki az egyetemre akar bejutni; van, aki műbútorokat akar készíteni; de olyan is akad, aki csak egy sakkpartit akar lejátszani; vagy csak egy felügyelet nélküli találkát nyélbe ütni. Az élet pedig véges, és aki beleöregszik a várakozásba, az bizony itt hal meg a buszmegállóban.

A buszmegálló eredeti címe Cse-csan, a *Sijue* című kínai folyóirat közölte 1983-ban, és a pekingi Népi Művészszínház játszotta. Magyarul a *Nagyvilág* 1984. márciusi számában Polonyi Péter fordításában jelent meg, és figyelmemet a szövegre (akkor az Újvidéki Színház dramaturgja voltam) Bori Imre hívta fel azzal a kísérőmondattal, hogy olvassam el, és adjam oda Harag György rendezőnek, mert ebből lehet valamit csinálni.

Az ötletet tett követte. Haragnak is megtetszett a szöveg, hisz már az év augusztus 8-án hozzám írt levelében a következők olvashatók: „... a darab többszöri olvasás után sokkal jobbnak tűnik. Nagyon izgalmasnak ígérkezik. Doinával (a díszlet- és jelmeztervezővel) belemerültünk a munkába... Szeptember elseje körül érkeznek...”

Ezek után Belgrádban a kínai követséghez fordultunk az előadás jogának megszerzéséért, ahonnan kaptunk is választ, miszerint: Kao a pekingi színház dramaturgja, negyven év körüli író, jelenleg Szecsuánban tartózkodik, ahol „az igazi életet tanulmányozza”. A kínai színházi szövetség képviselője szerint *A buszmegálló* című műnek sok hiányossága van, és bizonyos irodalmi és színházi folyóiratok élesen bírálták. Számos színház bemutatta, jelenleg nem játsszák (történt ez 1984 júniusában). A kínai szövegek szerzői jog megfizetése nélkül játszhatók, tehát jelen esetben sem szükséges a jogdíj kifizetése.

Elkezdődtek a színházi munkák, kitűztük a bemutatót 1984. október 18-ára. És mi történik október 16-án? A tartományi nemzetközi művelődési és tudományügyi intézettől kaptunk egy levelet, Dobrosav Ilić aláírásával, miszerint a bemutatót el kell halasztani, mert kivizsgálás tárgyát képezi az a megjegyzés, miszerint a szerző Szecsuánban „az igazi életet tanulmányozza”... A színházban kaotikus állapot lett úrrá, két nappal a kész előadás bemutatója előtt. Remek színészi alakítások voltak, adva volt a hatásos előadás lehetősége. A súlyos beteg romániai vendégrendező, Harag György tekintélye kérdőjeleződik meg. A színház Művészeti Tanácsa és Színházi Tanácsa együttes ülésén a bemutató megtartása mellett döntött. A Művészeti Tanács elnöke Soltis Lajos színművész volt, az utóbbinak én voltam az elnöke. Azonban láttuk, hogy a színház „hű” párttagjai (mindössze négyen voltak) idegesen rohángásznak, a dolgainkkal, illetve a velünk megbízott belüleges az igazgatóval kávézgat, és akkor engem behívtak a szöveg elmesélésére, amit készségesen meg is tettem. Itt jegyzem meg, hogy a városban nem sokkal előbb zajlott le a hírhedt Golubnjača ügy a Szerb Nemzeti Színházban. Talán érthető is volt, hogy színházunk akkori igazgatója, Gion Nándor író és egyik színész, Venczel

Valentin, aki Kumrovecből, a pártiskolából hazaérkezve a limáni helyi közösg párttitkára lett, ideológiai buzgalomból meg óvatosságból persze, felhívta az „érdekeltek” figyelmét arra a bizonyos mondatfoslányra. Csakhogy egy színház életében ilyen buzgalom sokszor visszasák is lehetnek. Így történt 1984 októberében is, amikor ismét Bori Imre javaslatára, minden külső letiltás ellenére bemutatóra hívtuk meg a belgrádi kínai követséget. Ez volt az egyedüli mérce. Ha ók eljönnek, lesz bemutató, ha pedig tényleg baj van a szerzővel, akkor úgysem jönnek el. Így hát, amikor a bemutató napján reggel nyolc órakor Milenko Nikolić miniszter úr letiltotta a bemutatót, délben a kínai követség jelentette érkezését, a napnál is világosabb lett, hogy fölösleges volt az „ag-godalom”.

Lett bemutató, nagy siker, majd együtt ünnepeltek az együttessel a követség vendégei, az intéző tartományi urak és a házi feljelentők is, akik azóta is szájuk íze szerint alakítva mesélik és magyarázzák „hósettüket”, az idők aktualitásához alakítva az alapeseményt, és egyre szélesítve és felnagyítva bennük a szerepüket.

A tény pedig csak az, hogy az Újvidéki Színház 1984. október 18-án a mostani Nobel-díjas író művének európai ősbemutatóját tartotta. Az előadás eljutott Belgrádba és Budapestre is, és mindenhol hatalmas sikert aratott. Az író és művészember számára pedig egyedül ez a fontos!

És most arról, hogy milyen volt az előadás.

Valamennyien a színpadon ültünk, tehát a nézők is, és mi is vártunk annak a bizonyos busznak a befutását, mert el akartunk jutni valahova.

A színpad felső részében transzparenserdő volt különféle feliratokkal: Szabadságot akarunk; Béke; Győzelem; Le a gyilkosokkal!; Emlékezz, Hirosima! Az előadás azzal kezdődik, hogy egy stilizált katona induló ritmusára váltakozó fénycsóva világítja meg a transzparenserdőt és a benne masírozó fekete csizmát, amelynek viselője a Hallgatag Férfi, aki az egész előadás alatt *csak* figyel és mindent rögzít. Közben újságot olvas, meg el-eltűnik, talán jelentéseket leadni.

A színpadkép színe szürke, és mindössze egy vaskorlát van benne, amelynél játszódna az események. A jelmezek színe is szürke sokatmondó jelzésként.

Kao Hszing szövegéből kihagytuk a leíró részeket, csak a konkrét, Harag által elképzelt, közlendő verbális gerince maradt meg. Vagyis: a semmittevésben múlik ez az élet, és nincs meg az egyéneknek a legalapvetőbb egzisztenciális feltétele sem az élet fenntartásához. Uniformizáltak, megfigyeltek, kiszolgáltatottak, és mindezért szenvednek. Visszafogottak az érzelmek, mert az egyének hosszú tőrök, persze néha kirobban belőlük a belső indulat, néha pedig megmutatkozik a közösségi érzés utáni vágyuk is.

Vaskorlát közé szorított emberek Kao Hszing-csien hősei, akik rendez szoktatottak, de egyszer mégiscsak kitörnek és elindulnak, illetve fellázadnak

– sugallja Harag György a megoldást. A baj abban van, hogy nincs erejük véghezvinni elképzelésüket, és emiatt csak egy helyben topognak. Ennek a gondolatsornak a kifejezéséhez kellett a szöveget tömöríteni, hogy feszes dramaturgiai íve legyen. Megjelenjenek a különös lelki vibrálások felfokozott kitörésekkel, gondoljunk csak a vaskorlát vasrúddal verésére vagy a Lány és a Faragatlan Fickó hangtalan verekedésére, illetve az egymásrautaltság csendes összezárkózására a sátorlap alatt, amikor is eső csurog a várakozók nyakába. Összehozza őket a közös sors, és egy határozott csoporttá kovácsolódnak.

Az előadás utolsó színpadképe számomra a bemutatókor is és azóta is a legdöbbenetesebb. Az Öregapót játszó Fejes György a korlátok között marad, megöregedve ott hal meg a várakozásban. Ismerve akkor már Harag György egészségi állapotának alakulását, hisz leveléből minden kiderül, az előadás vége a saját halálát vetítette elő. Nem megyünk el, hanem ahol éltünk, ott halunk meg, és ott is temessenek el – szól az utasítása. Mert szöveg szerint azt mondja Öregapó: „Az is odaér, aki ilyen öreg mint én? . . . Menjetez szépen előre, az ilyen vénember már kolonc. Ahol éppen eldőlök, ássatok egy gödröt majd. Csak ne felejtsetek el táblát állítani fölébe. Írjátok rá, hogy: haláláig a sakk bolondja volt.” Vagyis a játszma szenvedélyes játékosa, az előadások rendezője!

11-éve francia!

Egyen beszámolt a "levelizés" eteként, de olyan nagy illúzióval
voltam, hogy egy szemérő lapotlan iratam a legkisebb akaratára is
véltaper üntölköz, elég sok kompli. kácsi a ködött, a lánndó
lág meg hűntől-bőgő fessesség, lefogtam tizen-elekötöt a bit és
nem hevesítet fosott el a depresszió. (Nem vagyok rutinos beteg, stha...
nem volt semmi bajom.) Ezzel még ittlen telttem, amikor nem a
hírítésem de. Ugyan (egy találgatás ki, hogy mit jelent). Mi de uraként
húzdik lassan meg a kezét, itt volt köpör, belemerültünk
a diva-oty-többségi olvadás után sokkal jobbunk híreik a min.

Nagyon igazán az is igaz, hogy a szerepét elvett
problémák a Magyarországon. É. téren elmondható, hogy a következők:
a Magyarok közt: Spilagy, Vándor, az Öreg felhőtlen.
Pataki prof. az elvárhatatlan a hős a helyi is volt minden más
minth. az személyneg az Földön (a. a. a. A Fessigsten ficsó: Párhuz.
a helyi sejtek nem írva, hanem az a hírlány, ahon a hűtőszeg: deklán
jártokott (a név hirtelen nem jött eszembe, de a dinasztia egy-két tagja: Fibi?)
Többet egy nagy-nagy kompromittáltam. Különben - kőszakim író.
Kardosok az hírlapregítő is a hűtőszeg. Nem könnyű ebből sem hűtőszegim.
Szeptember elején kórtól érkezőnk. Reméltem egyáltalán a félre-
gum is jón. Ez továbbra is a névünk!

Nem tudtam elvárni, hogy fent. két szeged Párhuz. is felhárom
ország. Komplexebb a gazdasági, mint amire, így világn. és hűtőszeg.
Ezért a deljant, így legyen személyneg kell hűtőszeg-ig.
Küldetésbe egy kedvem van az hírlap. Várom a hűtőszeg-ig.
Különben az hírlap, most a hűtőszeg Párhuz. és hűtőszeg-ig.
Létezik, hogy még leuven fesszel egy, amikor a hűtőszeg-ig.
ncc). Boven-szem meg egy jőlemez voltam illúzióval a hűtőszeg-ig.
ahon azonban szeptember eleji nyugati-szem ismételt meg a hűtőszeg-ig!
aug 8. Földi Hűtőszeg-ig

Harag György levele Franyó Zsuzsannának

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

- Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek – új kötelességek* (tanulmányok, kritikák, drámák)
- Németh István: *Ima Tündérlakért* (elbeszélések)
- Lovas Ildikó: *Meztelenül a történetben* (regény)
- Dragan Velikić: *Az északi fal* (regény)
- Bányai János: *Mit viszünk magunkkal?* (tanulmányok, kritikák)
- Végel László: *Peremvidéki élet* (esszék)
- Bori Imre: *Identitás keresőben* (tanulmányok)
- Utasi Csaba: *Csak emberek* (versek, verskommentárok)
- Gulyás József: *Mi lesz holnap?* (versek)
- Jung Károly: *Régiék kalendáriuma*
- Nagy Sívó Zoltán: *Bukovina, mit vétettem?* (monográfia)
- Németh Ferenc: *Streitmann Antal* (képzőművészeti monográfia)
- Református énekeskönyv
- Szungyi László: *Barátság és boldogság* (papi napló)
- Major Nándor: *Kosovói gyötrelem* (napló)
- Tóth Livia: *Köszönöm, jól!* (napló)
- Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok II.*
- Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák I.*
- Király Ernő: *Gyöngykaláris* (népzenei gyűjtés)
- Csáky S. Piroska: *A Forum Könyvkiadó bibliográfiája 1984–1999*
„*Boldog gyermekkort idézek*” (írói vallomások)
- Tari István: *Darazsakkal barátkozom!* (gyermekversek)
- Léphaft Pál–Keszég Károly: *Végvári panoptikum* (karikatúrák, szatírák)
- Szóke Anna: *Elszaladt a kemence* (óvónők és szülők kézikönyve)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A Szenteleky-napokon hangzott el

Utasi Csaba: A teljes kép (esszé) 987

Toldi Éva: Öt zöld könyv (esszé) 988

Bence Erika: A költő Bogdán József két arca (esszé) 990

Papp György: A várt – váratlan kézfogás (méltatás) 991

Ljubomir Đukić köszönőbeszéde 993

Gáll Ernő (Kolozsvár): A regionalizmus kihívása
(*tanulmány, II.*) 996

Varga István: Az ügyetlen csaló (tanulmány) 1004

Virág Gábor: Egy roglaticai nemesember Inventariuma
(*tanulmány*) 1010

Náray Éva: Két kiállítás (kritika) 1019

DOKUMENTUM

Franyó Zsuzsanna: Az idej Irodalmi Nobel-díjas műve az Újvidéki Színház színpadán már 1984-ben 1023

A 995. oldalon Németh László akvarellje

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2000. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57-216. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700-603-8-10750-es zsrószámára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079